

наша Ніва

П Е Р Ш А Я   Б Е Л А Р У С К А Я   Г А З Э Т А

Заснаваная ў 1906. Адноўленая ў 1991. Выходзіць у пятніцы

Беларусь і Эўропа

Што нас чакае заўтра?

сторонка 4

Аляксандар Фядута

«Я не вінаваты — краіна
такая!»

сторонка 5

ВОЛЯ і ПЯТЛЯ

Фіскальны шмон

Міністэрства падаткаў і збораў накіравала ў раённыя падатковыя інспекцыі цыркуляр з прадпісаннем тэрмінова праверыць усе незалежныя выданыні. Яно патрабуе выяўленення «сувязяў з ілжэструктурамі».

Старонка 2.

МАСТАЦТВА

Адкрыцьцё фатографа

Кажуць: «Вялікае відаць на адлегласці». Творы гэтага вучня Булгака ёсьць у кожнага старожыла Докшыцаў. Са здымкаў, зробленых у 1940—1950-х маэстра Вішнеўскім, на нас пазірае эпоха. Піша Віктар Маркавец. Старонка 2.

ЭСЭ

Пагроза Атэнам

Існуе ўстойлівы стэрэатып, што агрэсію супраць суседзяў прайўляюць тыранічныя рэжымы, а дэмакратыя, наадварот, ад прыроды міралюбная. Жыхары зыншчынных паселішчаў на грэцкай высьпе Самас з такой думкай не пагадзіліся б. Яны бачылі, як пад гукі флейтаў разбураць сіцыены іх гандлёвых гарадоў. Ім у віну паставілі нежаданье жыць паводле дэмакратычных прынцыпаў. Парадокс? Не, хутчэй, заканамернасць. Дэмакратыя — гэта ад грэцкага нараджэння лад з актыўнай замежнай палітыкай. Ці не таму радыкальная дэмакратыя часта гіне пад уласнымі руінамі? Эсэ Алега Дзярновіча.

Старонка 18.

Звод правілаў

клясычнага правапісу.
Старонкі 9—16.

У канцы жніўня — пачатку верасьня 2004 году Працоўная група правяла адкрытае анкетаванье па найбольш контравэрсійных пытаньнях — шляхам адраснага рассыланьня, а таксама праз газэту «НН» (№32 за 27 жніўня) ды інтэрнэт-сайт www.pravapis.org; вынікі анкетаваньня былі ўлічаныя ў праекце Збору, які сёлета ў сярэдзіне студзеня Працоўная група разаслала 27-мі адрасатам (мовазнаўцам, літаратарам, у зацікаўленыя інстытуцыі) на водгук. Апошні этап — унясеніе карэктываў і зацверджанье канчатковага рэдакцыі — скончыўся на пачатку сакавіка гэтага года.

Асноўнымі прынцыпамі дзейнасці Працоўнае групы былі:

1) захаваць традыцыю («старыны ня рушыць, навіны ня ўводзіць») і па магчымасці скасаваць разбежнасці ды ўнутраныя супяречнасці ў сучаснай практицы «тарашкевіцы»;

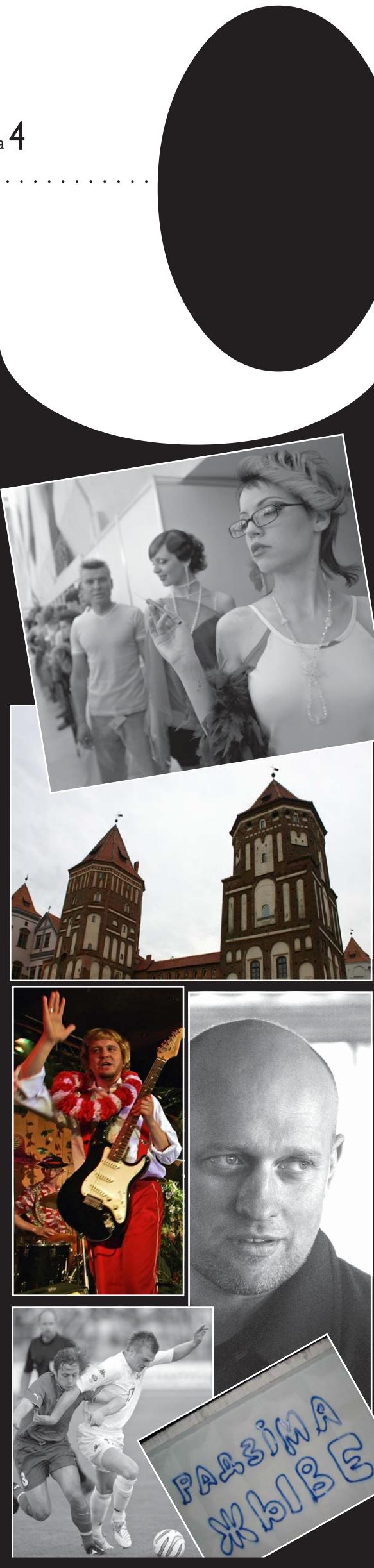
2) спраśніць тое, што паддаецца спрашчэнню, каб клясычны правапіс быў больш канкурэнтаздольны й вымушаў да зрухай афіцыйны правапіс;

3) палегчыць будучае збліжэнне правапісаў.

У цяперашнім Зборы Працоўная група з большага захавала змест развязаньня, прапанаваных у праекце В.Вячоркі, але істотна перапрацавала фармулёўкі артаграмаў, аб'ём і разъмеркаванье матэрыялу па раздзелах, ілюстрацыйны матэрыял, а таксама дапоўніла дакумент шэрагам новых разьдзелаў і артаграмаў. Некаторыя артаграмы сфармульваныя ўпершыню, аднак яны ня ўводзяць новых прынцыпаў, а экстрапалоўць ужо існыя на матэрыял, дагэтуль не апісаны (а почасту — і неўнармаваны) з артаграфічнага гледзішча.

Падпіска на «ARCHE»

На любой пошце можна падпісацца на часопіс «ARCHE» на другое паўгодзідзе 2005 году. Падпіску прымаюць да 15 чэрвяня, хоць магчыма, што «Белпошта» падоўжыць тэрмін падпісной кампаніі. Падпісны індэкс 00345. Калі колькасць падпісчыкаў істотна вырасце, часопіс прайдзе на штомесячную пэрыядычнасць выхаду.

Рэкордная галадоўка

Найдаўжэйшую палітычную галадоўку трymае ў Берасцейскім съледчым ізялятараты эксп-дэпутат Сяргей Скрабец.

Сяргей Скрабец, лідэр дэпутацкага групы «Рэспубліка» ў палаце прадстаўнікоў паліярднага склікання і актыўны апанэнт цяперашняй улады, быў зымешчаны ў Берасцейскім СІЗА 15 траўня. Яму інкрымінуюць крымінальнае злачынства. Сам ён уважае сваю справу палітычнай.

Ён абвесьціў бестэрміновую галадоўку, патрабуючы неадкладнага вызваленя. 25-ты дзень ён нічога ня ёсьць, п'е толькі ваду. У С.Скрабца пачаўся галаўны бол, бяssonьне, болі ў нырках.

Працяг на старонцы 2.

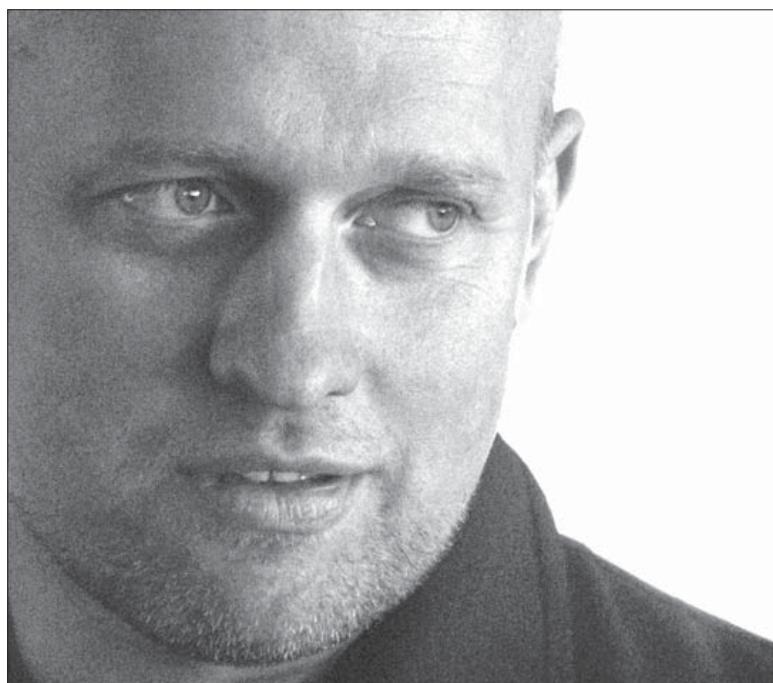
Сыпіс Касцяцяна

Дэпутат-лукашэнкавец Сяргей Касцяцян не расіст і не нацыст. Ён сацыяль-дарвініст. Піша Лёлік Ушкін.

Прапанова Сяргея Касцяцяна правесыці стэрэлізацыю асацыяльных тыпаў выклікала ў кожнага журналіста стандартны рэфлекс — забацаць скандалы артыкул пад шапкай «Беларускі Мэнгэле зьбіраеца стэрэлізація 100 тысяч чалавек!». Тым больш што палатачнік належыць да Камуністычнай партыі Беларусі (КПБ), на старонках друкаванага органу якой «Мы и время» побач з панегірыкам Леніну час ад часу можна знайсці артыкул аб небяспечнасці міжкрасавых шлюбах.

І чырвоныя, і карычневыя, сапды, мелі свае эўгеністычныя лілы. асьцяк чырвоных эўгеністай і даравалоцыйная прафэсія — аматары кніжак бацькі-іавальніка плыні Франсіса Штана (1822—1911).

Працяг на старонцы 3.

Рэкордная галадоўка

Працяг са старонкі 1.

Адвакат С. Скрабца Міхайл Хоміч кажа, што палітык (на фота) гатовы выйсці з галадоўкі: «Але ён патрабуе стварыць адпаведныя ўмовы. Калі на будзе ўмоваў, ён з галадоўкі ня выйдзе». Хоміч падаў адпаведную заяву начальніку Берасцейскага СІЗА. Ён таксама мае зъянрнуцца з заявай пра змену меры стрымання на падпіску аб нявіездзе або хатні арышт: ва ўмовах ізаятарату выйсці з галадоўкі без цяжкіх наступстваў цяжка.

Гэта найдаўжэйшая палітычная галадоўка ў гісторыі краіны. У 1996 г. Юры Хадыка галадаў у турме 23 дні, пасля чаго выйшаў на свабоду ў выніку пратэсту сусветнай грамадзкасці.

Пачатак лета-2006 адзначыўся драматычным пагаршэннем становішча з правамі чалавека ў Беларусі. Колькасць палітызіяў расце: да іх ліку неўзабаве маюць далучыцца асуђаныя Мікола Статкевіч і Павал Севярынец.

За арганізацію мірнай акцыі пратэсту 25 сакавіка 2005 году працягвае знаходзіцца пад вартай у СІЗА дэпутат Вярхоўнага Савету 13-га склікання Андрэй Клімаў.

Суды, паводле цверджання юрыста незарэгістраванага праваабарончага цэнтра «Вясна» Валянціна Стэфановіч, усё часцей прызначаюць арышты й штрафы ўдзельнікам несанкцыянаваных акцыяў — нават затрыманым упершыню. Раней ім праста выносили папярэдкі.

«Я ўжо не кажу пра спыненне справаў праз адсутнасць складу злачынства, — зазначыў В. Стэфановіч у інтэрвю Інграпт-газэце «Эўрамост». — Нават у тых выпадках, калі сведкі-амонаўцы ня могуць даць іншых паказанняў наконт таго, што зрабіў менавіта гэты затрыманы. Усе рапарты пішуцца абласнота адноўлькаў: ўдзельнічай у несанкцыянаваным шэсці, крывачай «Жыве Беларусь!» — і ўсё на гэтым».

Апазыцыйныя палітыкі гатовыя да ахвяраў у барацьбе за свае ідэалы. Мікола Статкевіч заяўіў: «Сытуацыя такая, што нам з Паўлам Севярынцам, магчыма, яшчэ будуть зайдзросыцца. Я прагназую, што дзеяніні рэжыму з набліжэннем выбараў будуть яшчэ больш цынічнымі». Статкевіч заклікаў апазыцыйных палітыкаў адкінуць усе асабістыя амбіціі — прости бессэнсоўныя ў цяперашніх сітуацыях.

Аркадзь Шанскі

Казулін збліжаецца зь «дзясяткай»

На паседжанні «дэмакратычнай дзясяткі» 8 чэрвя разглядаліся пытаныні падрыхтоўкі да Кангрэсу дэмакратычных сілаў. Спаміж тэхнічных проблемаў лідэры «дзясяткі» не абмінулі ўвагай звароты лідэра сацыял-дэмократу Аляксандра Казуліна ў эксп-міністра Васіля Лявонава, што не ўваходзяць у кааліцыю. Адказ вырашылі падрыхтаваць

цягам тыдня. Кіраўнік ПКБ Сяргей Калякін падчас аберкаванні назначыў, што ў абоўдух зваротах ёсьць моманты, вартыя аберкаванні: «Варта падтрымачыць прапанаваныя Казулінам масавыя вулічныя акцыі. Але ёсьць і тое, на што мы ніяк ня можам пайсці: Казулін прапануе разбурыць цяперашнюю кааліцыю ў новую на базе ягонай

парты, БНФ, АГП і ПКБ».

Дыскусія ўзынікла пры аберкаванні стратэгіі дзеянасці кааліцыі. Лідар АГП Анатоль Лядзькоўка прапаноўваў увагу скіраваць не на Кангрэс, а на «прапраць з людзьмі»: «Лепей пусціць гроши на падрыхтоўку рэферэндуму пра перайменаванне менскіх вуліц».

На што пачуў адказ Калікіна: адно другому не замінае, аг-

ітаваць за перайменаванне магутці і ахвотнікі. «Галоўнае сেньня — актыўізаваць дзеянасць сваіх структур. Калі мы ня можам вывесці на акцыю наконт вуліц — нават 300 чалавек, дык слушна кажуць АМОНаўцы: вы ня сіла, мы будзем з народам, якому напіляваць на вашыя ідэі», — канстатаваў лідэр камуністу.

АШ

Малазначная паўза Эўрапарлямэнту

Беларускае пытаньне вырашылі ў Страсбургу разгледзець пазней. Але рэальнае рашэнне, здаецца, Эўразвяз ужо прыняў. Піша Раман Якаўлеўскі.

На спраўдзіліся чаканыні многіх, не абыякавых да сітуацыі ў Беларусі, што на чэрвене-кай сесіі Эўрапарлямэнту будзе абмяркоўвацца і прымата важная рэзалюцыя па Беларусі. Праект рэзалюцыі прадугледжвае стварэнне сеткі рэгіянальных радыёстанцый для вяшчанья на Беларусь. А таксама пакет санкций у дачыненні да канкрэтных беларускіх чы-

Фіскальны шмон

Міністэрства падаткаў і збораў накіравала ў раённыя падатковыя інспэкцыі цыркуляр з прадпісаньнем тэрміновае праверкі ўсіх незалежных выданняў краіны. Ён патрабуе выяўленыня «сувязяў з ілжэструктурамі».

У міністэрскім распараджэнні патраба праўядзення комплексных праверак тлумачыца тым, што Мінінфармациі і праваахоўныя органы ўстанавілі «факты парушэння заканадаўства» гэтымі прадпрыемствамі.

У сьпісе — практична ўсё не дзяржаўныя газэты і часопісы, што выходзіць як па-беларуску, так і па-расейску. Ня толькі тыя, якія традыцыйна лічацца «незалежнымі», але і камэрцыйныя выданні накшталт «Кримінальнага обозрения».

Загад патрабуе праверыць выданні «БелКП-пресс» (гэта «Камсамолка»), УП «Несьцяровіч», газэты «Згоды», «Белорусскую газету» і яшчэ дзясяткі выданняў. Нават тыя, што даўно не выходзяць, як «Навінкі». У сьпісе таксама — інфармацыйная кампанія БелаПАН. Задачы праверкі — правільнасць адлюстравання выручкі і «сувязі з ілжэструктурамі».

Выклікае зьдзіўленыне, як гэта аナンімныя «праваахоўныя органы» выявілі парушэнні ва ўсіх незалежных выданнях адначасова. У Міністэрстве інфармациі нікто ня змог нам растлумачыць, якія «факты парушэння заканадаўства» выяўлены адначасова ва ўсіх выданнях. Як нам растлумачылі, міністэрства ўвогуле не ўпраўнаважана кантролюваць гаспадарчую дзейнасць выданняў.

Дакумент прадпісае выявіць рэкламадаўца газэтаў і арганізаваць сустэречныя праверкі ў іх. Гэта, магчыма, адлюстроўвае галоўную задачу шмону — намякнуць пазасталым рэкламадаўцам незалежнай прэсы на непажаданасць далейшага разъмешэння абвестак. Такія праверкі таксама — спосаб пысяхалягічнага і фінансавага ціску на выдаўцу і супрацоўнікаў СМИ. Ведамства Ганны Дзейкі ў сваім цыркуляры нават не парупілася разъвесці

«па розных съпісах» з газэтамі Беларускую асацыяцыю журналістаў (БАЖ), што, як вядома, рэкламы не разъмешчае па азначэнні.

Фіскальныя праверкі ўжо стартавалі ў БАЖ, дзе папярэдняя праверка прайшла ў лістападзе, «Свободных новостях-плос», часопісе «Arche» (папярэдняя скончылася ў сінегні), «Детективной газете». Пісмо ўказвае, што праверка мусіць пачынацца ў выпадку, калі папярэдняя адбылася менш чым шэсць месяцаў таму. Гэта тлумачыць, чаму праверкі не пачаліся сінхронна ў розных СМИ. Так, «НН» перажыла дзве комплексныя падатковыя праверкі ў сінегні і студзені.

Ня выключана, што ў такім рэжыме — адна татальнай праверкі на шэсць месяцаў — недабітай незалежнай прэсе прыйдзеца існаваць аж да прэзыдэнцкіх выбараў-2006.

У сталічных рэдакцыях пашырана меркаваныне, што гэта помста за публікацыі пра факты бязладзізія, карупцыі і парушэнні законнасці ў краіне.

Барыс Тумар

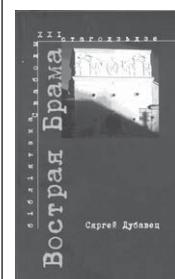
МАСТАЦТВА

Адкрыццё фатографа

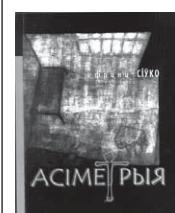
Ягоныя творы ёсьць у кожнага старажыла
Докшыцаў. Кажуць:
«Вялікае відаць на адлегласці». Патрэбен час,
каб дарасцьці да разумення
тых тонкіх вібрацый душы,
якімі пазначаныя творы
сапраўднага талента.
Здымкі, зробленыя ў 1940—
1950-х маэстра Вішнейскім —
мастаком школы Булгака,
выстаўленыя ў кавярні «Добрая мыслі». З
пажоўкы, часам амаль
стражаных выяў на нас
пазірае эпоха. Не такая
страшная, як нам можа
ўяўляцца. Эпоха духу, а не
матэрыі. Піша мастак Віктар
Маркавец.

Працяг на старонцы 8.

Кніга ключоў

У «Бібліятэцы Свабоды» выйшаў зборнік выбраных эсэ Сяргея Дубавца.

Віцебская містыка

Сіко Франц.
Асымэтрыя. — Менск:
Беларускі кнігазбор,
2005.

У кніжачку зручнага формату пакет-бук увайшлі новыя творы віцебскага містыка

— аповеды, эсэ, запісы: «Бацечка Зэн»,

«Кручонікі і сын мой», «Клёнік», «Мары з бульвару Даву», «Тры мае Магдалены»,

«Куфар айца Тамаша». Невялікі тыраж

трапіць пераважна ў бібліятэкі.

Новы «Дзяяслоў»

Дзяяслоў. 2005. №2 (15)

У новым «Дзяяслове» друкуюць свае кароткія творы і мініятуры Леанід Дранько-Майсюк, Ніл Гілевіч, Славамір Адамовіч. З перакладаў — навэлі Дыланом Томасам ў перакладзе Кацярыны Крывашэйцавай «Першазвязы каханья». Публікуюцца архівы Васіля Быкова. Філёляг Сяргей Запрудзкі і журналіст Віктар Корбут вядуць гаворку пра два існыя правапісы беларускай мовы: якая стратэгія — разнастайнасць ці аднастайнасць будзе спрыяць росту прэстыжу беларускай мовы. На анкету «Дзяяслова» адказаў Рыгор Бараудлін, Янка Брыль, Алеся Бадак.

Працяг на старонцы 6.

Крызіс, які перажывае цяпер Эўразьвяз, мог бы мець і станоўчы эфект для Беларусі — калі б беларуская апазыцыя здолела гэта ўсьвядоміць і выкарыстаць у сваіх інтэрэсах. Піша Віталь Тарас.

На першы погляд, афіцыйная беларуская пропаганда слушна рабіць, што цешынца паразе прыхільнікаў эўрапейскай Констытуцыі на рэфэрэндумах у Францыі й Нідэрландах. Па-першае, Эўразьвяз — вораг, а чым болей праблем у ворага — тым лепей. Па-другое, раскол грамадзкай думкі ў Францыі й Нідэрландах выклікаў ланцуговую рэакцыю. У Польшчы, дзе рэфэрэндум мусіць адбыцца ў кастрычніку разам з прэзыдэнцкімі выбарамі, перадвыбарная дыскусія між правымі і левымі партыямі стала яшчэ вастрэйша. Правыя мяркуюць, што нацыянальны рэфэрэндум па эўраканстытуцыі стравае сэнс, левыя — што рэфэрэндум дадасьць палітычнай вагі Польшчы. Такія дыскусіі й супяречнасці ў суседніх краіне, дачыненіні з якой моцна сапсанаваныя апошнімі падзеямі вакол

ваць кабінет міністраў новаму прэм'еру — дэ Вільпэну. Ці азначае гэта, што Францыя ў выніку ўнутрыпалітычнага ды эўрапейскага крызісу аслабела ў эканамічным і палітычным пляне? Такая выснова была б пасыпешнай.

Ці саслабіў крыгіс пазыцыі меркаванай будучай сталіцы Эўразьвязу — Брусаэлю, інакш каежучы, эўрабюрократы? Так, менавіта бюрократы, зацікленаі у далейшай цэнтралізацыі, ці бюрократызациі, быв нанесены моцны ўдар. Але ж бюрократы і ва ўмовах распаду СССР умудрылася выжыць ды адрадзіцца ў яшчэ большых маштабах. А ўжо эўрапейскай бюрократы ў абсяжнай перспектыве наўрад ці пагражают палітыкі драматычны падзеі. А вось больш энэргічна дамаўляцца паміж сабой рознымі краінамі Эўропы, а таксама кіраўнікамі урадаў гэтых

названыя краіны. Хоць прыток імігрантаў з бедных краін у развітвія — непазыбжная зьява, эмасціяна жыхары гэтых краін пагадзіцца з такой непазыбжнасцю на хочуць.

А палітычная карціна ў Эўропе ў найбліжэйшай будучыні можа выразна змяніцца пасля выбараў у Нямеччыне. Адным з найважнейшых вынікаў можа стаць карэктроўка замежнай палітыкі ФРГ. Адзін з галоўных закідаў хрысьціянска-дэмакратычнай апазыцыі ў бок сацыял-дэмакратай на чале з канцлерам Шродерам — празмерная падтрымка Пущіна. Не сакрэт, што Нямеччына й Францыя, тандэм паміж якімі апошнім часам быв адным з вызначальных фактараў у замежнай палітыцы Эўразьвязу, праз пальцы глядзелі на эксплікаваны ў Беларусі, як бы загадзя пакідаючы разыўцы ўладаў на вырашэнне Крамля. Кааліцыя хрысьціянскіх дэмакрататаў і лібералаў можа быць значна больш жорсткай на толькі ў дачыненіні да рэжыму Пущіна, але і да ягонага хаўрусьніка ў Беларусі...

апытаньняў, большасць палякаў усё-такі гатовыя падтрымаць эўраканстытуцыю.

Маргіналізацыя папулістаў

І хация ў правых і левых партый розных падыходы ў гэтых ды шмат якіх іншых пытаннях, ёсьць адно пытаньне, дзе праглядаеца супольная пазыцыя. Яна тычыцца Беларусі. Наколькі можна меркаваць з публікацый польскай прэсы ды асабістых дачыненій з польскімі палітыкамі ў журналістамі, у адносінах да цяперашняга беларускага рэжыму ў Польшчы існуе кансалідаваная палітыка ва ўсім спектры палітычных сіл. Да нядоўнага часу выключчыненем выглядаў хіба Андрэй Лепэр, які нават сустракаўся з Лукашэнкам у Менску. Але ж пасля таго, як Эўразьвяз выканаў свае абязаныні і ў Польшчу пайшлі датацыі для польскіх сялян, палітыкі-папулісты накшталт Лепера зрабіліся маргіналамі.

дэмакратыі свабодныя СМИ. І што свабодная прэса патрэбна ня толькі ў момант палітычных кампаній, а што яна патрэбна абсалютна і заўжды.

У нашым нацыянальным інтарэсе

Вядома, што паміж усъведамленнем нейкага факту ў дзеяніем ляжыць немалая дыстанцыя. Польшча, з розных гістарычных і геапалітычных прычын, апынулася сёняня ў ролі каталізатору, які можа прымусіць Эўразьвяз перайсці ад дэкларацый на тэму правоў чалавека да дзеяній, якія б забяспечылі пераход эўрапейскай краіны ад дыктатуры да дэмакратыі, і тым самым павялічылі ад вельмі цяжкіх праблем на сваіх межах у будучыні.

Цяперашні крызіс у Эўразьвязе толькі на першы погляд адзягвае ўвагу яго сяброў ад праблемы стасункаў гэтай структуры з суседзямі — у прыватнасці, з Беларусью. Наадварот, ён павышае ролю й каштоўнасць голасу кожнай з 25 сувэрэнных дзяр-

Польскі каталізатар

Саюзу палякаў Беларусі, дадаюць радасьці штатным палітолагам. Але ж падобнай рэакцыі, пры ўсёй яе прадказальнасці, бракуе лёгкі і ўменьня бачыць крыху наперад.

Перагрэй мэханізму

Клясычная лягчычная памылка, уласцівая шкалярам: пасля таго — значыць, у выніку таго. Калі пасля рэфэрэндуму ў Нідэрландах упала эўрапейская валюта — значыць, раскол у пытаннях уладаваныя Эўропы паслабіў эканоміку ЭЗ. Адбылося акурат наадварот. Сацыяльна-еканамічная палітыка ўраду Францыі — дзяржавы, якая падаравала змайе адно з вядучых месцаў у сусветнай эканоміцы, — даўно выклікала нездаволенасць значнай часткі выбараў, і яны прасыгналівалі з дапамогай рэфэрэндуму аб нязгодзе з урадавай палітыкай. Думеца, ня меншую ролю ў падзеніні эўра адыграла ў эканамічную стагнацыю ў Нямеччыне, якая пастаўіла краіну перад неабходнасцю датэрміновых выбараў. У Францыі сыгнал выбараў быў пачуты, і прэзыдэнт Шырак, які нясе адказнасць за вынікі галасаваныя, прапанаваў фарма-

краін з уласным народам давядзенца.

Можна прадбачыць, што значна большую ролю ў далейшай эўраінтэграцыі будуць адыграваць не чыноўніцкія структуры, не Эўрапарламент, не ПАРЭ, а палітычныя партыі і ўрады краін. Фактычна, у сваёй інтэграцыі эўрапейскія краіны дасягнулі летасць гістарычнага максимуму — і палітычнага, у выглядзе пашырэння Звязу, і эканамічнага, у выглядзе монцнага эўра. Падзеніне курсу валюты, як і правал рэфэрэндумаў, засвідчыла тое, што можна назваць перагрэвам мэханізму.

Зымена палітычнай карцінкі

Даць яму крыху астыць — цяперашняя задача эўрапейскіх палітыкаў. Тым больш што дасягнуты дагэтуль узровень інтэграцыі ўзвязаныя з ім выгоды ў цэлым задавальняюць уздельнікаў Звязу. Інакш наўрад ці імкнулася бу яго Турцыя, не гаворачы ўжо пра Ўкраіну ці Грузію. З другога боку, звычайнія грамадзянэ эўрапейскіх краін, і гэта таксама засвідчылі рэфэрэндумаў у Нідэрландах і Францыі роля Польшчы яшчэ больш узрастаете, улічваючы, што, паводле

Адна за ўсіх ці ўсе на аднаго?

Што да пазыцыі Эўразьвязу ў цэлым, яго палітыка вызначалася дагэтуль пэўнай неразвартлівасцю.

Аранжавая рэвалюцыя ва Ўкраіне стала нечаканаюцьняю ня толькі для Масквы, але й для Брусаэлю. І калі б не актыўная пазыцыя Варшавы, сітуацыя ва Ўкраіне магла б павярнуцца ў іншы бок. Менавіта ўздел Польшчы, якая ператварылася на проста ў актыўнага геапалітычнага гульца, а ў гульца, які дзейнічае надзвычай эфектыўна, выклікаў найбольшую ярасць Крамля пасля паразы ва Ўкраіне. Ад гэтай актыўнасці новага сябра Эўразьвязу не ў захапленыні і ў Брусаэлю, а тым больш у Парыжы й Бэрліне, дзе ня могуць забыць, што ў ірацкім канфлікце Польшча адзначыла выступіла на баку ЗША, насуперак пазыцыі Францыі й Нямеччыны. Тым ня менш, ЭЗ і ўсе яго сябрэ вымушаны лічыцца з пазыцыяй саракамільённай каталіцкай краіны з уплывовай дыяспарай у сусвеце. Пасля правалу рэфэрэндумаў у Нідэрландах і Францыі роля Польшчы яшчэ больш уз-

характэрны прыклад. У Варшаве на наступны дзень пасля французскага рэфэрэндуму праходзіла міжнародная канферэнцыя, прысьвяченая палітычнай сітуацыі ў Беларусі. Нягледзячы на надзвычайную цікавасць да падзеі у Францыі, увага польскай прэсы да беларускіх удзельнікаў канферэнцыі й таго, што яны кажуць, ніколькі ня зьменышлася. І больш за тое, нават прадстаўнікі афіцыйных уладаў знайшли магчымасць надаць у гэты дзень увагу праблеме Беларусі — дакладней, праблеме свободы слова і таму, чым можа дапамагчы ўсе вырашэні Польшча.

Зразумела, што Польшча, ні якая-небудзь іншая эўрапейская краіна, ні Эўразьвяз у цэлым, ні нават ЗША ня зможуць вырашыць пытаньне дэмакратыі ў Беларусі, пакуль для гэтага не саспенуюць умовы ўнутры яе самой. Гэту банальную реч вымушаны быў нагадаць беларускім апазыцыянэрам адзін з польскіх удзельнікаў канферэнцыі — віцэ-спікер Эўрапарламенту Януш Аньшкевіч. Аднак, і ў Польшчы, і ва ўсіх астатніх дэмакратычных краінах усьвядомілі ту роль, якую могуць і павінны адыграць у стварэнні ўмоў для перамоги

жаў, што ўтвараюць звяз. Праблема кожнай з гэтых краін павінна стаць супольнай праблемай супольнасці, каб яе вырашыць. А інакш на далейшай інтэграцыі сапраўды можна ставіць крыж.

Зразумела, што пры гэтym кожнай краіне ў сваіх дзеяніях будзе зыходзіць, перш за ўсё, з уласных нацыянальных інтарэсаў. Тому нельга разглядаць чыю-некі дапамогу звонку як добрачыннасць. ЗША, Польшча, Літва або Латвія, дапамагаючы дэмакраты ў Беларусі (або толькі абвяшчаючы пра намер дапамагчы), пераследуя юкожныя сноўныя мэты. Адмаўляцца ад дапамогі на гэтай падставе ці толькі таму, што хтосьці больш падабаеца беларускім апазыцыянэрам, а хтосьці менш, папросту недарэчна. У выніку панаўняя падобных прынцыпаў размовы аб стварэнні «інфармацыйнага кола» вакол Беларусі былі й застаўцца ўсяго толькі размовамі. Выдатны шанц зрабіць прарыў у напрамку дэмакраты з дапамогай Эўропы, хутчэй за ўсё, зноў будзе ўпушчаны. І тады ўсё, што адбываецца й будзе адбывацца ў Эўразьвязе, сапраўды ніколі ўжо ня будзе мець да Беларусі ніякага дачыненія.

Аляксандар Фядута: «Я не вінаваты – краіна такая!»

Прэзэнтацыя кнігі Аляксандра Фядуты «Лукашэнка: Палітычна біяграфія» адбылася 6 чэрвеня ў цэнтры сталіцы (арганізатары прасілі не паведамляць дзе). У ёй узялі ўдзел аўтар, кіраўнік праекту Яўген Будзінас і дабрадзей Аляксандар Казулін. А.Казулін: «Фядута стаў неўміручым». Наступным выданьнем «Волі народу» стане Поўны збор твораў Быкова.

Яўген Будзінас, кіраўнік праекту і рэдактар, расказаў пра чуткі, якімі пачала абрастасць кніга. Як высьветлілася, аніякіх супяречнасцяў паміж Фядутам і Казуліным ужо няма. Лягатып руху «Воля народу» звязаўся на частцы накладу, бо Казулін аплаціў выданье ѹ мае права на сваю «рэкламу». «Гістэрыку» аўтара выдання выклікала стома. Наагул сп.Будзінас цалкам задаволены вынікам праекту, які каштаваў астронамічных па беларускіх мерках грошай. Да таго ж ён упершыню знайшоў у Беларусі чалавека, які яго «цалкам зразумеў» у выдаецкіх плянах, — Казуліна.

Завочную сварку Фядуты на Казуліна Будзінас лічыць знакавай: «Лепей пачуць лаянку ад Фядуты, чым ухвалу. Калі Аляксандар каго пахваліць — дык мы тады ўсёй краінай дзесяць гадоў расхлебаем...» Фядута парыраваў: «Я не вінаваты, што станоўчы вынік маёй дзейнасці становіща адмоўным вынікам для краіны — краіна такая!»

Для самога Будзінаса кніга стала юбілейнай з выдадзеных — сotай. Выданье ён называў «вельмі сур'ёзнай кнігай, якая ўпершыню спрабуе прааналізаваць, што ж за фігуру мы маем». На ягоную думку, гаворка ідзе не пра «выпадковага презыдэнта»: «Выпадковасцю, якія працягваюцца 10

гадоў, маюць сацыяльны, псыхалагічны, палітычны характар. Лукашэнка — гэта звяза, працэс найскладанейшы ў сваёй сутнасці».

Аляксандар Казулін адзначыў, што кніга ўжо стала бэстселерам, прызнаным, прынамсі, уладамі: аўтамабіль, які перавозіў афіцыйна выдадзены твор, быў спынены міліцыянтамі і частка накладу — арыштаваная. Прыйчым на кіроўцу, грамадзяніна Рэсеi, нават ня склалі пратаколу: не знайшлі, да чаго прычапіца — кніга выдадзеная абсалютна афіцыйна. Ужо цяпер яна разыходзіцца па рэгіёнах Беларусі. Прыйчым — бясплатна: такая ідэя казулінскага руху «Воля народу». Экс-рэктар БДУ высока ацаніў працу: «Фядута, выдаўшы гэтую кнігу, стаў неўміручым».

На пытаньне, навошта ўкладаць грошы ў выданье кнігі пра свайго палітычнага праціўніка, лідэр сацыял-дэмакратай адказаў: «У нас шмат мітаў пра Лукашэнку, якія становяцца рэальнасцю. Гэта кніга іх разъвярчвае. У нашага насельніцтва няма рэальнай, праўдзівой інфармацыі пра тое, што адбываецца ў краіне. Калі б людзі на 30 працэнтаў зналі сутнасць працэсаў, якія адбываюцца ў цяперашній Беларусі, усё памянялася б. Гэтая кніга — адзін з прарываў у інфармацыйнай бля-

Федот А. Лукашэнко:
Політическая биография. —
Москва. «Рэфэрэндум», 2005.

«І тады яны знайшлі Лукашэнку: больш амбітнага, націм больш працэздольнага і галоўнае — цвёрда ўпэўненага, што другога шанцу ў яго ня будзе, а таму, як ён сам любіў выказвацца ў тых часах, «адвізанага», гэта значыцца абсалютна разынволенага і не звязанага нікім асабістымі і маральными ававязацельствамі». (С.74.)

«Законы, загады, дэкрэты (многія з якіх самі на сабе незаконны) ствараюць у краіне сутуцьцю, калі парушае закон у нас практична кожны». Такі стан рэчаў задавальняе Лукашэнку. Калі ўсе — ад нізу да верху — зладзе ўзьважыцца, кіраваць ім лёгка. У любі момант і кожнага можна прыстурніць, прыцягнуць, пакараць, скамяць, прыніць, звольніць, пасадзіць. Не, ня ўсіх адразу, а выбараць, па камандзе». (С.431.)

«Ён — усяго толькі чалавек, тamu натуральна байца съмерці гэтаксама, як і ўсе мы. Ненатуральным страхам съмерці робіцца, калі раптам выйдзе, што ён звязаны са стратай улады. А Лукашэнка якраз увесь час і блытве замах на яго уладу з замахам на жывыццё». (С.542.)

кадзе».

«Разъвяченчы міт і тым умацаваны», — зреагаваў Уладзімер Някляеў цытатаю з Шэксціпра.

Самым сур'ёзным палітычным праектам апошняга часу называў кнігу Фядуты й Генадзь Грушавы: «Фядута павінен сёлета атрымаць прэмію прэзыдэнта. Такой праўдзівай кнігі пра яго ніхто не пісаў. Гэтая кніга можа адыграць больш сур'ёзную ролю ў палітычным жыцці Беларусі, чым кангрэсы й з'езды». Грушавы абазначыў жанр кнігі як «аповед пра нармальнага чалавека, які стаў ненормальным прэзыдэнтам».

Праф.Грушавы і Васіль Лявонаў спрыялі праекту А.Фядуты разам з праф.Казуліным.

Для самога Фядуты, як вынікала зь ягоных слоў, кніга была бясконцым дыялёгам з суразмоўцамі: падчас працы ён апытаў 332 чалавекі й амаль кожнаму з іх даў магчымасць азнаёміцца з рукапісам. Ён выказаў камплемэнты мастацкаму густу й пачуцьцю аднаго з апытаных — кінарэжысёра Юр'я Хашчавацкага: «Але не палітычнаму! Тут спынімся, бо іншай, баюся, дойдзе да мардабою...»

На ўсім з Фядутавых «суаўтараў» хапіла кнігі: самому яму выдалі дзесяць аўтарскіх асобнікаў (удава больш, чым звычайна практикуюць у выдавецтве). Таму ён мусіў дакупляць у Маскве кнігі для перадачы інтарвіозам. Тут і адчуў гонар за сваю працу. На Беларускім вакзале (там выданье праадаецца па 190—195 расейскіх рублёў, у вялікіх кнігарнях — па 228) кнігі купіць ён ня змог. «Ужо няма, прыходзьце заўтра», — гэтыя

словаў цешылі слых аўтара.

Ці атрымае кнігу яе галоўны пэрсанаж? Казулін зазначыў, што перадаў ужо выданье ў Адміністрацію прэзыдэнта. І Фядута збіраецца зрабіць тут свой унёсак — каб бачылі, што ён ні ад кога не хаваецца: «Я два асобнікі зь візітукамі перадам галоўнаму героя і кіраўніку Адміністрацыі. Была нахабная ідэя падпісаць: «Герою ад яго аўтара». Але на працягу кнігі праходзіць думка, што ён сам сібе зрабіў. Таму такі надпіс быў бы няправайдай».

На пытаньне, ці варта чакаць працягу, А.Фядута адказаў адмоўна: «Не хачу далей пісаць на палітычную тэму. Як сказана ў кнізе, Лукашэнка не даваў паставіць кропку. Але другі пэрыяд ягоны палітычнай біяграфіі апіша нехта іншы. Адзін і той самы герой стамляе». (Юры Хашчавацкі: «Мастацкая біяграфія Лукашэнкі будзе запісаная ў 120 тамах крымінальнай справы».)

Наступным выдавецкім праектам «Волі народу» мае стаць 14-тавомовы збор твораў Васіля Быкова. Першы том можа зьявіцца ўжо ў ліпені.

Аркадзь Шанскі

ГАСПАДАРКА СЪЦІСЛА

Падзеньне экспарту ў лёгкай прамысловасці

Экспарт прадукцыі беларускай лёгкай прамысловасці ў Эўропу з'ведзены да мінімуму. Пра гэта паведаміў старшыня канцэрну «Беллегіпрам» Эдуард Нарышкін. У 2004 г. 30% прадукцыі пастаўлялася ў Рэсеi, 30% — у ЭЗ, 40% — на ўнутраны рынак. У выніку скасаваньня з 1 студзеня квот на пастаўкі прадукцыі кітайскай лёгкай прамысловасці ў ЭЗ цэнты на гэтыя тавары ўпалі на 23—96%, а аб'ёмы экспарту з Кітаю ўзрасці на сотні пракцэнтаў. Таксама Э.Нарышкін паведаміў, што да канца году нямецкая кампанія «Трыномф» спыніць супрацоўніцтва з

«Мілавіцай». Свае замовы яна пераносіць у В'етнам, дзе таньнейшая працоўная сіла. Гадзіна працы беларускай краўчыхі капшуце каля двух даляраў, кітайскай — у чатыры разы менш.

Тым часам экспарт «Беллегіпраму» ў Рэсеi, што быў звязаўся праз новы механізм ПДВ, вярнуўся да ранейшага аб'ёму.

ЭЗ пазбавіць Беларусь прэфэрэнцыі

Эўракамісія распачала працэдуру пазбавлення Беларусі гандлёвых прэфэрэнцый. Прычына — парушэнныі правоў прафсаюзаў у нашай краіне. Калі працэдура завершыцца становічча, то прэфэрэнцыі будуть адноўлены не раней чым

праз шэсцьць месяцаў, і тое толькі ў тым выпадку, калі сітуацыя палепшицца.

Літва зынікае падаткі

Сойм Літвы ў аўторак прыняў пакет законаў пра падатковую рэформу. Паводле яго, падаходны падатак з насельніцтва з 1 ліпеня зыніцца ў сярэднім з 33 да 27%, а з 2008 г. — да 24%. Даходы жыхароў за гэты час пабольшаноць амаль на 1 млрд ёура. Каб кампенсаваць страты бюджету, Сойм дазволіў ураду ўвесці два новыя падаткі: часовы на прыбытак прадпрыемстваў і на нерухомасць, якая здаецца грамадзянамі ў аренду ў камэрцыйных мэтах.

Нацбанк дэбюракратызуеца

Галоўная фінансавая ўстанова спрайгчыкамі камэрцыйнымі банкамі папяровую працу. З 10 чэрвеня будуть адменены 35 формаў справаздачнасці. Мяркуюцца, што ў найбліжэйшай будучыні аб'ём бюрократычных папер, з якімі маюць справу банкі, зменішыцца больш чым удвая.

Каштоўная ліцэнзія

«Беларусбанк» атрымаў ліцензію на апэрацыі з капітальнымі мэталамі і камяннямі. Такім чынам, банк стаў чацвёртым, які займеў права на гандаль дыяметрамі ды золатам — чым ужо займаюцца «Белгазпрамбанком», «Белзнецэнамбанком» ды «Трастбанком».

Першыя таргі

2 чэрвеня адбыліся першыя таргі на Беларускай універсальнай таварнай біржы. Гандлявалі драўнінай для экспартных паставак на ліпень—верасень. Уздел бралі 3 фірмы-прадаўцы і 11 пакупнікоў. Прададлі 137,2 тыс. м³ драўніны на 2,6 млн ёура. Самымі буйнымі пакупнікамі сталі ЗАТ «Цэпрус» (Каралявец) ды «Mondi Packaging Paper Swiecie SA» (Польшча).

На мяжы з альхіміяй

Карпарацыя «Амір-С» ды Інстытут цепла- і масаабмену Акадэміі навук стварылі ўстаноўку па перапрацоўцы прамысловых адкідаў «Экаторон». Устаноўка перапрацоўвае адкіды ў

хімічны спосаб на 100% і дазваляе атрымліваць з іх паўнавартасці — газ, ідэнтичны прыроднаму, мазут, бэнзін, тэхнічны углярод. Стваральнікі кажуць, што прыбытак ад «Экаторону» будзе роўны \$158 за гадзіну працы, а для таго, каб вярнуць грошы, патрачаныя на набыццё ўстаноўкі, спатрэбіцца на больш за паўгоду.

АФН, АК

КУРСЫ ВАЛЮТ

на 9 чэрвень:

1 амэрыканскі далар — 2 150 рублёў.
1 ёура — 2 647,19 рубля.
1 латвійскі лат — 3 802,95 руб.
1 літоўскі літ — 766,73 руб.
1 польскі злоты — 650,84 руб.
1 расейскі рубель — 75,77 руб.
1 украінская гривня — 426,97 руб.

Паводле
Нацбанку

Малазначная паўза Эўрапарлямэнту

Працяг са старонкі 2.

Акказвецца, моцная заняцць эўрадэпутатаў звязана не толькі з канстытуцыйнымі і некаторымі іншымі проблемамі Эўразвязу. У Эўропе моцна азадачаныя крывавай бойнай ва ўзбечкам Амдыжане. Помніца, як зрынуты сцікер Шарэцкі і іншыя зьбліліся падніць беларуское пытаньне на Стамбульскім саміце АБСЭ ў 1999 годзе. Але тады яго капітальному абмеркаванню перашкодзіла другая крывавая трагедыя — чачэнская. Проста-такі нейкія фатальныя супадзеніні. Пазней, як вядома, найважнейшыя палажэніні па Беларусі, якія такі ўдалося зафіксаваць у выніковым дакумэнце Стамбульска-

га саміту, былі пасъярова «пахаваныя» афіцыйным Менскам. Але Эўразвяз — не аморфная АБСЭ.

Праўда, доўгі час Эўразвяз спрабаваў праводзіць у дачынені да кіруочага рэжыму ў Беларусі больш стрыманую, чым ЗША, палітыку. Напрыклад, не адзін год у Берліне вельмі цярпіў «ператраўляў» арыгінальнасць беларускага правіцеля. Але цярпенне бясконцым не бывае. Толькі пасля апошніх выбарчых кампаній, якія правялі беларускія ўлады, у Берліне і Брусселі прыйшло ўсьвядамленыне таго, што так далей жыць Эўразвязу з таким суседам нельга. Дзякуючы нязменнай Лукашэнкавай палітыцы адбылася кансалідацыя пазы-

ций ЭЗ і ЗША ў дачынені да Беларусі. Было прызнана мэтагодным спалучэнне санкцый у дачынені да беларускага кіраўніцтва з масіраванай падтрымкай развязвіцца грамадзянскай супольнасці ў Беларусі. Вось гэту палітыку ЭЗ і закліканы падтрымка чаканая рэзоляцыя Эўрапарлямэнту

Некаторыя назіральнікі скільны звязваць узніклую паўзу ў Эўрапарлямэнце з самітам ЗША—ЭЗ, што мае адбыцца 20 чэрвеня. Маўляй, там і будзе ўсё вырашана па Беларусі. А на сесіі ў пачатку ліпеня тады дэпутаты ўсё і замацуюць. Аднак, як лічыць беларускі палітолог Вячаслав Пазняк, гэтая паўза і маючы адбыцца самітняк як могуць быць узаемазвяза-

зы. У Вашынгтону і Брусслю хапае сваіх назапашаных праблем двухбаковых адносін. Прайх і пойдзе гаворка на маючым адбыцца саміце. А што да рэзоляцыі па Беларусі, якую зьбіраюць разглядзець у Эўрапарлямэнце, то, па сутнасці, мяркуюць палітолаг, яна мала што рагшае. Рэальныя рашэнні прымаюцца ў выкананых структурах Эўразвязу. І дапамога для развязвіцца дэмакраты ў Беларусі ўжо аказаўца. Гэта фактычна прызнаў і Вярхоўны прадстаўнік Эўразвязу па замежнай палітыцы і бясьпецы Хаўер Саліна ў сваім інтэрв'ю міжнароднаму парталу «Wider Europe». Ён асабліва падкрэсліў, што, нягледзячы на тое, што цэлы шэраг праграм ЭЗ пачне працаваць толькі з 2007 году,

значная падтрымка развязвіцю дэмакраты ў Беларусі ўжо ажыццяўляеца.

Праўда, тут можа ў некаторых узнікнуць пытаньне: наколькі цяпер гэту дапамогу ЭЗ адчуваюць на сабе актыўныя будаўнікі грамадзянскай супольнасці ў Беларусі? Многія скардзяцца, што недастаткова. Відавочна, што большая рэакцыя на палітыку ЭЗ назіраеца з боку беларускіх улад. Рэпрэсіі ў дачынені да апазыціі ўзмацняюцца. Але, нягледзячы на то, што, апазыцыянэрі працягваюць рыхтавацца да чарговых для сябе прэзыдэнцкіх выбараў, што маюць адбыцца ў 2006 годзе. І, як у Страсбургу, узмоцнена дыскутуюць на зададзеную тэму.

СЪЦІСЛА

У дачынені да кіраўнічкі берасцейскай філіі Саюзу палікай Беларусі **Аліны Ярошэвіч** 22 красавіка распачата крымінальная справа. Яе вінавацца ў малярстве: нібіта яна брала гроши ад бацькоў, чые дзеци накіроўваліся на адпачынак у Польшу. Паведаміць пра гэта прэс-служба УУС аблівіканкаму вырашила толькі на пачатку чэрвеня. Да пачатку чэрвеня СПБ так і на здолеў шынайцы друкарні для выдання газеты «Gios z nad Niemna».

Рамуальда Ўлана, заснавальніка «Новай газеты Смургоні», 11 траўня затрымалі й даставілі ў Смургонскі РАУС; у СІЗА ён праўбу да 13 траўня. У студзені ён быў асуђаны на год пазбайдуненія волі за ДТЗ — наезд на вэлісьпэдиста. Паводле Закону аб амністіі яго тэрмін пакаранняні скасаваны. 10 траўня юлан вярнуўся ў Смургоні й быў затрыманы міліцыянтамі па падозрэніні, што ўхіляеца ад адбыцца пакарання. Толькі ўмешаныя адваката дазволіла яму выйсці на волю.

З журналістамі газеты «Народная воля» **Марынай Коктыш** і **Віталем Гарбузавым** у рэдакцыі выданыя 27 траўня правёў гутаркі старшы інспектар аддзелу па масавых мерапрыемствах ГУУС Менгарвіканкаму Сяргей Сявец. Міліцыянт цікаўіцца артыкуламі пра рух «Абаронцы Айчыны».

За дзеяйнасць ад імя незарэгістраванага руху «Воля народу» 27 траўня пракуратура Гардзенскага раёну папярэдзіла **Франца Аўдзеея**.

31 траўня ў Менску затрымалы **Аляксандар Скрабец**, брат экс-дэпутата **Сяргея Скрабца**, аднак у той самы дзень выпусціў пад падпіску аб нявывяздзі.

Журналісткі газеты «Недзеля» **Кацярыну Ткачэнку** 31 траўня вылікали ў Савецкое РУУС Менску для тлумачэння з нагоды артыкулу «Наши паліякі», надрукаванага ўбосен. У артыкуле крываўкавалася дзеяйнасць былога старшыні СПБ Тадэвуша Кручукіскага.

Да галадоўшчыкаў у Жодзіне 31 траўня вылі-

калі хуткую дапамогу: пагоршай стан **Сержука Марыкі і Яўгена Валкайца**. У Сержука — астма, у яго выяўлены зымены ў бронхах. У Яўгена — тахікардыя. На 10-ты дзень у сувязі з пагаршэннем здароўя спыніў галадоўку **Павал Каранюхін**. У Жодзіне 3 чэрвеня адбылося адкрытае пасяджэнне камісіі ў справах непаўнагодзяных, куды выклікалі бацьку галадоўшчыка **Сяргея Мурашкі**. **Сяргук Марыкік** 3 чэрвеня спыніў галадоўку. 5 чэрвеня галадоўку спыніў ўсе астатнія.

У Калінкавічах з 1 чэрвеня пасля некалькіх месяцаў трансцыяцыі па кабэльнім тэлебачаныні спынены перадачы ўкраінскага тэлеканалу «Інтэр-плюс».

Студэнцы-завочніцы факультetu журнالістыкі БДУ **Алёні Андрэевай** кіраўніцтва факультета 1 чэрвеня заяўвала пра пагрозу адлічэння: Андрэева была інцыятаўкай кампаніі за аднаўленне адлічнай з факультetu **Вольгі Класкоўскай**, журнالісткі «Народнай волі». 2 чэрвеня дэкан не прыняў у Андрэевай і **Ганны Кавалёвой** заліку па прадмеце «Саціяльна-палітычная праблематыка СМІ», бо палічыў іх «маральна не гатовымі» да здачи.

1 чэрвеня ў міліцыю вылікалі старшыню віцебскай філіі «Маладога фронту» **Яніса Чучмана**, дзе на яго склалі пратакол за вывешванне 5 траўня расцягілі «Свабоду палітвязням!». Падставай для складання пратаколу стаў артыкул у нездяржанай газэце «Віцебскі кур'ер». Суд над Янісам за арганізацыю несанкцыянаванай акцыі прызначаны на 21 чэрвеня.

Палітзняяўлены **Валер Леванеўскі** 1 чэрвеня аўбязыццю галадоўку ў знак пратэсту супраць парушэння ягоных законных прав.

У Воранаве 1 чэрвеня адбылася сустэречнальника аддзелу грамадзікі арганізацыі Камітэту ў справах рэлігіі і нацыянальных меншасцяў Юраўка Уральскага з кіраўніцтвам мясцовай філіі **Саюзу паліякаў** і актыўніцтву польскіх суполак: прадстаўнікі улады намаўляюць прызнаўцаў выніку VI

зъезду арганізацыі. Польскія актыўністы ўціску ўладаў не паддаўся. Раней такі ж сход улады праvodzili ў Смургонях.

Гаспадарчы суд Менску 2 чэрвеня пачаў разгляд справы **Беларускага саюзу моладзевых і дзіцячых грамадзікіх аўдзінаній** «Рада» супраць падатковай інспекцыі: падаткавікі налічылі арганізацыі 125 млн руб. штрафу за гранты паводле праграммы TACIS і UNICEF і ўжо апісані абсталіваныне. Судовыя спрэчкі адкладзены да часу, калу да справы будзе дадучаны неабходны дакумэнты.

Бяльніцкі райвыканкам 2 чэрвеня зняў з афіцыяльнага ўліку мясцовыя структуры грамадзікіх аўдзінаній «Маладая грамада» і **Саюз паліякаў Беларусі**.

Пракуратура Партызанска га раёну Менску 2 чэрвеня адлікала спраўу з заяву ў Міністру пра зняніце з реєстрацыі **суполкі Свабоднага прапасоюзу Беларускага** на Менскім заводзе аўтаматычных ліній: высветлілася, што патрабаваныя, каб у суполцы было на менш за 10% работнікі прадпрыемства, не грунтуюцца на законе.

Актыўніцтку незарэгістраванай арганізацыі «Зубр» **Ганну Петраковіч** з Магілёва 2 чэрвеня вылікалі на пасяджэнне адміністрацыйнай камісіі па спраўах непаўнагодзяных: дзяяўчына ўдзельнічала ў ланцугу неабяўкавых людзей, прысьвячэнным 6-й гадавіне зынкіненія Юраўка Захаранкі. З **басьцькоў** спагналі 2 базавыя велічыні (51 тыс. руб.) штрафу за тое, што яны нібыта ўхіляюцца ад выхаванні дачкі. За ўздел у той самай акцыі 3 чэрвеня ў Ленінскім раённым судзе актыўніцтва «Зубра» **Валадар Цурпанаў** быў асуђаны на 30 базавых велічыні штрафу.

Кіраўнік слонімскага ГА «Воля да развязвіцца» **Міхасі Варанец** 3 чэрвеня зняўся з заяўвай да старшыні суду Першамайскага раёну Менску, каб прымусіць Белтэлерадыёкампанію выконваць судове рашэнні. Варанец выйграў суд супраць

НДТРК за распаўсюджваныне хлусльовых звестак у праграмме «Панарама», аднак дагэтуль у тэлеэфэры не абвешчаны прысуд і не кампенсаваны судовы выдаткі арганізацыі й яе кіраўніку.

Дэпутат чэскага парлямэнту, чэскага ўраду ў правах чалавека **Сватаплуку Каракасу** 3 чэрвеня беларуское пасольства ў Чехіі адмовіла ў віз без анікіх тлумачэнняў. МЗС Чехіі накіравала дыпломатичную ноту беларускаму пасольству.

3 чэрвеня суд Цэнтральнага раёну Менску апраўдаў праваабаронцу **Валер'я Шчукіна**, затрыманага падчас акцыі супраць перайменаваныя мінскіх праспектаў.

Пасол Нямеччыны Марцін Хекер і пасол Францы Стэфан Шмалеўскі 3 чэрвеня наведалі палітнаволенага эксп-міністра **Міхаіла Марыніча**.

Гарадзенскі ўдзельнік травенскай акцыі «Мы памятаем» **Юры Істомін**, **Артур Сымантанін**, **Зыміёр Аўдзіэчык**, **Андрэй Янушкевіч**, **Мікола Воран і Раман Юргель** 3 чэрвеня атрымалі папярэдзаныне: на працягу 10 дзён яны павінны заплатіць штрафы, іначай у іх апішучу маёмысьць. Толькі Істомін падаў наглядную скаругу на судовуе рашэнне ў абласны суд і чакае новага разгляду, пра што ён і паведаміў судовому выканаўцу.

Дэпутат Гомельскага райсовету, грамадзік актыўніцтва **Юрасія Глушакова** 3 чэрвеня падаў у суд на кіраўніцтва абласнога краязнаўчага музея, дзе ён працуе: дырэктар музею Аляксандар Алейнік за кароткі час аўгусту супрацоўніку трымаваў і звягаваў за спазыненне, у тым ліку за 1-хвілінне. 6 чэрвеня суд адмовіў Глушакову ў яго пазове.

6 чэрвеня пачаўся судовы працэс над **Андрэем Клімавым**. Сведкамі аўбінаўчаныя выступаюць ў 20 амапаўцаў, якія ўдзельнічалі ў разгоне акцыі 25 сакавіка.

7 чэрвеня суд Цэнтральнага раёну Менску пегаглядзеў канфіскацію маёмысьці палітвязня **Міхаіла Марыніча**. Былой жонкы і сынам вярнулі прас, тэлевізар і вэлятрэнажэр.

БСДГ паўстаў падрад, рэялайн пагрозай ліквідацыі: з 90 партыйных структураў толькі дзівье зарэгістраваныя ў нежылым фонде.

У турэмную больніцу патрапіў 7 чэрвеня **Валер Леванеўскі**: з 1 чэрвеня ён прымае галадоўку.

Афіцыйны адказ ад Канстытуцыйнага суду атрымала 7 чэрвеня **Парыя БНФ**: суд адмовіўся разглядаць прэзыдэнцкі ўказ пра перайменаваньне менскіх праспектаў.

У Жодзіне 6 чэрвеня ў міліцыю па тэлефоне вылікалі ўдзельніка галадоўкі **Паўла Красоўскага**, хлопец адмовіўся. У той самы час да іншага ўдзельніка акцыі **Аляксандра Вінаградніка** прышлі супрацоўнікі крымінальнага вышуку.

Старшыня Саюзу паліякаў **Анжаліка Борыс** 7 чэрвеня накіравала заяўву ваеннаму пракурору Вячаславу Любавіцкаму: яна вінавацца газету «Во славу Родіны» ў распальваны нацыянальной варожасці.

</div

Генэтычна гігіена

Дэпутат Сяргей Касцян як захавальнік сусветных здзеністых традыций.

Першынство ў заканадаўчым замацаванні прымусовай стэрылізацыі трываюць ЗША. У 1920-я гады ў некаторых штатах прынялі законы, якія дазвалі рабіць аперацыі па штучным абясплоджванні бяз згоды пацыента. Скіраваны тых законы былі, у першую чаргу, супраць малазабясьпечаных імігрантаў. Паводле ацэнак некаторых даследчыкаў, да канца другой сусветнай вайны ў Амэрыцы было праведзена каля 50 тысяч прымусовых стэрылізацый. Але найбольшыя пытаньні выклікае зусім недалёкае мінулае, асабліва кампанія па стэрылізацыі індзейскіх жанчын у 1972—1976 гадах. Праўда, гэта была не дзяржаўная палітыка, а шчыраваньні эўгеністай, што знаходзіліся ў кірауніцтве Службы мэдычнай дапамогі індзейцам і маглі ўплываць на яе палітыку. Паводле самых пэсымістичных меркаванняў, стэрылізація было больш за 40% індыйянак. ЗША ўвогуле ўражваюць размахам стэрылізаціі — у 2002 г. каля 27% амэрыканак, якія карыстаюцца кантрацептывамі, выбралі менавіта аперацыю, якая зрабіла іх штучна бясплоднымі.

Карычневыя павевы пачатку 1930-х далі новы штуршок аматарам прымусовай стэрылізацыі. Законы, якія як дазвалі, былі прыняты ў Даніі

рэйні на тое, што меў месца прымус. У 10% выпадкаў на пацыентаў здзяйснялі псыхалагічны ціск. Стэрылізавалі ў першую чаргу разумова адсталых. Адпаведная спраўладача, якую падрыхтавала ўрадавая камісія ў 2000 г., мела неймаверны розгалас.

Прымусовая стэрылізацыя ня грэбала і ў іншых краінах. У Японіі ў 1948 г. быў прыняты закон, які дазваляў як добраахвотна, так і прымусова стэрылізація людзей, якія мелі магчымасць перадаць дзесяцам генэтычны хваробы. У 1996 г. ён быў адменены. Шмат гаворыща і прымусовую стэрылізацію ў Кітай — як для таго, каб абмежаваць уласнае насельніцтва, так і для таго, каб кантроліраваць колькасць жыхароў Тыбету. У студзені 2003 году Славацкі ўрадавы камітэт па правах чалавека і меншасцю распачаў расыследаванне прымусовай стэрылізацыі цыганак, якое, як выявілася, масава праводзілася ў шпіталях ях толькі за камуністамі, але і ў найноўшы перыяд гісторыі краіны.

Але стэрылізацыя ня скончылася з падзеньнем нацысцкага рэжыму. Толькі ў 1976 г. швэдскі парламент адмяніў закон пра прымусовую стэрылізацію, прыняты ў 1934 г. За без малога паўстагодзьдзя пасыпелі стэрылізація 63 тысячи чалавек. У 9% выпадкаў факт гвалту быў даказаны дакументальна, у 24% ёсьць падаз-

Алесь Кудрыцкі

У развітых краінах съвету ад прымусовай стэрылізацыі адмовіліся, як ад ганебнай практикі.

най магчымасці мець дзесяці пад 400 тысяч жыхароў Нямеччыны, пяць тысяч памерлі праз няўдала зробленыя аперацыі. Гэта была ўжо «расавая гігіена», паставленая на канвэр.

Але стэрылізацыя ня скончылася з падзеньнем нацысцкага рэжыму. Толькі ў 1976 г. швэдскі парламент адмяніў закон пра прымусовую стэрылізацію, што спрыгнілася да яе паразы на парламэнцкіх выбарах у 1977 г. Ёсьць над чым задумацца нашымі паважанымі спадарамі дэпутатамі.

АПЫТАНЬНЕ «НН»

Каго б Вы жадалі стэрылізація найперш?

Дэпутат-лукашэнкавец Сяргей Касцян прапанаваў увесці прымусовую стэрылізацыю для асацыяльных асобаў. Як Вы ставіцеся да гэтае ідэі, і ці ёсьць чалавек, якога б Вы жадалі стэрылізація?

Таціяна Нарэйка, маці, 34 гады:

— Я хварэю на цукровы дыабет. Такім, як я, дактары настойліва прапануюць стэрылізацыю. Цяжарнасць пагражает жыццю такіх жанчын. У шпіталі, дзе я ляжала, жанчыны малі дактароў не перавязваць ім трубы пад наркозам, бо хадзілі чуткі, што так робяць. Я здолела выжыць і нападзіць дзіця. Чалавек, які прапануе стэрылізацыю, відаць, мае кулю ў галаве. Ці імпартэнт.

Святлана Нячай, літаратурка, 32 гады:

— Такога чалавека няма. Я адмоўна стаўлюся да самой ідэі гвалтоўнай стэрылізацыі. Хто гэта будзе вызначаць, дзе ніжэйшыя слай грамадзтва, а дзе вышэйшыя і

— Першым трэба было б каstryроваць тату дэпутата.

Алег Гулак, правааборонца:

— На мою думку, няма сэнсу ўвогуле ацэніваць слова дэпутата Касцяна з пункту гледжання абаронні правоў чалавека. Такія ідэі сёняня могуць прыйсці толькі ў вельмі спэцыфічную галаву. Апошні раз я сустракаў таякія выказванні ў дзеячаў нацысцкага Нямеччыны.

Цікава, як адзягавала на гэта прэса, дзяржаўныя СМИ? Яны паспрабавалі хіхінць наконт гэтага — і ўсё. Відавочна, што разбудаваныя дзяржаўныя СМИ ня могуць крытыкаў афіцыйнай пазыцыі афіцыйных дэпутатаў, якія б яна ні была. А выказванні такое дзікае, што гэта якраз падстава для памфлету, публіцыстычных зьдзекаў.

Ігар Варашкевіч, музыка з «Крамы»:

— Чалавек, якога я б ахвотна стэрылізаў, існуе. Але я не скажу, хто гэта.

Павал Урбановіч, 25 гадоў, этнасацыяпсихолаг:

— Такога чалавека няма. Гэта прапанова — звычайны фашызм. Малтузіянства.

Ігар, прадае алів:

кія прапановы ўжо гучалі, гэта адсылает нас да фашystskich часоў.

Уладзіслаў Завальнюк, рымска-каталіцкі съвітар:

— Гэта вельмі прыкрае слова. Па-другое, трэба выходаць людзей, іншай усё гэта будзе вайной зь ветракамі. Замест таго, каб паставіць ачышчальныя збудаванні ўздоўж усёй ракі, мы ставім іх у самым нізе. А на працягу ўсёй ракі працягваем пляваць у яе...

Аляксандар Шымбалёў, праваслаўны съвітар:

— Нікога! Па-першае, усякі чалавек можа пакаяцца, перамяніць сябе. У тым ліку п'яніцы і бамжы. Па-другое, кожны чалавек стварае сваё жыццё з дапамогай сваёй волі. Бог даў кожнаму свабодную волю. І калі мы пачнём некага стэрылізація, то парушым волю, якую даў Бог.

Аптыгвалі Святлана Курс, Зыміцер Дзядзенка

МУШТАРДА

Беларусь шукае натарыюса

Апошні беларускамоўны натарыос, магілёвец Трафім Сурта жыў 300 гадоў таму. Можа, яго пераемнік яшчэ толькі паступае на юрфак, а можа, якраз сёлета атрымае размеркаваньне? Кліенты ў яго ўжо ёсьць. Піша Алесь Белы.

Беларуская мова, што б там ні думалі нашы этнографы, угадаваныя царскім Генштабам, кшталтавалася на ўсіх. Яе сапраўднымі творцамі былі пісары велікакняскай канцылярыі, адкуль мова спускалася ўніз па сацыяльнай лесьвіцы, павольна прымушаючы самага беднага селяніна або mestachkoўца размаўляць большеменш падобна да войта. Калі б гэта было наяўне, Скарына нават не рызыкніў бы вылезці са сваім праектам, посьпех якога застаецца пад пытаньнем праз 450 гадоў па яго съмерці.

Спачатку была Літоўская Мэтрыка, соймавыя ўхвалы і Статут 1588 году, але галоўнае — акты магістратаў, гродзкіх і земскіх судоў, празь якія з афіцыйнай старабеларускай мовай некалькі стагодзьдзяў непазыбжна сутыкаліся ўсе грамадзяніне ВКЛ, як бы яны ні размаўлялі дома — па-літоўску, па-польску або нейкім асабліва калырным дыялектам. Беларуская мова жыла ў звычайных штодзённых грамадзянскіх актах тады, калі не было яшчэ ані вершаў пра зямельку гаротную, апісаныя «трэцяга сэктару» зь ягоным дыскурсам пра дыферэнс. У гэтых тэкстах няма глыбіні этнографічных прадоньняў, але ёсьць жывое жыццё ўсіх і ўсіх натарыяльных фармальнасці. Да XVII ст., а на ўсходзе Беларусі — і да XVIII, усё гэта рабілася па-беларуску. Але ў апошняга беларускамоўнага натарыоса, магілёўца Трафіма Сурты, здаеща, так і не было пераемнікаў апошняя 300 гадоў.

Натарыос нічога не выдумляе з галавы. Ён толькі падстаўляе даты, імёны, адрасы і лічбы ў жорстка рэгламэнтованыя тэксты шаблоні, распрацаваныя Міністэрствам юстыцыі. Так і павінна быць, але праблема ў тым, што беларускамоўных шаблоніў няма. Ва Ўкраіне ўсе натарыяльныя дзесянін аўтаматычна робяцца толькі па-ўкраінску ад самага авбяшчэння незалежнасці. Як выключэнніе можна заказаць і па-расейску, калі дакумент быў у Расіі, бо так прадугледжваеца дамовай аб прававой дапамозе.

За Саюзам усе дыплёмы, пашпарты, пасывадчаныя або нараджэнні абавязковыя дублюваліся на нацыянальных мовах. Бяз гэтага рытуальнага мінімуму немагчыма было абараніць тээзіс пра росквіт нацыянальных культур і паграждзяць Захаду эскаляцый антыкаляніяльнай барацьбы. Але натарыяльных дзесянін ленінскай нацыянальной палітыка не датычыла, бо пры самым чалавечным ладзе зь імі сутыкаліся адзінкі, і тое адзін-два разы за жыццё. Як часта савецкі чалавек — у Андыжане ці ў Таліне — куплю-прадаваў кватэрну або засноўваў сваю фірму, адпраўляў дзесяці на адпачынак за мяжу? Перакананы, што нашы людзі ў булачную на таксі на ездзяць і да натарыосаў не звяртаюцца, па інэрцыі дажыло ў Беларусі да сёняня. Раптам спахапліліся, заўважыўшы шматгадзінныя чэргі. Што вывесьці за мяжу чарнобыльскіх дзетак, што перарэгістраваць юрыдычную асобу на пр. Незалежнасці — усё патрабуе звароту да натарыоса, а значыцца, некалькіх дзён, выкрасленых з жыцця.

Кажуць, што цяпер натарыосы будуць працаваць дзень і ноц, каб задаволіць нечакана ўзрослу патрэбу насельніцтва ў Грамадзянскім кодэksse, хай сабе і не напалеонаўскім.

Колькі ў Менску эканамічна актыўнага беларускамоўнага насельніцтва? Некалькі дзясяткаў тысяч, паводле самых сыцілых падлікаў. Гэтага дастаткова, каб загрузіць працай некалькіх натарыосаў. Цалкам магчыма, у гэтай карпарацыі ўжо сёняня ёсьць людзі, неабыкавыя да лёсу беларускай мовы. Так падказваюць інтуіцы і закон вялікіх лікаў. Можа, будучы беларускамоўны натарыос яшчэ толькі паступае на юрфак, а можа, якраз сёлета атрымае размеркаваньне? Кліенты ў яго ўжо ёсьць. Як ім знайсці адзін аднаго? И як дамагчыся ў Міністэрства юстыцыі выкананьня Канстытуцыі?

Адкрыцьцё фатографа

Працяг са старонкі 2.

У паўночных Афінах

Пакліканье да мастацтва Сяргей Вішнеўскі адчуў у дзяцінстве, якое прыпала на 1920-я. Пачалося ўсё з разглядання россыпісаў храмаў, куды малога брала з сабою маці. Выявы святых захаплялі, абуджалі жаданье маляваць. Сапраўды, талент ад Бога!

Здолнага юнака заўважыў вядомы мэцэнат, пан Слатвінскі. Дзякуючы яго падтрымцы Сяргей становіцца студэнтам мастацкай вучэльні ў Вільні. Гэта быў час перад так званым «узяднаннем» Заходняй Беларусі з БССР. Аднак хлопец яшчэ пасьпей акунунца ў творчую атмасферу высокіх традыцый факультetu жывапісу, ці, па-тагачаснаму, адзялення прыгожых мастацтваў, Віленскага ўніверситету.

Незадоўга да зьяўлення ў Вільні Сяргея факультетам кіраваў Фэрдынанд Рушчыц. У яго вучыўся настаўнік Вішнеўскага, Мар'ян Кулеша, што належалі да славутай мастацкай дынастыі віленскіх творцаў. Адначасова з Рушчыцамі ўніверситетзе працаваў Ян Булгак — аўтар кніжак па мастацтве фатографіі, стваральнік школы фотамастэрства. Жывучы ў Вільні, студэнт Вішнеўскі ня мог не адчуць іх уплыву.

Пад шкляным дахам

На тое было ў паваенных Докшыцах, куды мастак мусіў вярнуцца празь некалькі гадоў. Найбольш гняла яго адсутнасць неабходнага для творчасці культурнага асяродзьдзя. У паваенны час цяжка было знайсці разуменне сапраўднага мастэрства і яго запатрабаванасці. Неабходнасць дзеля выжыванняў здаймацца далёкім ад мастацтва спрэвамі была цяжкім выпрабаваннем.

Вішнеўскі выкладаў у школе. А выйсці для сваёй творчай энэргіі знайшоў у створанай ім у Докшыцах фатастудыі. Гэта была прыбываў да аднаго з ацалелых у цэнтры гардака старых будынкаў. Каб дабіцца натуральнага асьвятлення, мастак зладзіў у студыі шкляны дах. Вішнеўскі рыхтаваў для сябе творчую мастацкую майстэрню, пабудаваную паводлі ўсіх правілаў, але афіцыйна быў вымушана

СЯРГЕЙ ВІШНЕЎСКІ ў сваёй майстэрні пад шкляным дахам.

СПОНСАРЫ. Радзіна паноў Слатвінскіх, якія падтрымлівалі мастака.

Лісьце на падлозе

У тыя часы працэс фатографавання падаваўся нейкім рытуалам. Гэта быў эмацыйны момант для кожнага, хто меў намер зафіксаваць туго ці іншую падзею ў жыцці. У нязвыклай атмасфэры студыі, поўнай мудрагестых прыладаў, мастак падаваўся чарапіком, які нешта варожыць, накінуўшы чорнае палатно на сябе і на вялізную драўляную скрыню-апарат, усталяваны на масіўным драўляным штатыве. Усё гэта стварала асаблівы псыхалагічны настрой у партрэтаваных.

У залежнасці ад тэмы фатаздымка, фатографы тae эпохі падбіralі дэкарацыі. Імітацыя неба, часам з элементамі архітэктуры на далёкім пляне. Каб падкрэсліць простору, майваліся галінкі дрэў. Потым умацоўваліся натуральныя галінкі, якімі аздабляўся пярэдні плян жывапіснага фону. Гэтыя дэтали надавалі кампазыцыі прасторавасць. Часам, каб дасягнуць найбольшай выразнасці ў выявах, першы плян падлогі пасыпаўся пяском або лісьцем. Ён бясконца захапляўся жывой прыродай — дрэвамі, расылінамі, жывёламі.

Фатограф-дырыжор

Здымкі Вішнеўскага, героям якіх малыя, зроблены з асаблівой пышчотай. Калі партрэт здымаліся ў студыі, заўсёды знаходзілася нейкай цацка або кветка, якія арга-

нічна дапаўнялі дзіцячыя вобразы. Часта дзеці здымаліся з жывёламі — то курамі, то казъляткамі, то гускамі.

У майстэрні сярод рэквізуту быў нават трохколавы дзіцячы ровар. Родныя расказвалі, што калі мяне прынесылі зрабіць першы здымак у некалькі месяцаў ад нараджэння і думалі, што зацікаўшыся вялізной лялькай мяձьведзя, які выдаваў нейкія гукі, то жорстка памыліліся. Прыйшлося доўга мяне суцяшаць і даводзіць, што гэта не сапраўдны, а лялечны мяձьведзь. Атрымаўся здымак хлапчуга, які амаль плача — замест жывёліны прыйшлося супакоўваць малога сапраўдным гадзіннікам.

Фатаздымкам Вішнеўскага ўласціва своеасаблівая кампазицыйная рэжысура. Мастак знаходзіў развароты галавы, скіраваўся позірку, падкрэсліваў асаблівасці вонкі, знаходзіў найбольш выразнае асьвятленне. Гэтым творы Вішнеўскага рознічацца ад звычайнага рамесніцтва.

На групавых здымках мастак, як сапраўдны дырыжор, нібы смакуючы, з пранікнёнасцю кампанаўваў сваіх герояў.

Тэхналагічныя асаблівасці фатасправы 1950-х патрабавалі рэтушы, і на фататворах Вішнеўскага час ад часу можна заўважыць яе прысутнасць. Але гэта зроблена так далікатна, што нават спрэктываны чалавек насілу зможа разгледзець майстэрскія папраўкі.

Шчасце у Докшыцах

Творцу пашчасціла ў шлюбе. З жонкай Антанінай ён пазнаёміўся падчас вучобы ў Вільні. Яна таксама была з Докшыц і працавала ў Вільні служанкай. Яна добра разумела мужа, таму праз усё жыццё ў сям'і была гармонія. Да саме съмерці мастара вабілі людзі з творчымі характарами, што адчувалі прыгажосьць у жыцці і прыродзе.

Творчая спадчына маэстра Вішнеўскага захавалася ў мностве фоташэдэўраў, што па сённяня захоўваюцца ў сямейных фотоальбомах — невялікіх, пажоўкльых ад часу фатаздымкаў. Гэта спадчына вяртасца. Мы адкрылі яшчэ аднаго талента.

(Cambridge), Кент (Kent), Кенэдзі (Kennedy). Керы (Kerry): у т. л. у складзе дыфтонгу [εɪ]: гейм (game), кекс (cakes)⁸⁷, Гейл/Гейл (Gail);
Зайвага Б. Пачатковыя спалучэнны Ir і Ur перад зычнымі ва ўласных назовах трансълітаруцуца: Irвінг/Urбан' (Irving), Urбан (Urban).

— праз а:
[A] (кароткі адкрыты а): ланч (lunch), панк (punk); Бафала (Buffalo), Гас/Гас (Gus), Джастын (Justin);
[a:] (доўгі глыбоі а): Арчы (Archie), Барбі (Barby), Ланс (Lance).

87. Літаратуры, якія абазначаюць ненаціскія кароткія гукі, пры асваеныхі словах звычайна трансълітаруцуць:

— [ ] ([ɛ³]):
а — а: Бэнджамін (Benjamin), Джэсіка (Jessica), Манхэтэн (Manhattan), Урбан (Urban);
и — у: Каламбус (Columbus), Пітсбург/Пітсбург' (Pittsburgh), Руфус (Rufus); але ў канавым спалучэнны -bugу транскрыбуеца: Кэнтэрбэры (Canterbury), Садбэры (Sudbury);
е — э: містэр (mister), трэнэр (trainer), хэпэнінг (happening); Плаўел (Powell), Самюэл (Samuel);
пасыля [g], [k], [l] е — е: кулер (cooler), покер (poker);
апроch ө пасыля шыпачых, а таксама о, якія падлягаюць аканьюю: дыспетчар (dispatcher), мэнеджэр (manager); Каламбус (Columbus), Канан (Cannon), Карол (Carrol);
— [i] ([ای']):
і — і пасыля мяккіх: Irвінг/Urбан' (Irving); у т. л. на канцы слова — паводле агульнага правіла: Тэдзі (Teddy);
і — ы пасыля зубных і зацьвярдзелых: порыдж (porridge), пудынг (pudding); Арчы (Archie), Джастын (Justin), Джэсіка (Jessica);
ө — ә: Бэнэт (Bennett), Нэвада (Nevada);
пасыля [g], [k], [l] ө — ө: Бекетт (Beckett), Дыкенз (Dickens).

88. Дыфтонг [ou] у націскім становішчы транскрыбуеца — оу: Гоуп (Hope), Доўл (Dole); у ненаціскім — перадаецца я аў (у выніку рэалізацыі "аканьюя"): Гітраў (Heathrow), "Уіндауз" (Windows); але: Глаза/Глаза (Glasgow).

89. Спалучэныне літараў tch перадаецца праз тч (трансълітаруцуць): дыспетчар, кетч, кетчуп, матч, скетч, скотч, Mітчел.

Частка IV. ПРАВАПІС АБРЭВІЯТУРАУ

90. Часткі складанаскарочаных словах пішуцца так, як і ў цэлых словах, часткамі якіх яны ёсьць: "Белышына" — беларуская шына, зямфонд — зямельны фонд, лясгас — лясная гаспадарка.

Зайвага. Словы раён пры ўтварэнні складовых абрэвіятураў скарачаецца як рай: раёны аддзел аддукцыі — раёна, раёны камітэт — раёкам, раёны фінансаў аддзел — раїфа.

91. Пачатковая літара ў нескладае ў ініцыяльных абрэвітурах перадаецца як У складае: Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт — БДЭУ, рабённая ўправа ўнутраных справаў — РУУС, самаходная артылерыйская ўстаноўка — САУ.

92. Пачатковыя дыграфы дж, дз у ініцыяльных абрэвітурах перадаюцца як Д: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт — БДУ, Джамбульскі тэкналягічны інстытут — ДТИ⁸⁸.

93. Пры асваеныхі абрэвіятуры-пазычаныні трансълітаруцуць: НАТО (NATO), ЮНЕСКО (UNESCO).

94. Звычайнай вытворнай ад абрэвіятураў словаў могуць мець два варыянты правапісу — фанэтычны й абрэвіяцыйны: БНР — бэзэнраўскі й БНРаўскі, БРСМ — бэзэрсэмавец і БРСМавец, БССР — бэзэсэраўскі й БССРаўскі, КГБ — кагбісці і КГБісці; МАЗ — мазавец і МАЗавец, НКВД — энкаведыст і НКВДыст; але толькі ААН — аванаўскі, ITAP-TASS — ITAP-TASSаўскі.

⁸⁷ Словы кекс, трэнэр да некаторых інш. замацаваліся без чакана га й.

⁸⁸ Аднак пры скарачэнні імёнаў да ініцыялаў пачатковыя дыграфы дж-, дз- перадаюцца цалкам: Джордж — Дж., Буш, Дзіна — Дз. Шымук, пры гэтым мяккісць [dʒ] на пісьме не адлюстроўваецца: Дзімітры — Дз. Даёзяла.

30

Беларускі клясычны правапіс

Збор правілаў

Сучасная нармалізацыя

Працоўная група для ўнормавання беларускага клясычнага правапісу: Юрась БУШЛЯКОЎ, Вінцук ВЯЧОРКА, Зыміцер САНЬКО, Зыміцер САЎКА.
Каардынаваў праект і падрыхтаваў друкаваную вэрсію Зыміцер САЎКА.
Асистэнтка Наастасія МАЦЯШ.

© Юрась Бушлякоў, Вінцук Вячорка, Зыміцер Санько, Зыміцер Саўка, тэкст, 2005
© Зыміцер Саўка, друкаваная вэрсія, 2005

Частка I. ПРАВАПІС ГАЛОСНЫХ

Раздзел 1. ПРАВАПІС О

1. Літара о пішацца пад націкам (правіла "аканьюя"): мора, бдум, блера, орган, стырно.
У ненаціскіх складох о пераходзіць у а: воны — вачаніты, ногі — ногавіцы, ноч — начіца, плот — платы, рост — расьліна; апэрэта, арганізм.

Зайвага. На канцы іншамоўных уласных назовай пасыля галосных ненаціскіх о захоўваеца: Барнбо, Більбао, Лео, Мадо, Рамбо, Сю, Чырчо¹.
2. У каранёх шрагу словаў захоўваеца гістарычнае чаргаваныне спалучэннія націскіх ро. ло й ненаціскіх ры, лы: блокі — блыха; броўы — брывіці; глобта — глытак; грэм — грэміт; дробы — дрыўбітня, дрыўяні; дробкі — дрыгвá; кроў — крывавы; крохкі — крывік; скробат — скрыгатак; хрост — хрывіць. У асобных выпадках спалучэнны ры, лы могуць заставацца й пад націкам: грымунць, заглытваць, крывік, скрыгат, хрывічаны.

Зайвага. У шрагу ўласнабеларускіх словаў пасыля зацьвярдзелых не пад націкам пішацца ы: гбрывіч, дрымбіта, зárыва, побырк, трывбага, хрывбёт, чырвоны.

Раздзел 2. ПРАВАПІС Е, Э, Я

3. У першым складзе перад націкам е, ё ў спрадвечнабеларускіх словамах пераходзіць у я (правіла "аканьюя"): зéлены — зялёны, зялёнына — зеленаваты; ёлка — ялінка; ёлкі — ялчэць; ёсьці — ясьці; дзэяўяты — дзэяці; дзэсяці — дзясяці; пляцдзясяці² — дзесяткі; сем — сямнáцца; восьем — васімнáцца; лéзы — ляз: мéд — мядэвý — медавуха; ёрмы — ярм: напр.: напр.: янпэўны, бязбрóйны. Паводле гэтага правіла пішуцца таксама цыфры не й прынаўюці без: на наш, на пойдзе, на штобгáд, бяз крýды, бяз мовазнáўства, бяз зъменаў.

4. У словам іншамоўнага паходжанья ў першым складзе перад націкам, як правіла, захоўваеца: балерына, ле́гáнны, ле́гáнда, ле́гáнны, ле́гáнны, маестáт, пле́тáт, фэ́рбичны, Елáуга, Палесты́на. Таксама не адбываеца пераходу є ў я ў становішчы пасыля заднэязычных (г, ғ, к, х) — незалежна ад паходжання слова: гектáр, генáтка, герб, кедрбóунік, келбóк, керамíка, кефáль, кефíр (напой), хеўсúр, Генáдз, Гервáты/Гервáты, Геркó, Кеды́шка, Кернóга, Кесльеўскі, Македóнія, Секержыцкі, Хелéмскі.

Зайвага А. Правіла "аканьюя" пашыраеца на даўно асвоеныхі словы іншамоўнага паходжанья: галіябáрда, дзяжáрны, каляндáр, ляўкáс, ляўкóнія, сяржáнты, янóт, яліскáл, яфрэ́йтар³, яхідна; Аляксéй, Валянцин, Панцилéй, Сяргéй, Яэ́бр, Яўгéй, Яўхім, Яўстáх.

Зайвага Б. У некаторых пазычанынх спалучэныне [г'], [r'], [k'], [x'] з [a] — зтымалігічнае: гяур, кярыз, кяфíр 'немусульманін', Сігімас Гядá/Сігімас Гядá, Гяндзка/Гяндзка, Хамяляйнэн.

Зайвага В. У беларускіх прозывішчах, утвораных ад імёнаў іншамоўнага паходжання на -ей, на месцы ненаціскога ё звычайна пішацца і: Агіевіч (< Агей), Алексіевіч (<

¹ Мэдэй з каз. Медеу.

² У астатніх лічбінках на -дзесят націк прыпадае на першую частку слова: шэсцьдзесят, сёмдзесят, восьмдзесят, дзесяцьдзесят (побач з дзесяцісто). У адпаведных парадкавых лічбінках асноўны націк пераходзіць на другую частку, а ў першай разыўваеца пабочны націк: падцэсяці я падцэсяці, шасціцэсяці я шасціцэсяці, сёмцэсяці я сёмцэсяці, васімцэсяці я васімцэсяці, дзесяцціцэсяці (побач з дзесяцісто).

³ Летальны 'смъртны', напр.: летальны вінік, адрозніваць ад летальні 'які лятае', напр.: летальны апарат.

⁴ Выпадкі "яканьюя" трэба адрозніваць ад выпадкаў, калі я ў першым складзе перад націкам адлюстроўвае правапіс мовы крыніцы: напр., алябастар (ад лац. alabaster < грэц. ἀλάβαστρον).

кахля, куфаль і кухаль; фасоля й квасоля, пасоля, хеасоля, фартух і хвартух; фуфайка й куфайка.

Зайвага Б. Словы аўганец, аўгані, аўганскі, Аўганістан пішуцца адпаведна вымаўленню.

ПЕРАДАВАНЬНЕ [W]

83. Бібліялінны гук [w] ангельскае, францускае, гішпанскае ды іншых моваў перадаецца:
— у спалучэннях "[w] + галосны" ў абліпітным пачатку й "зымыны + [w] + галосны" ў агульнай лексыцы ў адных выпадках праз у складае: уайт-спілріт, уік-энд, вуаль, куртуазын, пунані, буржуа; у іншых — праз в: ват, с্লів, трамавіл; але: сўнг, түд, түст; ва ўласных назовах ад іх словамах на памянёных спалучэннях можа пісацца ў нескладае: Уат/Уат, Ўітні/Уітні, Ўімблдан/Уімблдан, Ўэлз/Уэлз, Ўэмблі/Уэмблі, Ўэстміністэр/Уэстміністэр, Болдуйн/Болдуйн, Пўанкар/Пўанкарэ, Пўэрт-Рыка/Пўэрт-Рыка, "Сўар"/"Суар", Сўіфт/Суіфт, Франсуса/Франсуса; але: Вашынгтон/Вашынгтон;

— у становішчы між галосными:
у сядзізне асновы — праз ў нескладае: Гаўард, Дэлаўэр, Паўэл, Таўэр;
на канцы асновы скланяльных назоўнікаў з канчаткам -а — праз в: Аёва, Атава, Ашава.

ПЕРАДАВАНЬНЕ ё

84. Гук францускае⁸⁹, шэрагу германскіх, вугорскіх, турэцкіх, ды іншых моваў [ö] (агублены э) перадаецца:
а) у галіцыях на -еу⁹⁰:
— пасыля к, л — праз ё: бракёр, кіаскёр, клякёр, маркёр, панікёр, хранікёр; дублёр, жыклёр, кантралёр, мэдблёр, суплёр, філёр;
— пасыля іншых літараў — праз э: антрапрэнэр, банітэр, білетэр, брэтэр, вальтыжэр, гінатызэр, гравэр, грымэр, губэрнэр, дзэзэртэр, каскадэр, кандыцыянэр, коміяжэр, мантэр, марадэр, мэлянжэр, пазэр, парфумэр, плянэр, пражэктар, прызэр, рэжысэр, рэзанэр, сапэр, сутанэр, тапэр (музыка), транспартэр, трасэр, фантазэр, фразэр, франдэр, фуражэр, шофэр, экспартэр.

Зайвага. Шэраг галіцыэмай — на -еу (acteur, liqueur, visiteur) у беларускай мове мае аднакараненія ад пад націкам, а таксама на канцы ўласных назовав — актор (лац. actor), ліквор (laц. liquor), візітант. Адпаведнікамі расейскіх словаў на -эр/-ор, утвораных на ўзор галіцыэмай (вакхэр, ліфтер, шахтэр), ёсьць словаы з уласнабеларускім суфіксам -ар: вакхар, ліфтар, шахтэр⁹¹, або іншыя: дырижэр — дырыгент (ням. Dirigent), масажер — масажнік, тренажер — сымулатор (анг. simulator).

б) у іншых выпадках:
— пасыля зубных д, т і зацьвярдзелых ж, ш, дж, ч, р ды не пад націкам — праз э: фрэ́кен (fröken), Дэ́ніц (Dönitz), Інэ́ні (Inönü), Пэ́тэрфі (Petőfi), Сёдэрстрэм (Söderström), Сэрэ (Seurat), Шэрдэр (Schröder);
— пасыля заднэязычных г (ѓ), к, х не пад націкам — праз ё: пэ́нгэ (pengé);

— у астатніх пазычцах пад націкам, а таксама на канцы ўласных назовав не пад націкам — праз ё: бёміт (böhmit), гэз (geuzen), гэйтіт (goethit), лёс 'горная парода' (Löss), Бёль (Böll), Вёрнер (Wörlig), Гёбэльс/Гёбэльс (Göbbels), Гёльдерлін (Hölderlin), Гётэ/Гётэ (Goethe), Гёхст (Hoechst), Зёйдэр-зээ (Zuidzee), Кёльн (Köln), Лёві (Loewi), Мёбіус (Möbius).

⁸⁹ У францускай мове існуць два пярэднія агубленыя галосныя гукі: закрыты [ø] і закрыты [œ]. адніх асваенія ў беларускай мове тоесны.

⁹⁰ Розные асваеные этымалігічнае тоесных суфіксів дазваляе разъмежаваць слова з розным значынем: кантрóлер (прылада, анг. controller) — кантралér (асоба, фр. contrôleur), маркér 'пісьмовая прылада' (анг. marker) — маркér 'блізькіца служка' (фр. magneur), парламéнтар 'асоба, якая вядзе перамовы' (фр. parlementaire) — парламéнтар 'дэпутат парламенту' (ням. Parlamentarier), пражэктар (прылада, анг. projector) — пражэктар (асоба, фр. projec'teur).

Якасць этымалігічных [ø], [œ] у суфіксах на -р (анг. -er, фр. -aire) пад націкам захоўваеца: баксér (boxer), волонтиэр (volontaire), дактрынэр (doctrinaire), орамадэр (dromadaire), легіянэр (legionnaire), мільянэр (millionnaire), мушкетэр (mousquetaire), нэсесэр (n

Беларускі альфабэт

Літара	Назоў літары	Літара	Назоў літары
А а	а	О о	о
Б б	бэ	П п	пэ
В в	вэ	Р р	эр
Г г	гэ	С с	эс
(Г г)*	ге	Т т	тэ
Д д	дэ	У у	у (складавас)
(Дж дж)**	(джэ)	Ў ў	у нескладавас
(Дз дз)**	(дзэ)	Ф ф	эф
Е е	е	Х х	ха
Ё ё	ё	Ц ц	цэ
Ж ж	жэ	Ч ч	чэ
З з	зэ	Ш ш	ша
І і	і (складавас)	Ы ы	ы
Й й	і нескладавас	Ь ь	мяккі знак
К к	ка	Э э	э
Л л	эл	Ю ю	ю
М м	эм	Я я	я
Н н	эн		

* Абазначае выхухны гук, выкарыстоўваецца факультатыўна; пры разъмеркаваныі словаў у альфабетным парадку літара **г** роўная **г**.

** Пры разъмеркаваныі паводле альфабету дыграфы **дж** і **дз** падпарадкоўваюцца агульнай пасыльядоўнасцю.

Сыпіс скаратай

агульн. р.	агульны род	жан.	жаночы	парт.	партугальская
анг.	ангельская	зайв.	зайвага	поўн. ф.	поўная форма
артаґр.	артаґрама	зб.	зборнік	рас.	расейскае
архіт.	архітэктуры	знос.	зноска	с.	старонка
(тэрмін)		інш.	іншы(я)	спарт.	спартовы
вобл.	вобласць	іт.	італьянскае	ст.	(тэрмін)
выд.	выданыне	каз.	казаскае	старабел.	старабела
г.	год	каротк. ф.	кароткая форма	старабел.	рускае
г. д.	гэтац далей	лац.	лацінскае	стст.	стагодзьдзе
г. зн.	гэта значыць	м. р.	мужынскі род	табл.	таблица
гг.	гады	муж.	мужынскі	ут. л.	у тым ліку
гінд.	гіндзі	муз.	музычны (тэрмін)	фр.	францускае
гішп.	гішпанскіе	напр.	напрыклад	хім.	хімічны
гл.	глядзі	ням.	нямечкае		(тэрмін)
грэц.	грэцкае	пад.	падобны	экан.	еканамічны
ж. р.	жаночы род	параўн.	параўнай		(тэрмін)

Аляксей), Аникіевіч (< Аникей), Аўгустаў (< Аўгуст), Гардзіенка (< Гардзей), Карніенка (< Карній), Макіевіч (< Макей), Маціеўскі (< Мацей), Сергіеня (< Сяргей), Стакіевіч (< Стакій)⁵.

5. У словах іншамоўнага паходжаныя ё не пад націкам, як правіла, пераходзіць у я: лéгіка – лéгічны, Майн – майнз, мэйр – мэйрт, пзы́ёвіка – пзы́ёвічы, раён – раянаваць, філéляг – філeлягія, хлér – хлярафóрм.

Заўвага. У словах, вытворных ад ёд і ёт, ё на пісьме захоўваецца незалежна ад націку й вымаўленыя: ёдава́ны, ёдава́нне, ёдафóрм; ётаўа́ны, ёта́ць.

6. Літара є пішацца на канцы нескланяльных назоўнікаў пасылья к, л: камоніке, піке, пірке, кантабіле, праміле, пэрзтрум-мобіле, факсыміле.

7. Ва ўласных назовах іншамоўнага паходжаныя канцавы ненаціскны [o] пасылья мяккіх зычных (на пісьме ё) захоўваецца: Агáе, Вéк'е, Мáльмё, Мікелянджэлё, Мóнте-Кáрло, О́слé, Пíтэр Мáе⁶. Тéб Одá Сасю. Трухáльль, у т. л. капі процістáупеные ё – я дроздынівае значэнне словаў: Кáрло (муж. імя) – Кáрля (жан. імя), Мaryé (муж. імя) – Мaryя (жан. імя), Нíкаль (муж. імя) – Нíкаля (жан. імя), Пóлёт (прозывішча) – Пóля (жан. імя).

8. Карапёвае я пішацца нязменна: вáз – пóвязь – вязáць; ляскатá – ляскатá – месяцá; мáкki – вýмякчыць – мякáна – мякавáты; пáць – пляцáра; съя́та – съя́тár – съя́тары; цýжка – цягнíк – цягавíты; я́дры – я́дро; яр – ярóк, дзéяць – дзéсяць, дзéяньне, пáмяць, побáс, ты́сяча; Вя́чка – Вя́часláў. Я́раш – Ярасláў. Якуб – Якубáвіч.

9. Літара я пішацца ў шэрагу канчаткай іменных часцінай мовы: хвáляю, хвáляў, хвáлям, хвáлямі; сіняе, сіняя, сіняга, сіняму, сіний, сіняю, сіня.

Раздзел 3. ПРАВАПІС

10. У спрадвичнабеларускіх словам літара э пішацца пад націкам: бéрсаць, вéдзгаць, глéмаць, гэ́ты, жéрдка, жéўжык, пацéліць, пéцкаць, рéха, сéрца, тудéма-сюдéма, халадáча, чéрэць, чéраеа, шéрань.

Не пад націкам э пераходзіць у а: рéдki – радзéйши, сéрца – сарцаўна, пацéліць – цаляць, чéрэць – чаргá, шéрань – шарéць.

11. У пазычаныях і вытворных ад іх словам правапіс э звычайна не залежыць ад націку. Літара э пішацца:

а) на пачатку слова⁷: эвалюція, эгаізм, эдэльвайс, экзарх, эксплдыцыя, эмбарга, элархія (побач з ялархія), эліскап (побач з яліскап), элітрахіль, элітымія, эс, Эвангельле, Эвэрэст, Эгітеп⁸, Эдэм, Эзоп, Энэй, Этна;

б) пасылья зычных, акрамя л і заднезычных (г (г), к, х):

анапэст, басатыя, бізанс, бэнэдиктынэц, губернá, вэстэрн, дэкан, казéин, мізэрны, мэблі, мэтро, нонсанс, нэта, рэкорд, сезон, сэль, сэмістар, сэнсарны, сэсія; Армéнія (але: армянін, армянскі). Бэрлін, Вэрсал, Жэнэва, Мэмфіс, Ўэмблі, Пэкін, Шэксцір;

— у т. л. у фіналях -эль, -эн, -энт, -эр, -эт і г. д. (апроц ненаціскных фіналяў -е, -ег пасылья шыпчыні і дз, ц у агульнай лексыкы):

бэрзель, гатэль, грыфаль, дросэль, кабель, камізэлька, мадмуазэль, нітэль, пудэль, штрыфэль, штэпсэль; Базэль, Гэндэль, Мозэль;

⁵ Правапіс прозывішчаў, утворных ад падобных імёнаў на -эй, гл. у артагр. 12 заўв. А.

⁶ При згадцы нечастотных уласных імёнаў у пэрыядычных і книжных выданыях рэкамэндуецца падаваць аргінальнае напісаныне ў дужках пасылья беларускага: ангельскі славіст Пітэр Мэй (Peter Mayo), украінскі паэт Раман Лубкіўскі (Роман Лубкіўскі); пісьменнік Ігнасій Карадзенас Акунін (Ignacio Cárdenas Agüin); у горадзе Тымішоара (Timișoara); эстонскі спявак Тынис Мэгі/Мэйт (Tõnis Mägi).

⁷ Наступныя пазычаныя замацаваліся ў беларускай мове без пачатковага е: біскун, лемантар, Кацярына, Лізаэтта.

⁸ У слове Эгітеп галосны е – беглы: у Эгітепе, эгітепнін.

Мéсбаўэр (Mössbauer), Нéтэр (Noether), Пéпэльман (Pöppelmann), Сéдерстрэм (Söderström), Фéрстэр (Foerster); Мальмё (Malmö).

ПЕРАДАВАНЬНЕ ў

85. Гук нямецкае, францускае, турцкае ды іншых моваў [ü] (агублены ў) перадаецца:

а) праз ю:

— на пачатку і ў сярэдзіне слова – пасылья зычных (акрамя зубных і зацьвярдзелых): блюдэ́т, блюетэн, бюро, гіпю, гравюра, зюйд, камюніке, купюра, кювэт, кюрэ, маніюр, мюсцы, нюанс, плюптар, пюэр, рыбыкль, разюм, сюзэт, сэзэрэн, сюрпрыз, фюзляж; Юбэр, Віктор, ЮгоЮго, "ЛЮманіт", д'Юреіль, д'Юреіль (d'Urville), Аэгост/Агост, Зюс, Віртэмбэр/Віртэмбер, Кто, Кторы, Мюлер, Мюнстэр, Мюнхен, Цюрых, Эркюль.

— у канцы слова: авэню, дэжа-вю, мэню, ню, парэзю, рэзю, экю, Камю, Сю;

б) праз у – у сярэдзіне слова – пасылья зубных (д) і зацьвярдзелых ж, ш, дж, ч, р⁸³: адультэр, брауша, гарнітур, джут, дукер, журы, канфітур, кумур'е, мініятура, нактурморт, партытур, стуардэса, тубаж, тубіна, тульпан, турбан, турынгай, уэртур, фрытур, этуд: Брукнер, Дусэльдорф, Руген/Рүген, Турынгай/Турынгия;

в) праз ю – пасылья дз, ц у францускіх уласных назовах: Баладзюр (Balladure), Дзюбуй (Dubois), Дзюма (Dumas), дзю Пон (du Pont), Тарцоф (Tartufe), Цюільры (Tuilley).

Заўвага. Некаторыя слова замацаваліся зь ю: бардзюр, дзюза, дзюна, дзюшэс, касыцом, цюбік, цюбіцяйка, цюль, цюкізм.

ПЕРАДАВАНЬНЕ НЕКАТОРЫХ ГАЛОСНЫХ АНГЕЛЬСКАЕ МОВЫ⁸⁴

86. Націсковая гук звычайна транскрыбуецца:

а) праз э:

[æ] (адкрыты э): гээв-метал (heavy metal), гэнд (hand, але гандбол), джэз (jazz, побач з джаз), кэб (cab), кампінг (camping), кэтч (catch), лэндровэр (landrover), рэп (rap), хэл-энд (happy end), чэмпіён (champion); Эбі (Abby), Элан (Alan), Эн (Ann), Вэнс (Vance), Гэлап/Гэлап (Gallup), Гэмпстэд (Hampstead), Джэк (Jack), Кэмбл (Campbell), Кэмп-Дайвід (Camp David), Кэнтэрбэры (Canterbury), Кэрал (Carroll), Манэстан (Manhattan), часопіс "Мэн" (Man)⁸⁵, Нэнсі (Nancy), Пэдынгтон/Пэдынгтан (Paddington), Рэндам (Random), Сэм (Sam); але: хет-трэйк (hat trick);

[ə] (напружаны э): кэрлінг (curling), сэр (sir), сэрфінг (surfing); Эрні (Ernie), Бэрнз (Burns), Бэрклі (Berkeley), Гэртын/Гэртын (Gertin), Дэрбі (Derby), "Дыл Пэрпл" (Deep Purple), Кэрзан (Curzon), Кірк (Kirk), Кэрст (Kerst), Кэртыс (Curtis), Мэрдак (Murdoch), Пэрл-Гарбар (Pearl Harbor), Тэрнер (Turner), Фэрбэнкс (Fairbanks), Чэрчыл (Churchill), Шэрлак Голмз (Sherlock Holmes);

[ʌ] (начынаецца з вузлага ў канцы пасылья ўзрокім э): Гэры/Гэры (Gary), Кэры (Carie), Мэры (Mary);

[e] (вузкі э), апроц становішча пасылья заднезычных: бэстсэлер (bestseller), вэстэрн (western), пэні (penny); Эдвард (Edward), Элм (Elm), Біг-Бэн/Біг-Бэн (Big Ben), Дэйсіка (Jessica), Мэгі/Мэгі (Meggie), Уэстмінстэр (Westminster); у т. л. у складзе дыфтонгу [ei]: гайвей (highway), рэмэйк (remake)⁸⁶, Дэйвід (David), Солт-Лайк-Сіті (Salt Lake City).

Заўвага А. Гук [e] пасылья заднезычных [g], [k] – перадаецца праз е (паводле агульнага правіла): ёстэр (getter), кетчуп (ketchup), скетч (sketch); Келі (Kelly), Кембрый (Mary):

⁸³ У выпадках з заходненеўрапейскімі мовамі напісаныне такіх словаў праз у часта азначае вяртаныне спрадвічнае лацінскае формы: ду́кер ад лац. *dūcere*, кампью́тар (анг. computer) ад лац. *computare*, дысты́бу́тар (анг. distributor) – лац. *distribut̄or*, аўтама́тура, лінія́тура, напу́рморт, фры́тур (фр. -tige ад лац. -tūra) – на ўзор: армапу́ра, лінапу́ра, напу́ра. Пры гэтым, па-першым, захоўваецца блізкія да арыгіналу яксыць папярэднія зычнага; па-другое, захоўваец

– утваральна аснова *інд-* + суфікс *-ей-* (у складзе фармантаў *-еец*, *-ейск-*: *індзеец* 'аўтахонны жыхар Амэрыкі', *індзейскі*);
– утваральна аснова *інды[й]-* бяз суфікса *-ей-* (з дапамогаю суфіксау *-ец*, *-ск-*): *індыец* 'жыхар Індыі', *індыскі*.

Раздзел 25. ПЕРАДАВАНЬНЕ ПАДВОЙНЫХ

Падвойная галосность

75. Пры асваеніі іншамоўных уласных імёнаў спалучэнні галосных аа, ёа, ёе, oo, ёё перадаюца праз аа (яа), ээ (еэ), oo (ёо): *Аахэн*, *Гааг/Гаага*, *Каас*, *Маастрыхт*, *Саарэмаа*, *Кляас* (Klaas); *Батыр-оол*, *Найсоо*, *Тоомас*, *Ватэрлёо* (Waterloo); *Стэзэ*, *Эсттымаа*, *Леэда* (Leedo).

Спалучэнні галосных ii, uu, yy, uu перадаюца праз ый (ий), уў (юў): *Нійт* (Nilt), *Сій/Сілг* (Silg), *Тыйт* (Tilt); *Руут* (Ruut), *Рууталь* (Rüütel), *Мюур* (Müür).

Падвойная зычнія⁶⁹

76. У фіналях пазычанняў (агульнай лексыцы) – пераважна назоўнік жаночага роду на -а, -я) падаўжненне зычных льл, нн, ньн, цц, цьц, чч можа захоўвацца⁷⁰:

бандэрольля (іт. banderilla), *камарилья* (гіш. camarilla), *кальля* (лац. calla), *кељля* (грэц. κελλή), *мантылья* (гіш. mantilla), *пэрылья* (лац. perilla), *сэйдилья* (гіш. seguidilla), *эскадролья* (фр. escadrille); *дзэфірелья* (іт. Zeffirelli), *Севільля* (гіш. Seville), *Трухильё* (гіш. Trujillo);

асанна, *бонна*, *бэлялонна*, *ванна*, *геннна*, *дзіванна*, *донна*, *канна*, *мадонна*, *манна*, *панна*, *прымадонна*, *саванна*, *сунна*, *финна*; *Ганна*, *Жанна*, *Канны*. Але: *антэна*, *калена*, *тона*, *Іна*, *Нона*;

доњння (гіш. doña⁷¹), *дуңння* (гіш. dueña), *піранння* (гіш. rígaña); *Балённня* (іт. Bologna⁷²), *Мантанння* (гіш. Montaña), *Мінню* (парт. Minho);

Бугачыці/Бугачыці (Bugatti), *Лярэнцэцьці* (Lorenzetti), *Павароцьці* (Pavarotti⁷³);

мэцца (іт. mezzo), *піца* (іт. pizza); *Бароцци* (Barozzi), *Гоцци/Гоццы* (іт. Gozzi⁷⁴), *Ніцца* (іт. Nizza, фр. Nice);

Бакачча (іт. Boccaccio⁷⁵), *Бэрталюччи* (іт. Bertolucci), *Мікелюччи* (іт. Michelucci), *Фэручча* (іт. Feruccio).

77. У астатніх выпадках у пазычаннях падвойная напісаныі зычных мовы-крыніцы перадаюца адной адпаведнаю літараю: *абат* (abbat-), *акорд* (accordo), *аннатыя* (annotatio), *апарат* (apparatus), *багі* (buggy), *брута* (brutto), *будызм* (buddhism), *вагабонд* (ад Wahhab), *каса* (cassa), *кароzi* (ад corrosio), *маса* (massa), *нэта* (netto), *рапарт* (rapport), *симетрыя* (symmetria), *элін* (Ellin), *эфект* (effectus); *Бразавіль* (Brazzaville), *Гэнрьета* (Henriette), *Мэза* (Месса), *Ото* (Otto), *Фэрара* (Ferrara).

Задзела. Паводле гэтага ж прынцыпу перадаецца назоўнік спалучэнны *dt* [тт] – праз адну літару т: *Вунт* (Wundt), *Гумбольдт* (Humboldt), *Дармштадт* (Darmstadt), *Шміт* (Schmidt).

Раздзел 26. ПЕРАДАВАНЬНЕ ГРЭЦКАЕ ЛІТАРЫ В

78. Грэцкая літара в ("бэта") традыцыяна перадаецца праз б⁷⁶: *альфабэт*, *араб*, *базыліян*, *барбар*, *габрай* і *габрэй*, *д'ябал*, *лямбда*, *сывібія*, *сымбаль*; *Арабія*, *Арабійская пустэльня*, *Бізантыя*, *Лібан*, у т. л. *біблейзім*: *амброзія*, *Абэль*, *Бабіён*, *Біблія*, *Бэтлеем* і *вытворнае батлейка*, *Рэбэка*.

79. Адтаграма датычыць пазычанняў з тых моваў, у якіх падаўжненне реалізуецца фанетычна.

80. Ва ўласных назовах падаўжненне зычных захоўваецца ў пераважнай бальшыні выпадкаў.

81. Гішпанская літара І (іє) чытаецца прыблізна як [н'н'].

82. Італьянская спалучэнніе *gn* чытаецца прыблізна як [н'н'].

83. Канцавое спалучэнніе *-ti* з падвойнымі зычнымі перадаецца праз -цыці, як і канцавое спалучэнніе -ti – праз -ці (гл. раздзел 23).

84. Італьянская спалучэнніе *zz* чытаецца прыблізна як [ци] або [дзэд].

85. Італьянская спалучэнніе *cc* чытаецца прыблізна як [ч'ч'].

86. Такое асваеніе запабягае скажанню пры перадаванні адпаведнага гуку праз грэцкае пасядрніцтва: *абат*, *рапін*.

26

87. Бармэн, дзэн, кузэн, люмпэн, мэтрапалітэн, скансэн, спартсмен, фэн; Армэн, Сэн-Жэрмэн, Шапэн⁷⁷;
абанэнт, аргумэнт, брызэнт, дакумэнт, камплімэнт, парлямэнт, пэрагамэнт (побач з пэрагамін), рэзлямэнт, сакрэмэнт, тастамэнт; Віцэнт, Сэнт-Вінсэнт; але: момант; аўбэр, бульдозэр, буфер, бэльвэдер, вінчэстэр, грызэр, дызайнэр, кампостэр, катэр, кратэр, лідар, обэр, плянэр, развалюціянэр, сканэр, трэнэр, шофер; Картэр, Манчэстэр, Ошэр, Роджэр, Ройтэр, Фішэр;

дэбэт, катэт, партаманэт, універсітэт, элітэт, Сáмерсэт;

— у т. л. на канцы нескланяных словам (апрач пасыль пасыль к. л): *андантэ*, *галіфэ*, *Гамкрэлідзэ*, *да Кастэр*, *Кандэ*, *Мад Дэз-дун*, *Маснэ*, *Шэваронадэз*;

в) пасыль галосных, апрач і, ы: *аэрардrom*, *дуэт*, *каноэ*, *казфіціент*, *маэстра*, *паэт*, *пірэт*, *фаэтон*; *Аэліта*, *Калевілэз*, *Карльсруэ*, *Коэн*, *Краэ*, *Остэзэ*;

г) пасыль і, ы на пачатку часткі складанага слова: *дыэлектрык*, *дыэтыльамін*, *інтэрэтыка*, *політнічны*, *політэтылен*, *трэздар*.

12. У словам іншамоўнага паходжання не пад націкам перадаецца праз а:

— пасыль шыпчыкі і дз. ы на ненацікаміх фіналях -ег, -еі – у агульнай лексыцы: *ваўчар*, *глетчар*, *дышпетчар*, *карцар*, *мэнэджэр*, *лічтар*, *пэйджэр*, *розэнкрайцар*, *рызэншинаўцар*, *рыцар*, *штуцар*; *бушаль*, *гіцаль*, *пэндзаль*, *фэльчар*, *шніцаль*;

— у асуноных словам: *адрас*, *адукцыя*, *аканом*, *аранжарэя*, *атрамант*, *бухальтэр*, *бўталь*, *бюстгальтар*, *вэксаль*, *габрыстыка*, *гялантэрэя*, *гандаль*, *гэбаль*, *далікаты*, *далікатэс*, *эздал*, *кампупарт*, *каныльтар*, *клейстар*, *куфаль* і *кухаль*, *літарура*, *літамант*, *лятэрэя*, *майстар*, *матар'ял* 'тканіна' (побач з *матэрыял*), *момант*, *плястар*, *птытал*, *рамонт*, *роэр*, *рондаль*, *сакрат*, *сакратар*, *тастамэнт*, *харктар*, *хэдар* 'юдэйская школа', *чабурэк*, *чачнэц*, *шавіёт*, *шархубаль*, *шатрон*, *шэздар*;

— у асуноных уласных назовах, найперш – з славянскай лексычнай асноваю: *Гашак*, *Праабражэнскі*, *Чалюскін*, *Чалыбінск*, *Чаралавец*, *Чаркавы*, *Чачнія*, *Шаліхін*, *Шарамецьеў*.

Задзела А. У наступных асуноных пазычаннях і вытворных ад іх словамах ненацікнытымалігічны [з] перадаецца праз ы: *брэзінт*, *дрэзін*, *інжынер*, *каниўлярыя*, *рысора*, *цырымонія*. Тоё ж звычайна адбываецца ў беларускіх прозвішчах, утвораных ад імёнаў іншамоўнага паходжання на -эй: *Андрэўскі* ад *Андрэй*, *Кірыўскі* ад *Кірэй*¹⁰.

Задзела Б. У наступных асуноных пазычаннях канцавая фарманты -еі, -еі пішуцца праз е: *блюзнер*, *жаўнер*, *касінер*, *каўнер*, *кушнер*, *манер*, *шынель*.

Задзела В. Некаторыя аднакаранёвія слова, залежна ад напісаныя ў іх літараў а ці э, маюць рознае значэнне: *аканом* 'кіраунічы ў маёнтку' і *эканом* 'ашчадны чалавек', *дакляраваць* 'абяцаць' і *дэкліраваць* 'абвішчаць' (пільні) *інтэрэс* 'справа, клопат' і *(нацыянальны) інтэрэс* 'памікненне, патрата'.

Задзела Г. У грыцізмах ненацікнытымалігічны в (ы) перадаецца ў залежнасці ад часу ѹ шыпух пазычання пішнага слова: *клерк* і *клір*, *мэтрапаліт* (каталіці) і *мітрапаліт* (праваслаўны), *рыторыка*, *экзамэн*; *Атэнэй* Афіны.

Раздзел 4. ПРАВАПІС I – Й – Ы

13. Пасыль словаў, якія канчуюцца на галосны, злучнік і часцінка і складаюце можа пераходаць ў не нескладаюце: *былі* і *зынкі* = *былі* ў *зынкі*, *свягла* і *утульна* = *свягла* *утульна*, *Яна* і *я* = *Яна* ј *я*, то і ён *я* ведае = то ён *я* ведае.

Пачатковое і- (незалежна ад якасці папярэдняе літары ў тэксце, а таксама пасыль нялітарных знакаў і знакаў прыпынку) пішацца *нязъменна*¹¹: *яна* ёзее, не ѹснует, пра *Івана*.

⁹ Барбарыз *наумен* – абreviatura ад словазлучэння "национальное меньшинство".

¹⁰ Правапіс прозвішчаў, утвораных ад падобных імёнаў на -ей, гл. у артагр. 4 заў. В.

¹¹ У пастычных тэкстах дапускаецца напісаныне ѹ пасыль зычных, знакаў прыпынку і ў асуночным пачатку.

3

хрысціянская імёны: *Анатоль*, *Аркадзь*, *Васіль*, *Вітал*, *Генадзь*, *Кандрат*, *Мэркур*, *Рыгор*, *Яўген*.

хімічныя тэрміны: *алюмін*, *амон*, *бар*, *ванад*, *галь*, *гафн*, *гель*, *гермáн*, *дэўтэр*, *інд*, *ірыд*, *ітар*, *кадм*, *каліфорн*, *каль*, *магн*, *натар*, *осм*, *рад*, *самар*;

некаторыя іншыя тэрміны ў агульнай назоўніцы: *амфібрах*, *крытэр*, *камэнтар*, *прапатер*, *стаціянар*, *сцэнар*, *эпітэль*, *агені*, *кій*.

Задзела А. Бальшыня ўсходнехрысціянская імёнаў на -і(й)-ы(й), -ей існуе і ў больш адаптаваных формах: *Анікей* – *Аніка*; *Аляксей* – *Алекса*, *Лéкса*; *Антон*, *Антося*; *Арсені* – *Арсень*; *Валеры* – *Валер*; *Георгі* – *Георг*; *Дзэміян* – *Дзёмка*; *Дзымітры</*

на Ільлю, на Івацэвічы, пра I. Мялешку. БДА ідзе на выбары. ТБМ імя Скарыны, 0,01% імавернасці.

Заўвага. Злучок і двукосьце на ёсьць знакамі прыпынку й на правапіс й не ўпłyваюць: адна- і шматмоўныя слоўнікі = адна- і шматмоўныя слоўнікі, "Паўлінка" і "Тутэшыя" = "Паўлінка" і "Тутэшыя".

14. У словам, утвораных ад (i)граць, (i)мець/(i)маць, (i)мя, інакш/іначай, ісьці, пасъля прыставак на галосны ненаціскное і пераходзіць у ў: выйгранка, дайграць, зайграць, пайграць; займіца, займіца, найміца, найміт, перайміца, прыймо; аднайменны, зайненік, найменьне, пайменна, перайменаваць; перайнакшыць, перайначаны, выйсьці, зайсці, знайсці, прыйсьці¹².

У словам зь іншымі каранямі і пасъля прыставак ды фармантаў на галосны пішацца нязменна: дайтэгравацца, зайкацца, займіанацаць, зайнітраўгацца, контраідэя¹³, пайнфармаваць, перайструмэнтаваць, прайснаваць, протаіхтывляеі, прыістытуці. Зайтышча. Таксама і пішацца нязменна пасъля галосных у складаных словах: вострайфэкцыі, высокантэлекуальны, лаўночнаіранскі.

Заўвага А. У шэрагу словаў ад (i)мець/(i)маць і выпадае: вымаць, прымак, прымалік, прадпрымалік, прымалын, прымач, у прымы.

У вытворных словамах ад (i)граць, (i)мя і можа выпадаць: заграць, награць, лаграць, паменаваць.

Заўвага Б. Пасъля злучка і захоўвацца (незалежна ад характару папярэдняе літары): віц-інтэндант, па-імпресіянісцку, па-ірацу, па-ірляндзу, па-іншамоўнаму, эксп-імпэратор, у т.л. у складаных словамах: вайскова-інжынэрны, вакальн-інструментальны, дзеяслоўна-іменны, магнітна-імпульсавы, навучальна-інструктукцыі, Вэст-Індыя.

15. Пасъля прыставак на зычны ненаціскное і пераходзіць у ў: абысьці, абысьціся, безыдэйны, безыніціятыўны, зыначыць, зысьці, надысьці, падынспекцыя, падысьці, перадындустрыйны, перадынфарктавы, разыграць, спадылба, спадысладу, сысьці. У т.л. пасъля прыставак і фармантаў між-, звыш-, дэз-, пан-, суб-, супэр-, транс-міжыністыкуці, звышынімкі, звышынізлект, дэзынтарэграцыя, дэзынфекцыя, панысламізм, субынтындант, супэрынталектуальны, трансынданэзіскі; а таксама пасъля частак складанаскарочаных словаў: палітынфармация, пэдыністыут, юрынспекцыя¹⁴.

16. Спалучэнне гукаў [ii] (выступае на пачатку слова пад націскам, у сярэдзіне й на канцы слова пасъля галоснага ды раздзяляльных знакаў, на марфэмным сутыку пасъля ў) абазначаецца адною літарою і: ідал, імпарт, іскара, існасьць, Ільмень, Ілья (мястэчка), Інга, Інд, Індржых, Ірасэк, Іра, Іслач, Ію: атэст, дадаізм, друд, жуір, каззін, каліяна, краіна, маіс, нэрэда, параной, слой, суво, шыіт, Аіда, Аляіза, Гайша, Глай, Дубеі, Зуі, Кай, Кай, Лю, Пярша, Раіса, Таіці, Украіна, Файна: вакаці, кангульсі, Кіо: аб'інец, вар'ірааць, сузор'і, у Сар'і: выслой, памібрыва, салау¹⁵.

17. Шэраг уласнабеларускіх і пазычаных назоўнікаў мужчынскага рода афармляецца бяз малахарактэрнае для беларускай мовы фінал -ій/-ый:

— у форме безь й:
назовы пасадаў: вікары, падкаморы, падканюшы, падскарбі, падстолі, падчашы;
паасобны ўсходнегрысьціянскі імёны: Валеры, Георгі, Дзымітры, Ітаці, Юлі, Юрь, Яўстахі;

— з націскной фіналю -ей на месцы ненаціскной -ій – усходнегрысьціянскі імёны: Анікіі – Анікей, Алексій – Аляксей, Дзяменій – Дзяменіцей, Савацій – Савацей;

— у форме бязь -ій/-ый:

¹² Правапіс словаў з прыстаўным і гл. у артагр. 23, 24.

¹³ Правапіс фарманта контра- гл. у артагр. 26 заў. В.

¹⁴ Перапічаны складанаскарочаны слова ўтварыліся на іншамоўнай глебе, і іх рэгулярнае выкарыстаніне не рэкамендуецца з мержавання культуры мовы.

¹⁵ Пра передаваныне спалучэння [ii] таксама ў іншымі гл. артагр. 72.

4

Раздзел 6. ПРАВАПІС ГАЛОСНЫХ У СКЛАДАНЫХ СЛОВАХ¹⁶

21. У дзвіючастковых складаных словамах на націскам на першым складзе другой часткі о, ё ў першай частцы пераходзіць адпаведна ў а, е (я): галару́ц, дабра́дзей, дайгра́дзец, драбнатэ́вáры, заалáрк, матагóнкі, наставтвáрны, палітхníк, фатадзéймак, Навалóлацак; леда́рэз, медавáрня, сылезацéчы (ад. сылёзы). Пры гэтым рэзілізуюваетца правіла "яканыя" – е ў апошнім складзе першай часткі пераходзіць у я: сямсóт, вясамsóт, у т.л. капі е – злучаны галосны: жыццярáдасны, земляўлásьнік, сядрённявéчка, Заходні-Цішайская радовішча.

У астатніх выпадках (г.зн. капі націск у другай частцы падае на другі або наступныя склады) у першай частцы развязаецца пабоны націск і спрадвечныя (этымалігічныя) о, ё, е, у т.л. злучаныя е, захоўваюцца: вагонарамбáнты, дöбразычлéы, здацэндз, мётарэ́сурс, польтэхнічны, седеасаблëы, фотарэзактýм. Новабары́саў, жыёллагáдбўля, лёкаактептýчны. Спрадвечныя о, е, ё, праяўляюцца ў тады, капі ў зыходнай форме выступаюць а, я агбн – агнядышны – вёгнетрэыва́лы, вадá – вадаслáд – вёдраправбóд, галавá – галаваломны – галоўакружнýне, смалá – смалакúр – смолакурнýне; зэмлекарыстáльник (зямля + карыстáльник), усёбелару́скі (уся Беларусь).

Паводле гэтага ж правіла афармляюцца слова, першая частка якіх утвораная ад назоўнікаў з спалучэннем -ро-/ры-, -ло-/лы-: дрыва́сéк, крывяно́сны, крывяно́сный, грэмопадбóны, кроўазарóт.

Заўвага А. Пры ўтварэнні складаных словаў пабоны націск прыпадае на аснову, у т.л. і у частках паходжаньем з назоўнікаў на -б, -б'. Пры гэтым іх месцы займаюць злучаныя галосныя а, е (апрач вытворных ад аднаскладовых назоўнікаў і зайненінка ўсё): верацяно – верацéнападбóны; вяслó – вёсплападбóны; гнёздапляцéнне; жыць – жыццезабесьпльчынне; зъянно – зъённазлучынне; мэтрó – мётрападбáунік; але: дно – днасъбáдар – днолаглэбýк, элó – зламы́сlyк – злэзýкі; стó – стаёбдзьзёз, статысчны – стёбдзёз, стёмтробóка; шклó – шклагрáфія – шклопакéт; усё – усéядны – усéхонны, усéперамбóжны.

Заўвага Б. Частка поў- (полу-) пішацца праз о толькі пад націскам: поўлдзень, поўдзень, поўнac. Не пад націскам о пераходзіць у а – паводле агульнага правіла: палуднавац, палгáдзіны, палгáдзьдзэ, палкí, напаўжыў (напалову жыў).

Заўвага В. У шэрагу словаў грецкага паходжанья з часткамі -граф-, -лёт-/ляг-, -мэт- (а)р- адзіны націск прыпадае на апошні склад першай часткі – о (ё); у гэтым выпадку астатнія галосныя пішуцца, як у простым слове (г.зн. падпарацдкоўваюцца правілу "аканыя"). Аднакаранёвые слова з націскам на іншым складзе пішуцца паводле асноўнага правіла: антрапóляг – антрапалéя – антрапалагчыны; бléерф – бляграfія – бляграfічны; бiéляграfічны; бiéляг – бяллéгія – бяллягчыны, гістарыёграf – гістарыяграfічны; фано́граф, фано́мэтар – фана́граfія, фанама́трыя – фона́графічны, фона́мэтрычны; філéляг – філляг – філлягчыны; але: арта́графічны, арта́пічны.

Заўвага Г. У словам з часткай -піс націск найчасцей прыпадае на першую частку: гýкапіс, жýвапіс, клінапіс, лéтапіс, машынапіс, праўапіс, рўкапіс, скóрапіс, твóрапіс, чарапіс (побач з часопіс), чýстапіс; але: жыццяпіс, съяятлапіс. У вытворных словамах

¹⁶ Складаныне – нехарактэрны для беларускай народнай мовы спосаб словаўтварэння, і большыя складаных словаў упрымаюцца як штучныя, "выдуманыя". Тому замест іх лепш ужывацца тоесныя значчынныя словаў, утвораныя іншымі (найперш афікальнымі) спосабамі, або словазлучэнні, напр.: вёсланадбóны – вёславаты, збожжасаўборка – жніво, збожжасаўборчны камбайн – збожжасавы камбайн, збожжасанарыхтоўка – нарыхтоўчане збожжаса, торфазадабица – задабица торфу.

Большыя таких словаў мае злучаныя галосны:

- пасъля цвёрдай асновы – не пад націскам а: дабрабéйт, кнігáноша, парапáйт; пад націскам о: курбóдым, сырбéатка, часопíс (побач з часопíс), Ваўхрыша;
- пасъля мяккай асновы – е (я): гэрэзлакáрна, жыццяпíц, съяятлапíц, съяятлапіс. У вытворных словамах сёлекапáльна, ўсёдазвёленасць; агнáцьвёт, кулямёт, салікóн, своймáлоны, усявёд.

— і пішацца нязменна: ізайнія, ізэмпредsіянізм;

— пачатковая каранёвае у пераходзіць у ў – паводле агульнага правіла: дыўрэз, квазініэзральны, полўрэтан.

Раздзел 23. СПАЛУЧЭННЫЙ ІДІОМ З ГАЛОСНЫМИ

72. Спалучэнне "[i] + галосны" перадаецца ётавым галосным – е, ё, і, ю, ё⁶⁷ (пры гэтым ненаціскы [o] пераходзіць у [a] (на пісьме я):

— на пачатку слова: егáзім, егер, езіт, ена трашовая адзінка Японіі, ешибот, ёга, ёгурт і ёгурт, ёд, ёт, ёта, ёыш (yöldi), ёдаім, ёнты 'манасік ордэн': Егова, Езус і Ісус, Ейтс, Ейтс, Елаустоўн, Елева, Езім, Ена, Енсан, Еўайша, Еган, Енава, Енас, Еркішыр, Ерусалім, Ерыхон, Есіф і Язэл, Еў, Ірасэк (Jirasek), Ірхы (Jiří), Нью-Ёрк, Юда, Юзэя, Юліян, Яганэзбург, Ялін, Якагама, Якай і Якуб, Якім, Якінф, Яланта, Ян Павал Друеі, Скомплен-Ярд, Ярдан, Ярданія, Ярэмія, Яфэт, Яшкар-Ала;

— у сярэдзіне й на канцы слова: каёт (coyote), канвээр (conveyer), маёліка (maiolica), маёл (maiol), плаэр (player), праект (project), раён (town), стаер (stayer), фаэрка, фаэрэр (Feuer), зякуляція (Ejaculation); Аюб, Віён (Vienn), ГаянаГаяна (Guyana), Гіём/Гіём (Guillaume), Гуер (Huier), Маер (Meier), Таёта" (Toyota); мая (pleme), пала, парада, сэквоя, фое (foe); Агэй (Ohio), Гоя/Гоя (Goya), Мая (maya), Міё (Milhaud), Мэй (Mayo).

Заўвага А. Некаторыя традыцыйныя хрысціянскія імёны (у залежнасці ад шляху пазычаньня) замацаваліся ў дзвіюх формах – з пачатковым [i] і без яго: Ева – Эва; Яўген – Аўген; Яўстах – Эўстах і Астап, Астраф, Яхім – Аўхім; Елізар – Алізар; Еўдакія – Аўдоція; Еўфрасін – Эўфрасінія Апракса⁶⁸.

Заўвага Б. Часам спалучэннем [iэ] (на пісьме Е) пачынаюцца ўласныя назовы ўсходніяя паходжаньня, пазычаныя праз расейскую пасярэдніцтва: Енісей, Ерэван (побач з Эрэван), Есентуки.

73. Ангельская спалучэнне гукаў [ii] на пачатку слова перадаецца праз ю: Юта (Utah), гурт "Юрай Гін" (Uriah Heep), ЮНЕСКО (UNESCO); пасъля сівісцячых (з, і) і л, н – праз ью: Льюкс (Lukes), Нью-Джэрзі (New Jersey), Сью (Sew); пасъля в – праз ю: інтарэйю, Клір-Вію (Clear View); у астатніх выпадках – праз 'ю: м'юзыкал, ф'южн, ф'ючар, Барталам'ю (Bartholomew), Гю (Hew), Гюлем (Hewlett Packard), Гюм (Hume), Д'юар (Dewar), Д'юк (Duke), Д'юран Д'юран (Durian Duran), Мэт'ю (Matthew), П'ю (Pew), Ст'юарт (Stewart), Сэм'юэл (Samuel), Т'юдэр (Tudor).

Раздзел 24. ПРАВАПІС Э, Е ПАСЬЛЯ ЗЫЧНЫХ АСНОВЫ

74. У пазычаньнях і вытворных ад іх словамах апошнія зычныя (утваральны) асновы перад ё змяняюцца:

— пры словазъемнені (скланені, спражнені) паводле законаў беларускай мовы: азбест – у азбэсце, дэкада – дэкадзе, старт – на старце, эпізод – у эпізоде;

— пры словаўтварэні з дапамогай уласнабеларускіх фармантаў -ец, -еец, -еіск-: гвардзія – гвардзеец, гвардзіскі, Багамы – багамец, Ганзія – ганзейскі, Панама – панамец, Эўропа – эўрапеец, эўрапейскі.

Заўвага А. У хрысціянскіх імёнах замацаваліся як у саміх пазычаньнях, гэтак і ў вытворных ад іх словамах: арамэйскі – арамэй – музэй – музэйны; фарысэй – фарысэйскі; халдэй – халдэйскі; юдэй, Юдэї[я] – юдэйскі; спілбэй, элатыя: Касіяп[я] – касіяпэйскі; Аркнайскія астравы, Арафэй, Прамэтэй, Тадэй (побач з Тадэвуш), Тэсэй, Элізэйскія палі (фр. Champs Elysées).

62. У пазычаных (апроч уласных назоваў) пасъля г, к, х звычайна пішацца е: *геграфія, гегемонія, гейзэр, гектар, ген, герб, герой, германізм, гетман, абарыген, апалаігет, гамбургер, лягер, кантынгент, кегель, кекс, келіх, кельнэр, кенгуру, аксёт, дыскета, пікі: хедар (юдэйская школа), хек, хемасынтар, херас, хеўра: таксама і ў грэцызмах са спалучэннем *hi-e*: *героліф, геракратыя, гератычнае (пісмо)*.*

Заўвага А. У некаторых германізмах (у т. л. у англіцизмах) пасъля г, х пад націкам пішацца э, напр.: *гэбаль, гэблік, гэві-мэтал, гэлайнэр, гэмпшыры* (парода авечак), *гэнд* (адзінка даўжыны, роўная 10,16 см), *гэрц, скінед*.

Заўвага Б. У наступных грэзызмах дапускаюцца варыянты з г-і без г-і: *герарх і ярарх, герархія і ярархія, герархічны і ярархічны, герэй і ярэй* (а таксама ў аднакаранёвых: *архігерэй і архіярэй, пратагерэй і пратаярэй*). *Геранім і Еранім*.

63. У юлаштых імянах іншшамунага паходжаньня пасъля г (з h), к, х і ў вытворных ад іх словамах пішацца э: *Гэба, Гэктар, Гэркулес, Гельвецыюс, Гэрц, Гельмогольц, Гэльзэніхрэн, Гэса, Гэсан, Гэмптыр, Гемінёўз, Мангэтан і манэзтанскі Хэльсынскі, Хэрсон і хэрсонскі, Хэнраль-Бэльграна, Хэрэс-дэ-лес-Кабальерас, Борхес, Хуанхэ.*

Раздзел 21. ПРАВАПІСІ. І ПАСЬЛЯД/ДЗ. Т/Ц. З. С⁵⁶

ПРАВАПІСІ. І ПАЧАТКУ І СЯРЭДЗІНЕ СЛОВА

64. У словам, утвораных ад пазычаных пры дапамозе ўласнабеларускіх словаўтаральных сродкаў зывчыні д, т, з, с памякаюцца (пры гэтым д, т пераходзяць на дз, ц) і пасъля іх пішацца і:

— назоўнікі з суфіксам адзінкасавасці -ін-: *газета – газэціна, гонта – гонціна, паркет – паркетіна, штыкетына, шром – шраціна;*
 — назоўнікі з памяшанымі суфіксамі -ік-: *белет – білецік, жакет – жакецік, кант – канцік, корд (меч) – кордзік, ГАЗ – “газік”, “форд” – “фордзік” (аўтамабіль)*⁵⁷;
 — адназоўнікавыя дзеясловы на -іцу: *бэстыя – бесьціца, капрэз – капрэзіц, магніт – намагніціц, мазута – прамазуціц, сакрэз – сасакрэзіц.*

Заўвага. Разъмежаванне правапісу словаў з суфіксам -ік-/ык- у залежнасці ад яго паходжаньня і значэння дае мягчыністу разрозніваць паронімы: *бротык* ‘кароткая дзіда’ – *дроцік* ‘тонкі дрот’, *портык* (архіт.) – *порцік* ‘малы порт’.

65. У пазычаных і вытворных ад іх словамах папярэдні элементу -ір- зывчыны – мяккі: *арыенцір, брыгадзір, бускір, камандзір⁵⁸, касір, маністр, мунізір⁵⁹, пункцір, рэкеір, элікір, дрэсіраваць, камандзіраваць, касіраваць, каціравацца, лідзіраваць, пасіраваць*⁶⁰.

кваліфікующа як парушэнне артазічных нормы: *[Г]арыбалдзі й [Г]арыбалльдзі, [Г]рэнланіёны й [Г]рэнланіды, [Г]ётэ й [Г]ётэ, [Г]ібральтар і [Г]ібральтэр.*

⁵⁶ Раздзел датычыць пазычаныя з мовай, у якой няма процістаўлення паводле цвёрдасці–мяккасці або такая апазыцыя ня мае сэнсаадрознага значэння.

На месцы іншамунага I на пачатку слова ё пасъля б, в, л, м, н, фы заднезычных (г (г), к, х) пішацца I: *бытар, бынары, ёгаў, ётамын, ёгант, ётара, мабільны, міні, ётраты, ётрамда, ёні, ёні, ёрэбі, ёфік, ёхак, ёхур; Іран, “Бітлз”, Віктор, Гішант, Кілдін/Кінін, Фічл.* Пасъля зацьвярдзелых (р, ц і шыпячыя ж, ш, дж, ч) пішацца й – паводле агульнага правіла: *брэйксы, джын, ёхвараноля, наўы, падуры, рым, цурк, чып, шыманіз; Віты, Дыксібуні, Жыльбер, Каракы, Леуцы, Рываера, Цыцірон, Фіджы, Шырак.*

⁵⁷ Пасъля зацьвярдзелых, незалежна ад паходжаньня ўтворальнага слова ѹ суфікса/марфемы, заўсёды пішацца ѹ – паводле агульнага правіла: *верш – вершык, гараж – гаражык, кадар – кадрык, камэдзік – камэдзікы, коц – коцык, марш – маршик, ліхтар – ліхтарык, матрац – матрацык, палац – палацык.*

⁵⁸ Побач з *камандзір*.

⁵⁹ Побач з *мунізір*.

⁶⁰ Для беларускіх мовы ўтворэнне дзеясловава пры дапамозе элемента -ір- – у адрозненіне ад расейскае – не харктэрнае. Такія дзеясловы маюць месца найперш у тых выпадках, калі ўзёнікае неабходнасць пазыбечы аманімі: *бускіраваць – бускіраваць, камандзіраваць – камандзіраваць, касіраваць*.

22

7

кампанія “Стандард Ойл”, у т. л. у абрэвіятурах: *алгол, кабол, Інтэрпол, фінал –ла: ватэрпола, гарыла, пэспі-кола*.

56.2. У словам заходнезўрапейскага паходжаньня, апрач англіцизмаў:

а) на пачатку і ў сярэдзіне некаторых словаў: *лава (магма), ладан, лама (жывёла), ланцуг, лаціна* і аднакаранёвія, *лотра, лубін, блазан, блакіт, блат, клон, палац, салата; балт, болт, гвалт, залп⁵⁰, катафалк, малпа, кшталт, салдат, фалда; Балтыка, Лазар, Ларыса;*

б) на канцы асновы:

— пасъля [у] у бальшыні назоўнікаў – пераважна грэцка-лацінскага паходжаньня: фінал -ул: *артыкул, карбункул, фурункул, мускул, тытул, фалікул; фінал -ула: акула, ампула, була, гранула, інкунабула, капсула, малекула, пігула, прымула, прэмбула, фібула, цыдула; фінал -юла: гуаюла, дыцюлюла;*

— пасъля націскнога [а] у бальшыні назоўнікаў мукынскага роду – фінал -а́л (-я́л): *ава́л, арыгіна́л, вандáл, генэрáл, ідэа́л, інтэрэа́л, канáл, кардына́л, карнава́л, квартáл, мігда́л, мэтáл, нелегáл, праўніцыáл, прафэсіяна́л, рэвіка́л, рымуа́л, сканда́л, сыгна́л, трывáнал, універса́л, футара́л, фэстáл, цырыманія́л, штурва́л; Буцэфáл і буцэфáл, Ганіба́л;*

— пасъля ненаціскнога [а] паходжаньнем з -о- ў назоўніках жаночага роду – фінал -ала: *гіпэрбала, парабала, сыстала, эпістала;*

— у бальшыні адушаўлённых назоўнікаў мужчынскага роду – фінал -л: *анéл, балагол, дзбíл, дýябал, консул, кроол, кракадíл, маршал, мул, славянафíл, тарантúл; Катул, Ромул;*

— у рэчыўных назоўніках на -іл (-ыл), -оп (апрач хімічных тэрмінаў – назоўва съпітоў і радыкалаў): *акрыл, карбаніл, бэнзол, валідол, полістырол, пэрайрол, салідол, талюол, масол, тол;*

— у некаторых іншых назоўніках: фінал -л: *арэол, мататыцик⁵¹, пратакол; фінал -ла: барыла, бацыла, віла, гала-канцэрт, гандола, кадзіла, магнітола, пэрла⁵², радыёла (апарат); тытла, цэгла, школа, шапала; пікала, сола, трэмала; фінал -ло: гало (аптычная зявка), табло.*

Заўвага А. Л перад фармантами -ны, -скі, -ява-, -яр-, -ят-, -яція перадаеца мякка: *бацила – бацильля, генэрал – генэральны, генэральскі; гранула – грануляваны; ідэа – ідэальны; капітула – капітуляваць, капітуляцыя; карпуксулыны; малекула – малекулы; маршал – маршальскі; стымул – стымуляваць, стымулятар, стымуляція; формула – фармуляваць, фармуляр; а таксама ў слове галіява (ад гол).*

Заўвага Б. Некаторыя пазычаныні складаюць паранімичныя пары, процістаўленыя характеристам рэалізацыі I: *бал (пункт) – баль (імпрэза), капітал (багацце) – капіталь (пісмо), каралы (марскія жывёліны) – каралі (упрыгожанье), мол (збудаванье) – моль (адзінка колькасці рэчыва; музычны лад), тол (выбуховае рэчыва) – толь (пакрыцьце), фінал (заканчэнне) – фіналь (канец слова).*

Заўвага В. У словам з часткою *land* характар перадаванья I залежыць ад паходжаньня слова:

— з ангельскага мовы – цвёрда: *дыксіленд, лэндовэр, ньюфаундленд, Нэд Лэнд, Дыснейленд, Кліўленд, Кінгслэнд, Лонг-Айленд/Лонг-Айленд, Скотленд-Ярд, Фолклэндзікі астравы;*

— з іншых мовав – мякка: *спартлендыя, Галіндыя, Готленд/ Готланд, Гренландыя/Гренландыя, Ірландыя, Ісландыя, Курляндыя, Нідерланды, Новая Зэландыя, Тайланд, Фатэрленд, Фінландыя, Шатландиня, Ютландин.*

⁵⁰ Ад рас. залп < ням. Salve.

⁵¹ Побач з *мататыком*.

⁵² А таксама ў вытворных: *нэрлавы, нэрланутар.*

⁵³ Але расцілна – *радыёла*.

20

асноўны націск, як правіла, пераходзіць на другую частку: *жывалісец, летапісаныне, машиналісны, правапісны, рукапісны.*

22. Галосныя ў неапошніх частках складаных словаў пішуцца незалежна ад націску ў апошнія частцы:

а) калі першая частка:

— мае э (у частках уласнабеларускага паходжанья): *арэхаводзтва, арэхападобны, грэхаводзенне, дрэвастой, рэдкалесе, рэхалякацыя, рэхалуйнік, сбрэнакрылы* і *сдрэбакрылы, сярэднестатыстычны, сярэдніячча, шэрэзэм, шэсцьцісці*; у т. л. э этымалічнае: *рэкаачышчальны, рэкаутварэнне, стрэхалаз, стрэхалабодны, цэнгаутварэнне*.

— утворана ад лічніка ў родным склоне: *двохбаковы, двохколерны, дзьвёхвежавы, дзьвёхсікцыны* (побач з *двохбаковы, двохколерны, дзьвёхвежавы, дзьвёхсікцыны*)⁵⁴, *трохмесячны, трохтамовік, чатырохногі, чатырохразовы, вясмынкавы, вясмынкаваны*, *саракаградусы, саракаходіліны*:

— канчаецца на зынны (у словам без зычнага тапоніма): *двохбаковы, двохколерны, дзьвёхвежавы, дзьвёхсікцыны* (побач з *двохбаковы, двохколерны, дзьвёхвежавы, дзьвёхсікцыны*): *блёпост, бойскайт, бонтон, бормашна, гросмайстар, гофмаршал, донкунан, кронтын, калёнтытул, кросбрыйнг, лёцмайстар, норадрэналін, нонканфармізм, нонкамбатант, обэртон, остатоты, остэзікі, постскрыптум, постсавецкі, рознікрайцар, тоңстудыя, тоўпкорс, флёрдарац, “фольксваген”, хлёрпікрын, хормайстар. Але: сяміс, вясісом, блякнот, галікіэр, каўбой, партманэт (побач з *партманэт*), партфэль, спартсмен, фәэрвэрк, фактарт, фалькнэр, фітанцыды;*

— *аўрыё-²², радыё-²², аўдыёапаратура, аўдыёзапіс, аўдыёстужка; радыёаматар, радыёстанцыя, радыёсігнал.*

вока-, -мова-, проці-, слова-, што-: *вокамненні, вокарухальны, мовабудова, мовазнаўства, моваворчасць, умоваворны, процівага, процігелгы, процісухоты; словаўадзел, словаўтарэнне, словаформа: штодзен, штонядзелі, штотыднёвік,*

малака-, съяятла-²³, малакавоз, малакавытворчасць, малакаваў; съяятлатхік, съяятлапағальніны, съяятлассыгнал;

б) калі другая частка:

— пачынаецца з -у: *зэмлеўпарадакаванье, марозаўстойлівы, новаўтвораны, поўнаўладзьзіве;*

— *вед-, -нав- (*-знаў-*)²⁴, манголаведа, коласавед; балотазнаўства, законазнаўчы, народазнаўчы, прыродазнаўчы, уходзізнаўства;*

в) у шэрагу словаў, дзе захаваныя галосныя бязь зыменаў служыць ідэнтыфікацыі ўтворальнай асновы, у т. л. у тэрмінах: *азотаген, асноватворны, збожжасховішча, іголаскурыя, коксагазавы, калерамэтрыя, колерамэтрыя, манголатвары, множнікавы, польскамоўны, ружав*

Раздзел 7. ПРАВАПІС ПРЫСТАУНЫХ І ЎСТАУНЫХ ГАЛОСНЫХ

Прыстаўныя галосныя

23. Ва ўласнабеларускіх словах перад зьбегамі зычных, зь якіх першая р. л. м. разъвіваецца прыстаўное і: *імшарына, імшысты, імчаць, імкнуща, імгла, імгненне, іржа, іржаць, ілгаць, ільсінесьць, імша, ірдзець, ільняны, іртуць, імжа, ільга* (побач з мж, льга).

У словах з каранямі -мх-/мш-, -рж- (з значэннем 'жыт'а') можа разъвівацца прыстаўное а: *амшара, амшарына, аржаны, аржышча* (побач з *імшара, імшарына, іржаны, іржышча*). Толькі з прыстаўным а (або наагул без прыстаўнога) ужываецца тапонім *Амсціслаў*²⁵.

Калі папярэдніе слова канцаецца на галосны, прыстаўны можа зынікаць: *ла мшарыне, на мшу, пры ржышчи, па мжыцы, у мgle, коні ржуць, у ртуць* (побач з *імшарыне, па амшарыне, на імшу, па іржышчи, па імже, у імле, коні іржуць, у іртуць*).

Заўвага А. Прыстаўное і можа ўзыніцца і перад іншымі спалучэннямі зычных: *ігруша, ісплы, істужка* (побач з *груша, сплы, стужка*), *ісподка 'рукавіца', істопка 'вар'уны'*.

Заўвага Б. У аднаскладовых назоўніках зь белгым о/е (а/я) пры словазъмненні каранёвы галосны зычайна захоўваецца й прыстаўны галосны не разъвіваецца²⁶: *на лобе, пад мохам, на лёдзе, зь лёну; лабы, махі, ляды, ляны (ілбы, імхі, ільды, ільны)*.

Заўвага В. Адрозніваюцца склонавыя формы словаў *леў* і *Лей*: у агульнім назоўніку *леў* пры словазъмненні, а таксама ў некаторых вытворных зыніке беглае е, і ў іх разъвіваецца прыстаўное і: *ільва, льбы, львіца ды львіха, львяне*: у асабовыем імені *Лей* галосны е ня беглы: *Лява Гарошкі, Ляве Сапегу, з папам Лявом Х, пры Ляве Акінізвіч*.

24. У словам з прыстаўкою на зычны прыстаўное і пераходзіць у ы паводле агульнага правіла: *іржаваць – абыржаваць, ілгаць – абылгаць, зылгаць, імжэць – абымжэць*. У словам з прыстаўкою на галосны прыстаўное і можа зынікаць: *іржаваць – заржаваць, імгліць – замгліць, імжэць – замжэць, імчаць – памчаць, імкнуща – памкнуща, ільсінесьць – зальсінесьць, ірдзець – зардзець* (побач з *заржаваць, зайліць, заміжэць, памчаць, памкнуща, зайлісінесьць, зардзець*).

Устаўныя галосныя

25. У беларускіх уласных назоўках у канцавым спалучэнні -цк разъвіваюцца ўстаўное а: *Голацак, Другацак, Клеацак, Палацак, Слуцак, Шацак* і пад.; але ва ўскосных склонках: *з Клецку, пад Палацкам, у Слуцку, і ў прыметніках: клецкі, полацкі, слуцкі*.

26. У пазычаннях на месцы канцавых tr, dr адпаведна вымаўленню пішуцца спалучэнні -тар, -дар: *алабасттар, аркесттар, літар, мэттар, монсттар, пэдывтар, попітар, рээсттар, сэктсттар, тэмтар, цэнтар, алеандтар, дэказтар, скрафандтар, сыдар, цылідар, Аляксандтар*²⁷. Калі пры зымене слова або ў вытворных словах гэтыя спалучэнні апынаюцца перад галосным, устаўны зынікае: *кадар – кадраваць, кадасттар – паводле кадастру, мэттар – сто мэтраў, пэдывтар – пэдыватрыя, спекттар – спектральны, сэмэсттар – у сэмэстры, фільттар – бязь фільтра, фэттар – фэтравы*²⁸.

²⁵ Адпаведна асабовас імі ўжываецца без прыстаўнога: *Месцілаў*.

²⁶ У назоўніках *рот, роў* галосны о ня беглы: *з рота, у роў, раты, равы*.

²⁷ Узыніненне ўстаўнога галоснага ў спалучэннях tr, dr – зыява не ўнікальная; яна ўласніціва, прыкладам, лацінскай мове: *арбітар – арбітра* (*arbiter – arbitr*), *міністтар, міністэрскі, міністэрства – міністрант* (*minister – minister* – *ministrant*).

Некаторыя этымалічныя тоесныя пазычанні, у залежнасці ад шляху ў часу засвяенія, замішаваліся ў розных формах з розным статусам галоснага паміж т/д і р, прыкладам, лацінізм *magister* і бальшыні вытворных (у т. л. германізмы) замішаваліся з белгым а: *магісттар – магістрат, бургасісттар, вахмісттар, ротмісттар – бур(аг)містра, вахмістра, ротмістра*, але вытворны ад *magister* англіцызм – зь неўстайным э: *mісттар* (*mister*) – *місттар*.

²⁸ Падобнае назіраецца ў даўно асвоеным імені *Зыдзіцер* і *Зыдіттар, Зыдітбр*, пры зымене слова: *пра*

8

Частка II. ПРАВАПІС ЗЫЧНЫХ

Раздзел 8. ПРАВАПІС С, З, Ц, ДЗ ПЕРАД МЯККІМІ ЗЫЧНЫМІ³²

29. Памякчэнне с, з перад наступнымі мяккімі зычнымі (апроч г (г'), к, х) перадаецца на пісьме ў межах слова (асыміляцыйнае памякчэнне): *съвет, сънег, сълівы, съфінкс, бясьцьненхны, бундэсълга, дысьлякцыя, мюсьлі, радасъць, расцьцвісць, экслібрывіс, на высьле, на змесцьце, Съміт, Съялтан, Касъюшко, Лэсълі, Шаксъпір; зъвер, зъдзек, разъбіц, спазніца, у арганізме, на прызыве, пры спазыме, Зъбіенеу, Зъвіяд, Зъміцер; у т. л. перад [й]: зъезд, зързаць, зънеч, разъюшаны, разъятраны, пасъянс, часопіс "Парызен"*.

Асыміляцыйнае памякчэнне пашыраецца ѹ на прынаゾўнікі з, без/бяз, праз, цераз: зъверао, бязь сълёз, праз лес, цераз сетку, зъ юнаком, бязь іх, праз ёрмы, цераз яліну: зъ Інаро, бязь Янкі, праз Ельно, цераз Юрмалу.

Перад мяккімі г (г'), к, х асыміляцыйнае памякчэння зычных с, з не адбываецца: скеміц, скептык, скіба, сківіца, скіраваць, скібіца, скізма, скіл, скітраваць, аскепак, беларускі, маскіты, расхінцуц, Скірзель, Скірмунт, Эсхіл, згінаць, лезгіны, мазгі, розгіны, Згіроўскі, з гітарао, без кішэні, праз Гент/Гент, цераз Хільчыцы.

Заўвага А. Перад пачатковым ненацікім і прыстаўныі [й] не разъвіваецца, таму ѿ прынаゾўніках перад ім з не памякчэнца: з ѹдэяй [э ѹдэйай], без івлікі [бэз ыголькі], праз імелу [праз ымглү], цераз ілды [цераз ылды].

Заўвага Б. Асыміляцыйнае памякчэнне трэба адрозніваць ад спрадвечнае (этымалічнае) мяккасці, якая не залежыць ад цвёрдасъці–мяккасъці наступнага зычнага: *бацькі – бацька, дзъме – дзъму, дзядзькі – дзядзька, ледзьве – ледзь, пісменыкі – пісмо, просьбіт – просьба, разъбяр – разъба, цымяны – цьма, штосьці – штошы*.

Заўвага В. Перад іншыяльнымі ёставымі Е., є., Ю., Я. пішуцца прынаゾўнікі на зъ: *Еўдакія – зъ Е. Лось, Е́ган – бязь Е. Штраўса, Ю́лі – праз Ю. Таўбіна, Я́гун – зъ Я. Куліком*; перад іншыяльным I. – прынаゾўнікі на з: *Іван – без I. Луцкевіча, Ігар – цераз I. Жалязоўскую, Ілаці – з I. Пацеем*.

30. Зычны ц, дз, дз перад наступным мяккім у межах корана – таксама мяккія: *цъвёрды, цъвік, цъвіль, цъвінтар, цъвіркун* (побач з *цъвіркун*), *цъвяліц, цъвярозасъць, бацьвінны, буцьвіець, дранцьвіець, ліцьвін* (побач з *літвін*), *съцъвердзіц, чацьвіер, яцвіяг, Цъвіер, Цъвікаў, Цъвірка, Мацьвій, Съцъвіга, Яцьвіязь: дзъве, дзъверы, дзъвіна, Ядзьвіга* (побач з *Ядзьвіга*), на *Цне*, у *Літве*.

Заўвага Б. У іншамоўных словам зычных с, з, т, д перад ў нескладовым, незалежна ад якасці наступнага галоснага, не памякчэнца: *Гудён/Гудін, Сўфт, Тўн-Фолз, Эдён*.

Раздзел 9. ПРАВАПІС ЗЫЧНЫХ НА СУТЫКУ ПРЫСТАУКІ І КОРАНЯ

31. У прыстаўках з- без/бяз-, праз-, роз-/раз-, уз- цераз- перад глухім зычнымі з (зъ) пераходзіць у с (съ): скон, съліў, бесцань, бясьцьненхны, праскантынталітальны, расстраваць, расціерушыць, усхапіцца, усьцешаны, цераспалосіца, церасьсядзёлак. Але: *расада, расол, ростань і вытворны*.

³² Памякчэнне и перад наступным мяккім, незалежна ад вымаўлення, на пісьме не паказваецца: *ранцьеўч, фанцік, у сэнсе, Францішак*.

ПЕРАДАВАННЕ Л – ЛЬ У СЛОВАХ НЕЗАХОДНЕЭУРАПЕЙСКАГА ПАХОДЖАНЬЯ

57. Характар адаптацыі л/ль залежыць ад якасці гуку ѿ мове-крыніцы, а таксама ад шляху засвяенія й традыцыі ўжываньня слова:

— праз мяккі: *леча, міткаль, омуль, сакля, саль, сэраль, Лесота, Люшунь*;

— праз цвёрды: *вагул, камадал, камадала, лама* (съялят), *малаізійы, палтус, таміл, хурал, Лакши, Ладага, Латвія, Луанда, Ангола/Ангола, Волга, Гімалаі, Джамалунгма/Джамалунгма, Малайзія, Непал, Улан-Батор, Шри-Ланка*.

58. У сэмітызмах (словах з іўрыйт й арабскае мовы) л(ъ) перадаецца звычайна ѿ залежыці ад яго даўжыні ѿ мове крыніцы:

— мяккі – кароткі: *алькағоль, халіф, Аль-Акса, "Аль-Каіда", Баальбэк, Гіральтар/Гіральтар, Захля, Кербэля, Ляятакі, Хэрміль, Эрбіль*;

— цвёрды – доўгі: *фэлаз, хала, Алаа; а таксама ѿ даўжыні пазычаньнях: іслам, кабала, кагал, Талмуд і ѿ вытворных ад Алаа, іслам: Абдула(э), Алагабад, Рагматула(е), Рамала(э); ісламабад, іслам Карыму*.

59. У цюркімах і словам, пазычаных праз цюрскія мовы, л(ъ) звычайна перадаецца цвёрдара: *аіл, алтын, аул, балык, білага, есаул, калдуны* (страва), *калым, курултай, лаваш, мална й мула, піяла, султан, чалма, халат, халва; Алатаў, Алматы, Арап, Балхаш, Джамбул, Кзыл-Арда, Кызылкум, Стамбул; але: каракуль, кілем, ліман*.

Заўвага. У некаторых асвоеных пазычаных і перад зычнымі перадаецца праз ѿ нескладавое: *аўтэр, баўгары, жаўнер, каўбаса* (побач з *кілбаса*), *каўнер, каўпак* (апе: *каракаллак*), *коўба* (хімічна начынне), *коўдра, хаўтуры, Баўтрук*.

Раздзел 20. ПРАВАПІС Г (Г'), К, Х І ГАЛОСНЫХ ПАСЛЬЯ IX

60. У пазычаннях з грэцкае, лацінскае, германскіх мовав³⁴ (у т. л. у бальшыні пазычаньнях з ангельскіх) h перадаецца праз г: *габой (Hoboe), габрай і габрэй, габрэйстка (hebreios), гавань (haven), гайзэй (highway), гаймарыт (ад Highmore), гамбургер (hamburger), гандаль (Handel), гандбол (handball), ганталі (Hantel), галакост (holocaust), гарбата (ад herba), гард-рок (hard rock), гібрыд (hibrida), гіпер- (hypere-), гіпадром (hippodromos), гіпаплатам (hippopotamios), гіпаплатам (hypopothekе), гіпі (hippy), гісторыя (historia), гістэрыя (hysteria), гіт-парад (hit parade), гома сапенс (Homo sapiens), гонар (honor), госьпіс (hospicium ад laic: hospitium), гуманізм (humanismus), гумар (humor); Гадсан (Hudson), Гайдэльберг/Гайдэльбрэрг (Heidelberg), Гайнз (Heine), Гал (Hull), Гамэр (Homer), Гараціос (Horatius), Гітлер (Hitler), Шэрлак Голмз (Holmes), Гумбальт (Humboldt), Гальзэцыюс (Helvetius)*.

Заўвага А. У наступных англіцызмах і вытворных ад іх словам h можа перадавацца праз х: *хакей, халі-гапі, хет-трык, хобі, холынг, хот-дог, хук, хулахуп, хуліган, хэпі-энд, хэпнінг, ноў-хай*.

Заўвага Б. Таксама праз г перадаецца адпаведны звонкі фрыкатыўны гук у арыенталізмах: *ваабіт, гіджра, гіндзі, джыгад, муджагед, шаг (валадар), шагід: Гімалаі, Гіндукуш, Алаа, Магабагарат, Якаама*.

61. Пры асвоеніні іншамоўных уласных іменаў выхуны г можа перадавацца праз літару г ('е')⁵⁵: *Газа, Гамбія, Гент, Гіральтар, Гітлін, Аіра, Арлінгтан, Рэдынг*.

³⁴ У французскай мове h вымаўляецца, таму ѿ пазычаннях з францускіх мов не адлюстроўваецца: *Анры (Henri), Анаэр (Honore), Л'Аніталь (L'Hopital), Эрколь (Hercules), газета "Л'Юманіт" (L'Humanité), Віктор Юзо/Юто (Hugo*

ж) в на канцы ўтваральнай асновы пераходзіць у нескладовае ў (паводле агульнага правіла): "Наша Ніва" – нашаніўскі. Паставы – пастаўскі;

3) астатнія зычныя ўтваральнай асновы – б, й, ль, м, н, п, р, ў, ф – пішуцца нязменна: *няробства, бізантыйскі* (ад *Бізанты[й]а*), *карэйскі* (ад *Карэ[й]а*), *расейскі* (ад *Расе[й]а*), *кавальства, калывльскі* (але: *безамскі, супраслікі, слонімскі, ашмянскі, этыёлскі, мазырскі, мёрскі, браслаўскі, граffтства, філязофскі*);

i) паміж ўтваральнай асновай і суфіксамі -ск-, -ств- можа ўзыніцаць дадатковая марфема:

- **-ан-** (-ян-): *Амэрык[а] – амэрыканскі, Волг[а] – валжанскі, Ворш[а] – аршанскі, Карм[а] – кармянскі, Круглае – кругланскі, Нара – нарачанскі, Нароўл[я] – нараўлянскі, Паперн[я] – папярнянскі, Піч – піцанскі;*
- **-ей-** *Берасьце – берасцейскі, Эўроп[а] – эўрапейскі;*
- **-ен-** *Зэльве – зэльвенскі, Лёзн[а] – лёзыненскі, Нарв[а] – нарвенскі, Сянн[о] – сеньненскі, Узда – узденскі;*
- **-й-** *Балі – балійскі, Малі – малийскі, Мары – марыйскі, Остазэ – остазейскі;*
- **-оў- (-аў-, -еў-, -вў-)** *вучань – вучнёўскі, кароль – каралеўства, Бяроза – бярозаўскі. Бэрн – бэрнаўскі, Веткіа – веткаўскі, Люўр – люўраўскі, Масты – маствоўскі, Мэльбурн – мэльбурнайскі, Ош – ошавскі, Сож – сохажскі, Супрасль – супрасльскі (побач з супраслікі); Сэўр – сэўраўскі, Чыкага – чыкагаскі;*
- **-ын-** *маці – мацырныства, Кандалакша – кандалакшынскі;*
- **-інш-** *баск – басконскі, брат – братэрскі, Мальта – мальтыскі, Пэрсія – пэрсыдзкі³⁶.*

Пры гэтым падоўжаныя зычныя на канцы ўтваральнай асновы скарачаюцца: "Узышша" – узышэнскі. Уручча – уручанскі.

Заўвага. Пры словаўтварэнні ва ўтваральнай аснове можа прагляляцца й зыніцаць белыя галосныя: *Вільня – віленскі, Горадня – гарадзенскі, Горкі – горадзіцкі, Дуброўна – дубровенскі, Іё – іевскі, Стоўпцы – стаўпецкі, верасень – верасьнёўскі, Наваградак – наваградзкі*.

34. У інфінітыве й формах абвеснага ладу зваротных дзеясловаў апошні зычны асновы разам з постфіксам –ся пішуцца ў адпаведнасці з вымаўленнем: *брацца, мыцца, слухацца, чуцца; бярэсцься, мысьесцься, слухаесясь, чуесясь; бярэцца, мыеца, слухаеца, чуеца; бяруцца, мыюцца, слухаюцца, чуюцца*.

У зваротных дзеясловах загаднага ладу ж, ч перад -ся пішуцца нязменна (незалежна ад вымаўлення): *мажся, не бягчяся, не бянятэжся, не паражся; адзначася, адскочяся, не знявячяся, не пакалечяся*.

Раздзел 11. ПРАВАПІС КАРАНЁВЫХ ЗД. СТ. ЗГ. СК

35. Спалучэнны зд, ст, зг, ск на канцы корана чаргуюцца зь мяккімі съвісцячымі або з шыпічымі, што адлюстроўваецца на пісьме:

- [зд || з'дз' || жд]: *борзы – барзыдзіц – баржджэй; язда, зъезд, поезд (вясельны) – ездэдзіц – ежджу, пляжджанін (удзельнік поезду);*
- [ст || с'ц' || шч]: *бэстыя – бэсцьціц – разбэшчаны; вестка – вясьціц – вяшчун; густы – гусьціц – гушчар; звмест – зъміяцьціц – зъмешчаны; костка – касьцісты – кашавы; паста – пасціц – пашчу; помста – помсціц – помішчу; пост – пасціц – пашчӯ; плястун – песьціц – пяшчота;*
- [зг' || жд']: *мязга – мяжджыц; бразгат – бражджэц;*
- [ск || с'ц' || шч]: *бліск – блішчэц і блішчак; віск – вішчэц і вішчачь; вось – вашчына; выплук – выпусціц – выпушчачь (побач з выпускаць); луска – лушчыц; тэрск – трашчэц і трашчачь, у т. л. пры зынкненыі белага галоснага: ляскок – пясковы – пяшчынка.*

³⁶ З гістарычнага гледзішча прыметнік пэрсыдзкі ўтвораны ад назову *Пэрсыда*.

12

досьвіцьце, жыцьцё, суквецьце, кошуцьцю, памяцьцю, папарацьцю; Забалацьце. Кучьця:

валыё (побач з вальляк), вясельле, крыльле, беллью, мадэлью, сольлю: *Зайральле, Краснапольле, Купальле, Жызэльлю*, таксама ў корані: *льлю, пальляце, лъляны*:

гуканыне, жаданыне, улоныне, казаныну, квеценыну, руныну; *Курганыне, Любаныно, замежока, збожжа, падарожжа, бездаражку; Жэрдзяжка, Заларожжа; застрэшиша, паддашиша, узышша, улушу, цішшу; Замошша, Падляшиша; алічча, крумкачча, ламачча, далеччу, роспаччу, уваччу; Замасточча, Уручча. Нараччи*.

Заўвага. Падвойныя могуць пісацца і ў даўно асвоеных імёнах ды прозывішчах: *Аўгінія, Вулыяна, Гальляш, Ільля, Наталья, Арсеньева*, побач з больш харктэрныі формамі без падваення: *Аксеня, Аўгіня, Вулыяна, Іля, Наталія, Тацияна*.

41. Падвойныя літары пішуцца таксама на сутыках:

a) марфемаў (частак слова):

- прыстаўкі й корана: *аббіць, аддаць, раззлаваць, зъзелянечь (але разява, разявіць), ірраціяналызм, сюррэалізм, рассыпалаць, транскудат, экскудат, съсячы;*
- корана й суфікса: *бытта 'быццам', гэтата 'тут' (гэт- + -та), мяккі (мяк- + -к), гадзіннік (гадзін- + -нік), драны (дрэн- + -н);*
- суфіксай *аўчыннік* (аўчын- + -нік), *драйніны* (драйн-ін- + -н);
- суфікса й постфікса: *мыцца, съляшаеца, хвалюеся;*

b) складоў у выніку фанетычных менаву: *адзінніцаць, дванаццаць, дваццаць, трыццаць³⁹*:

в) частак складаных споўад: *бэкрос, бургграф, вакууммэтрыя, оммэтар (вакуум, ом + мэт(а)р), двоххадовы, пакамэр, шматтамовы; Бэкінгэм, Бэрзгоф, Эбінггаўз (тое ж: Бэкінгэм, Бэрзгоф, Эбінггаўз);*

г) частак складанаскарочаных споўад: *палітэхнікалёгі*.

Заўвага А. Прытаўкі на -д перад наступным коранем, які пачынаецца на дз-, пішуцца нязменна: *адзел, адзінчыць, паддзець, Наддзівінне*.

Заўвага Б. Падвойнае напісанье гг захоўваецца ў выпадку, калі гэтыя літары абазначаюць розныя гукі: *Заходня Ггаты і Усходня Ггаты* (горы ў Інды; гінд. *ghāt*).

42. Падвойныя зычнынні пішуцца ў суфіксах прыметнікаў⁴⁰:

— **-енн- (-энн-)** (значэнне павелічэння): *здраўенні, дабрэнны, страшэнны;*

— **-нн-** (прыметнік предыкатыўнага паходжання): *задуменны, летуцены, старанны*.

У іншых суфіксах прыметнікаў і дзееприметнікаў пішуцца адна літара н: *вогнены* (побач з агніны), *кроквены*: *драўляны, драічны, духмяны, крамяны, мядзяны, пальмыны, сльвіяны, ціхмяны, цымяны, шкляны, акрэслены, высьпелены, дагледжаны, замалёны, падахвачаны, прачытаны, прышпілены, съляваны, цвялены*.

Заўвага. Суфіксальна нн трэба адрозніваць ад выпадкаў падваення на сутыку корана й суфікса: *дзен – дзённы, імёны – іменны, камень – каменны, песенны – плён – плённы*.

Раздзел 16. ПРАВАПІС РАЗДЗЯЛЯЛЬНЫХ ЗНАКАЎ

43. Раздзяляльны мяккі знак пішацца пасціля мяккіх з, с, л, н перад е, ё, ю, я ды націскным і, якія абазначаюць два гукі ([їЭ], [їЮ], [їИ], [їЇ]): *зъезд, зъёў, зъінеў, зъява, бязыскравы, бязыклавы, разъюшыца, разъятыца, узъяднаны, дызыюнкцыя, лясыён, пасыанс, кальян, лъё, мільён, мільярд, браканье, інъекцыя, кампаньён*.

³⁹ Фармант -цаць – гістарычна паходзіць з слова дзесяць.

⁴⁰ Прыметнік ўтвараючы й з дапамогаючым суфіксам -ов-/ -ёв- (-ав-/ -ев-): *вяснавы й вясновы, вежчаровы, дарэформавы, зімовы, сънегавы, формавы, фірмавы, шашавы* (ад *шаша*); *грэблі – грэблевы, зябліва – лісцічавы*.

14

акіян, ішыяс, ліяна, матэрьял, рыял, прыярытэт; *Адрыятыка, Ніягара/Hіягара, Эль-Рыяд*;

— у канцы слова: *фабліё, ін-фоліё, аўдыё, радыё, імпрэсарыё, трывё, Антарыё, Рыё-Грандэ/Грандэ, Токіё, інтарэвію; акцыя, геаграфія, камэдія, мэдія, Азія, Нармандія, Сыцылія, Грэторыя*.

б) пасціля [э], [у] на канцы скланяльных назоўнікаў жаночага роду: *гінэя (guinea), ідэя (idea)* (але: *ідэальны*), *камэя (cammeo), панацэя (panacea), статуя (statua), сэбарэя (sebum + rheo); Дульсынія (Dulcinea), Касіяпэя (Cassiepea), Саламэя (Solomea)*.

Заўвага А. У некаторых даўніх пазычанях пасціля галоснага перад о, у разьвілосі ўстаўное в: *лівонія, Радзівон, Тадэвуш*⁴⁵.

Заўвага Б. Шэраг музычных тэрмінаў італьянскага паходжання мае дэзве формы – традыцыйную й адпаведную арыгінальнаму вымаўленню: *адажыё, арпэджыё, капрычышчё, сальфэджыё* ў адпаведную арфу.

Заўвага В. Іншамоўна спалучаны [іЭ], [іЙ], [іІ] пасціля губных зычных б, м, п часцей перадаюцца на пісьме праз 'е': *б'еф, п'едэстал, п'еза, круп'е, пап'е-машэ, прэм'ер*; *Барб'е, Люм'ер, П'емонт, П'ер, П'етра*; але: *біенале, піетэм, поліямеліт*.

52. Грацкае спалучэнне ёу і лацінскае спалучэнне ёу перадаюцца праз эў (ёў, яў): *эўгеніка, эўкаліпт, эўнух, эўтанаазія, эўфарнія, эўфарыя (euphoria), эўфемізм, эўхарыстыя, Эўклід, Эўропа (i вытворныя: эўра, эўрапеец, эўрапейскі, трансэўрапейскі, УЭФА, Эўразія ды інш.), Эўропыд, Эўрыйда, Эўтэрп, Эўтэрн (deuter-); леўкацыт, леўкемія, леўкоз, леўкома, ляўкус, ляўконія (leuk-); нэўрархірга, нэўрастэнія, нэўрон (neur-); нэўтральна, нэўтралізат, нэўтралізаць, нэўтрон (neutr-); плеўріт, тэррапіт; але даўно асвоеная імёны Аўген, Аўгінія (побач з Яўген, Яўгінія), Апраска, Еўфрасінія. Просі да інш. варыянты адаптацыі (побач з Еўфрасінія)*.

Заўвага А. Словы з коранем *feod/feud* замацаваліся ў двух варыянтах: *фэадал, фэадализм, фэадальны й фэудал, фэудалізм, фэудальны*.

Заўвага Б. Німецкае спалучэнне літараў ёу перадаеца:

- пад націскам – праз -ой- (-ей-): *нойзыльбер, розэнкрайцар, Кройцбэр/Кройцбэр', Нойштат*;
- не пад націскам – праз -ай- (-ей-): *фаэрвэрк [файэр-], лейтэнант (ням. Lieutenant ад фр. lieutenant)*.

53. У наступных спалучанях галосных устаўных [і] не ўзынікае:

— аа (яя), ао (яя), аэ (яя), оэ (ёэ), за (еа), эо (ео):

ааза й аазіс, аорта, аорыст, аэф, аэропорт, аэзой, эон, Аомары, Аэліта, Эол, акардэон, арэол, відзатэка, геоляг, зоамарфізм, ідэальны (але ідэя), маоры, махаон, мэтэор, нэафіт, нэон, палеатіл, пазіт, разгаваць, рэалізм, тэрэдор, тэалёзія, тэозаф, хаос, эўрапеоід, Камоэнс (побач з Камойнш), Коэн, Лас, Напалеон, "Сытрафэн"; відэа, калінхоз, канэ, радэа, стэрэа, Андрэа, Барнэо, Більбао, Лео, Макао, Мао; — уа (юа) (у т. л. на месцы французскага оі): уо (юо), уэ (юэ): віртуоз, казуар, люэс, муар, пірэт, пунанты, пэньюар, рэзэрвуар, стурдэсса, сылюэт, таліоул, фуэт, ягуар, Люара; амплюа, буржуа, кечуа, па-эз-труа, Галюа/Галюа.

⁴⁵ Пра ўстаўны в гл. таксама раздзел 17.

⁴⁶ У спэцыяльнай літаратуре дапускаецца падаваць пералічаныя тэрміны ў арыгінальнай форме: *adagio, arpeggio, capriccio, solfeggio*.

17

кананіерка, каньоніктура, каньён, каньк

Дзісенскае масла

АЛЕСЬ БЕЛЫ

Каго сёняня можна зьдзівіць звычайным маслам? За ХХ стагодзьдзе ўропейцы, мусіць, аб'еліся ім. Сёняня модная бесхалестэрнавая дыста, і масла, якім так прагнүць нашмараваць бутэрброд ангельскі кароль зь дзіячага вершу, усё больш саступае месца «спредам» з гідренізованага расыліннага алею.

Ужо і ў нашых крамах часам бывае цяжка знайсьці чыстае, без дамешкаў, масла — што, зрешты, тлумачыща ня столькі клопатам пра здароўе, колькі пагоняя за прыбыткам — расылінны тлушч таньнейшы.

Вытворцы мусіць быць удзячныя непераборліваму беларускаму спажыўцу, які не зьвяртае ўвагі на такія дробязі. Некаторыя перадавікі малочнай прамысловасці началі ўжо ствараць адмысловыя брэнды, строга трymаючыся пры гэтым ідэялігічна надзеіных, «спрадвечна рassійскіх» канонаў: «Савушкаў прадукт», «Бабульчын гладыш». Зрешты, у парайоні з рознымі МЛТЭПС і ГМЗ №2 і гэта варта прызнаць калісальным прагрэсам.

Што да называў гатунку масла, сэнсавай ды культурнай нагрузкі, якія яны нясуць, нічога не зъмянілася з савецкіх часоў. Усё тыя ж беззблічныя «Сметанка», «Сялянскае», «Бутэрброднае» ды «Залацістое». Масла і масла, што тут выдумляць? Ну, Буронка з Масыёнкіна-Прастаквашына. Хай новазэляндцы з датчанамі вычвараюцца, калі такія разумныя, нам гэтыя панская штучкі няўця.

Пазытыўныя наступствы крызісу 1880-х

Сапраўды, доўгія стагодзьдзі Беларусь нельга было назваць сусьветным цэнтрам масларобства. Надоі былі такія мізэрныя, што яшчэ ў канцы XIX стагодзьдзя мясцовыя кароў называлі «апаратам для ператварэння сена ў гной». З малака атрымлівалі съмтантан, творог, а масла елі хіба што ў Масыленіцу.

Аднак нечакана грымуноў сусьветны аграрны крызіс 1880-х — параплавы з Аргентыны ды паравозы з Украіны завалі ўсесь съвет танным збожжам, і мужык з панам, спыніўшы на хвіліну сваю векаву

вечную спречку, са зьдзіўленнем адкрылі, што традыцыйнае земляробства ў Беларусі не акупляеца. Ня тыя землі, ня той клімат, каб рабіць стаўку на збожжа. Давялося тады і пану, і мужыку рэвізваваць спрадвечны свой *съветаціям*, які не мяняўся з часоў каралевы Боны, руплівай арганізаторкі першых саўгасаў. Спартрэблілася гадоў з дваццаць, цэлае пакаленне, каб пакутліва намацаша новае месца ў міжнародным падзеце працы.

Але выйсьце знайшлі. Весела тады зараўлі ў хлявах і аборах Рагулі ды Красуні, ды аптымістычна зацур-

Малюнкі Драздовіча маглі быць фірмовым знакам якіхніх беларускіх прадуктаў.

чалі-задзыньякалі па даёнках струменьшкі сърадою.

Кінуліся паны вырабляць выкшталчоныя заходнія сыры, бакштайны ды эмэнталеры, а мужык, які ня меў вялікай адкаці ды капіталу, але не хацеў прадаваць сваю працу за капеікі, пачаў старанна збіваць масла. Да гэса са съмтантан, як вялікім дагэтуль, а з вяршкоў. Балазе швэдэ вынайшлі мэханічны сэпаратар і на трэба было чакаць, пакуль адстацца тая съмтана да мо й сапусцца яшчэ прытым. Канец XIX — пачатак XX ст. стаў часам імклівага росту малочных сялянскіх арцеляў, найперш на поўначы Беларусі. Асабліва шмат іх было ў Дзісенскім павеце — сёньняшніх Мёрскім, Шаркаўшчынскім, Глыбоцкім, Пастаўскім раёнах Віцебскай вобласці. Сапраўды, якое земляробства ў нізінай, балоцістай, амаль як тыя Данія ды Галяндия, даліне Дзісны, на радзіме Драздовіча ды Ластоўскага?

АЛЕСЬ БЕЛЫ (нар. у 1968 у Менску) — даследчык гісторыі матэрыяльнай культуры. Сябар рэдкалегіі часопісу «Спадчына». Ляўрэат прэмii Беларускага ПЭН-цэнтра імя Ф. Багушэвіча 2001 г.

Конкурс гістарычнага раману

РГА «Беларускі ПЭН-цэнтар» супольна з маскоўскім Таварыствам беларускай культуры імя Францішка Скарыны абвяшчае конкурс гістарычнага раману.

Да разгляду журы прымаюцца навыдадзенія і не апублікованыя ў пэрыёдычныя творы памерам да 15 ум. друк. аркушau (350 стронак, або 600 000 знакаў) на беларускай мове (пажадана ў электроннай вэрсіі).

Узрост удзельніка — да 45 гадоў. Творы прымаюцца да 1 чэрвя 2006 году.

Падвядзенне вынікаў — да 1 ліпеня 2006 года. Ганараваныне пераможцы плянуюцца правесці ў

дзень Грунвальдзкай перамогі 15 ліпеня 2006 году. Ляўрэат конкурсу атрымае прэмію, а ягоны раман будзе выдадзены асобнай книгай. Дасылаць творы з пазнакай «На конкурс гістарычнага раману» можна на адрес: а/с 218, 220050 Менск, Рэспубліка Беларусь e-mail: ren@ren.unibel.by. Даведкі праз тэлефон (017) 288-14-61.

На рынках Лёндану і Лідсу

Упершыню сялянская масла-робная арцель была ство-

рана ў Фядосаве, а ў 1910 г. у павеце было ўжо 10 арцеляў і 14 каапэратыўных малочных заводаў — самыя вядомыя ў Галенаве і Пермянах. Асабліва шмат каапэратаў-масларобаў было ў ваколіцах Глыбокага. Посьпех дзісенца перакінуўся і на правы бераг Дзвіні, натхніўшы жыхароў суседняга Дрысенскага павету.

Было сялянам у каго і вучыща. Узорная гаспадарка Плятэр-Зіберкаў у Лужках, чые самавітыя мураванкі дажылі і да нашых часоў, вяла рой і ў вытворчасці масла, і ў развяздзеніні заводзкага быдла — ангельскага, альгойскага, фрысьляндзкага.

Абшарнікі Дзісенскага павету наладзілі контакт з «Самапомаччу» з Рыгі, якая дапамагла ім арганізаваць збыт масла ў Захаднюю Эўропу (ці не ад той «Самапомаччу» пайшоў і будучы заходнебеларускі часопіс, які спрабаваў прышчапіць беларусам нязвычылі ім дагэтуль ідэалы каапераціў?). Так што ахвочыя пакаштаваць масла з-над Дзісны не ўзабаве знайшліся ня толькі ў Варшаве, Рызе і Кіеве, але і ў Гановэрэ, Дармштадце, Гамбургу, Парыжу. Асабліва пасыпхова разъвіваўся экспарт у Ангельшчыну. У 1905 г. з Дзісенскага павету было адпраўлена ў Ангельшчыну на 10 тыс. руб., у 1908 — на 175 тыс., а ў 1910 — на 260 тыс. руб. Дзісенскае масла займала адно з першых месцаў у ангельскім рэйтингу і каштавала на 2—4 шылінгі за фунт даражэй, чым іншыя гатункі масла з Расейскай імпэрыі. Яно збывалася без пасярэднікаў праз транспартную кантру «Герхард і Гей» у Лёндане і Лідсе. Па прыбыцці ў Англію па пошце высылаўся аванс ад 36 до 45 р. за

бочку, рэшта — пасылья поўнай рэалізацыі. На жаль, арцельныя паставіўшыкі не паспрабавалі зарэгістраваць адмысловай гандлёвой маркі, і дзісенскае масла паставаўлялася пераважна пад маркай «галшцінскага». Пасылья Першай сусьветнай вайны замежны рынак і высокая рэпутацыя дзісенскага масла былі стражаныя назаўжды.

Менавіта галштінскае, кісла-съметанкае, масла было самым пашыраным сярод высакаякіх гатункаў у Расейскай імпэрыі. Нават Д. Мендзялес ў адзначаў, што адносна нескладанай тэхналёгіі, якую вынайшлі ў гэтай памежнай з Даніяй нямецкай зямлі, найлепши падыходзіла для засваення нядаўнімі прыгоннымі. Яна не вымагала складаных і драгіх лядоўняў, паставіўшы малака, а гатовы прадукт меў больш натуральны для тагачаснага спажыўца смак і добра захоўваўся. Выраблялася галштінскае, а значыцца, і дзісенскае, з падсоленых кіслых вяршкоў, а на продаж фасавалася ў альховых бочкі з вушкамі для пераноскі, па 50—60 кг, абыстыя чыстай рагожай. Магчыма, калі-небудзь такую бочку, дарма што навароб, можна будзе ўбачыць у музэі матэрыяльнай культуры, а яе выява, разам з малинічным дзісенскім пэйзажам, які так любіў маляваць Язэп Драздовіч, будзе аздабляць пакунак кісла-съметанковага масла з нясыцілай называецца «Дзісенскае». Чаму б не памроіць? У Шаркаўшчынскім раёне, эпіцэнтры колішняга кулацка-панскага прымеслу, сёняня і музэй, і фэрмерскіх гаспадарак на аднаго жыхара ці не найбольш у Беларусі.

Пагроза Атэнам

Існуе ўстойлівы стэрэатып, што агрэсію супраць суседзяў прайўляюць тыранічныя або алігархічныя рэжымы, а дэмакратыя, наадварот, ад прыроды міралюбная. Жыхары зьнішчаных паселішчаў на грэцкай высьпе Самас з такой думкай не пагадзіліся б. Яны бачылі, як пад гукі флейтаў разбуразі съцены іх гандлёвых гарадоў. Ім у віну паставілі нежаданье жыць паводле дэмакратычных прынцыпаў. Парадокс? Не, хутчэй, заканамернасць. Дэмакратыя — гэта ад грэцкага нарадажэння лад з актыўнай замежнай палітыкай. Ці не таму радыкальная дэмакратыя часта гіне пад уласнымі руінамі? Эсэ Алена Дзярновіча.

Гісторыкі традыцыйна супрацьпастаўляюць атэнскую дэмакратыю ды спартансскую алігархію. Дзіве палітычныя систэмы нібы сталі этапёнамі розных вектараў разьвіцьця грамадзтва. Атэнская дэмакратыя прымаеца за найбольш разьвітую, закончаную і дасканалую форму дэмакратычнага ладу антычнасці. Залатым векам атэнскага народаўладзія былі сярэдзіна V — сярэдзіна IV стагодзьдзя да н.э. Менавіта тады, каб прыцягнуць да дзеянасці галоўнага органу ўлады ніжэйшы слой атэнцаў, за наведаныне Народнага сходу была нават усталявана плата ў памеры двух аболаў, што адпавядала сярэдняму заробку рамесніка ў дзені.

Вызначэнне дэмакратыі

У Атэнах тады звязіўся слой найбяднейшых грамадзян, якія страпілі сувязь з вытворчасцю, аказаліся пазбаўленыя маёмы, аднак валодалі поўным наборам палітычных правоў. Улады полісу імкнуліся нейкім чынам утримліваць гэтую масу дэклісанавых грамадзян, якія ня мелі інтэрэсу да працаў ды бадзяліся па вуліцах гарадоў, перабіваючыся выпадковымі падачкамі, жабраваньнем, ды любілі тэатральную імпрэзу, сівяты ды відовішчы. Нават самы таленавіты палітык мог страпіць уплыў сярод гэтай паразытичнай масы, калі б ня здолеў забясьпечыць яе забавамі, якія каштавалі дзяржаве вялікіх сродкаў.

Але гэта быў пэрыяд вельмі высокай самаацэнкі атэнцаў. Вось што, паводле Фукідыда (460—396 да н.э.), казаў слынны правадыр дэмакраты Пэрыкл (495—429) на пахаваныні палеглых атэнскіх герояў: «Наш дзяржаўны лад не пераймае чужых устаноў — мы самі, хутчэй, зьяўляемся ўзорамі для пераймання некаторым, чым пераймаюць іншых. Называеца наш лад

дэмакратычным, бо ён грунтуецца не на меншасці, а на большасці грамадзян... Горад наш — школа ўсёй Эліды, і мяркую, што кожны з нас сам па сабе можа з лёгкасцю і вытанчанастью прайвіці сваю асобу ў самых разнастайных жыццёвых умовах... З усіх сучасных гарадоў толькі наш горад яшчэ больш магутны, чым ідзе пра яго слава, і толькі ён адзін не прымусіць ворага гневацца, што той церпіць бедства ад такога праціўніка, як мы, а падуладных нам — скардзіца на нікчэмнасць уладароў. Такім вялікім учынкамі мы засіведчылі магутнасць нашага гораду на здзіўленні сучаснікам і нашчадкам. Каб уславіць нас, ня трэба ні Гамэра, ні якоганебудзь іншага песьняра, які прынясе сваёй паязіі асалоду, што праходзіць, але ня знойдзе пацвярджэння ў самой ісціні. Усе моры і землі адкрыла перад намі наша адвага і паўсюль узвяля вечны помнік нашых няшчасцяў і перамог».

Дэмакратычнае імперыя

Невыпадкова атэнцы спрычыніліся да стварэння васніна-палітычнага аб'яднання, скіраванага на вызваленіе захопленых пэрсамі гарадоў Малой Азіі і выспаў Эгейскага мора. Але ў канцы грэка-пэрсідзіх войнаў аб'яднанне, ужо як Атэнскі марскі саюз, пераўтварылася ў адмысловую палітычную арганізацію грэцкага савету з больш шырокім, чым першапачатковым, колам задач. Уздел у любым саюзе азначаў страту часткі свабоды — адной з асноўных характеристык полісу як незалежнай і аўтамоній суполкі.

Аднак Атэны ня толькі ня страпілі пазыцый, але й умацавалі іх. Дамагліся пераносу да сябе саюзнай скарбніцы і сталі гаспадарамі сродкаў, якія пачалі актыўна выкарыстоўвацца на ўласных патрэбах Атэнам, мала зважаючы на меркаваны саюзникі.

Атэны сталі разглядаць сябе як свайго роду сталічны, галоўны горад Саюзу, у які звязджаліся прадстаўнікі ўсіх саюзникіў на справах палітычных, эканамічных, судовых, культурніцкіх. Парфенон і ўвесь комплекс Акропалю быў створаны менавіта ў тых часах фінансавага свавольства. Фінансавы ўзаемадносны ўнутры Атэнскага марскага саюзу яшчэ раз выяўляюць цесную сувязь радыкальнай дэмакратыі з імперыяй

лізмам.

Атэны праводзілі мэтанакіраваную палітыку прамой і актыўнай падтрымкі дэмакратычнага ладу ў саюзных полісах. Але такая падтрымка мела розныя, у тым ліку і негвалтоўныя, формы — стваралася систэма гандлёва-еканамічных прэфэрэнцый, якія вялі да ўзмацнення сярэдніх разрадаў грамадзян ды ўзрастання ролі народных сходаў. Але калі эканамічнай і палітычнай падтрымкі было недостатковая, атэнцы высыпалі флот і аддзелы гаплітаў — цяжка ўзброенных воінаў. З часам патрэба ў такіх радыкальных дзеяньнях узрасцала, і гэтыя экспедыцыі ладзіліся фактычна коштам саміх саюзников. Памёр ад чумы.

Экспарт дэмакратыі

Але ня ўсе саюзныя полісы мірлыгіся з панаваньнем Атэнам — праяваю нездавальненія было імкненне выйсці з складу Саюзу. Найперш такія спробы рабіліся багатымі полісамі, для якіх атэнскае панаванье было асабліва цяжкім, таму яны бачылі магчымасць забясьпечыць існаванье ва ўмовах поліснай незалежнасці.

Такія гарады мелі алігархічны лад — кіраваліся знатнымі родамі, у якіх традыцыйны грамадзкай службі быў перадаваліся з пакалення на пакаленне. Нязгоды з вялікадзяржавай палітыкай Атэнам падмацоўвалася глыбокай антыпатыйдай да дэмакратычных парадакаў, якія падаваліся ўладаю неразважлівага на тоўшчы.

Першыя паўстаныні супраць атэнскага панаванья адбыліся на такіх буйных выспах Эгейскага мора, як Наксас, у 469 годзе да н.э., Фасас, у 465 годзе да н.э., у горадзе Халькіда на Эубеі, у 446 годзе да н.э. Але атэнскія эскадры хутка навялі парадак — выступы мяцежнікаў падаваліся сілай, завадатаў звязнічылі, а з жыхароў спагнілі кантырбуюць і ўзялі клятвы вернасці гегемону. Прыдушэнне спраба выхаду з Саюзу суправаджалася ўсталяваньнем дэмакратыі.

Нічога не вядома пра расшэнні Саюзнага сходу ў дачыненіі да паўсталых. Атэны дзейнічалі ва ўсіх выпадках самастойна, цалкам усьведамляючы выключнасць свайго аўтарытэту ды не пытаяючыся меркаваны саюзникі.

Энэргічнай палітыка Атэнам па экспарце радыкальнай дэмакратыі мела на мэце ўніфікацыю дзяржаўнага кіравання ў шматлікіх пол-

ПЭРЫКЛ (каля 490—429 да н.э.), атэнскі стратэг (галоўнакамандуючы) у 444/443—429. Захапляўся дэмакратыяй, але пераацэньваў яе вайсковыя здольнасці. Памёр ад чумы.

ісах і, урэшце, цэнтралізацыю Саюзу ў цэлым.

Лёс алігархаў Саюзу

Клясычным прыкладам вясенага ўмяшання атэнской дэмакратыі ў справы саюзникіў сталі падзеі 440 году да н.э. на высьпе Самас. Гэтыя вялікі і багаты востраў займаў асабліва становішча ў Атэнскім саюзе. Толькі трэх полісы — Лесбас, Хіяс і Самас — не плацілі падатку (форасу) у саюзную скарбонку, а ў выпадку патрэбы выстаўлялі караблі і гаплітаў. Індыкаторам незалежнага статусу Самасу было алігархічнае кіраванне на атоцы, якое моцна кантраставала з палітычнымі парадкамі Атэнам. Калыска дэмакратыі працяглы час мірлася з падобным статусам. Але як толькі надышоў спрыяльны момант, кіраўнік атэнскага народаўладзія Пэрыкл умяшаўся ва ўнутраныя справы полісу, гвалтоўна скінуў алігархію і ўсталяў дэмакратычнае кіраванне.

Умяшанье атэнцаў выклікала паўстаныне саюзасці — і магутнай эскадры, узначаленай Перыклам, прыйшлося калі дзвеяці месяцаў весні супраць іх вясення дзеяніні. Атэнцы перамаглі ды ператварылі самаскія гарады ў руіны, урачыста спалілі самаскі флот, насклалі на жыхароў вялікую кантырбуюць. Маёмы атэнцаў атрымалі, самі яны былі звязаны ў ці адпраўлены ў выгнаніне. На

Атэны праводзілі мэтанакіраваную палітыку прамой і актыўнай падтрымкі дэмакратычнага ладу ў саюзных полісах.

Вы ўсё яшчэ ня верыце У ДЭМАКРАТЫЮ?

ТАДЫ МЫ ЛЯЦІМ ДА ВАС!

АЛЕНА ДЗЯРНОВІЧ (нар. у 1966 у Менску) — гісторык, выдавец. Супрацоўнік Інстытуту гісторыі Акадэміі навук. Апошняя ўкладзеная ім кніга — даведнік «Нонканфармізм у Беларусі. 1953—1985» (2004).

высьпе ўсталяваўся дэмакратычны лад, усіх жыхароў змусілі даць клятву на вернасць Атэнам.

Узор такой клятвы захаваўся пасылья аналагічных падзеяў у Халькідзіце: «Я ня здраджу народу атэнскому ані хітрасцю, ані якімісі інтрыгамі, ані словам, ані спрэвай, не паслухаюся таго, хто задумас здрадзіць. І калі хто-небудзь здрадзіць, я паведамлю атэнянам. І падатак я буду ўносіць атэнянам такі, які выпрашу ў атэнянаў. І хай руснікам я буду, наколькі змагу, найлепшым і сумленным. І народу атэнскому буду дапамагаць і садзейнічаць, калі хто-небудзь будзе наносіць кірбіду народу атэнскому. Няхай складуць прысягу з халькідзінай усе паўналетнія. А калі хто не складзе прысягі, то няхай будзе пазбаўлены грамадзянскага гонару і няхай маёться яго канфіскавана...»

Выдаткі дэмакратыі

Атэнам сталі праводзіць актыўную замежную палітыку, маючы за першарадныя мэты далейшае пашырэнне Саюзу праз далучэнне да яго новых полісаў Эгейскага басейну ды ізаляцію Пэляпанскаага саюзу, дзе была лідерам Спарты.

Адна характеристычная дэталь адцягненне агульны напрамак унутранай палітыкі Атэнай — падчас небясьпечнага для іх паўстання на Сармасе палітычна камэдый, гэты галоўны сродак апазыцыйнай кіртыкі і сатыры, падпала пад абмежаванын. Было забаронена паказваць палітычных дзеячаў пад іх сапраўдным іменем і ў адпавед-

ным гриме. Рэакцыіны характар камэдіі тлумачыўся яе сатырычнай задачай — у адптаў існага ладу было менш падстаў звязацца да гэтай формы публічнага выказвання ўласных поглядаў. Надварот, камэдия была вельмі зручным сродкам для праціўнікаў пануючай дэмакратыі — яны маглі праз тэатар карыкатуры бесперыпнна падрываць тыя ці іншыя бакі дэмаракратыі, яны казалі ёй шмат злога ў форме буфанады, вяслай пародыі, у той жа час вытганчана маскіруючы свае асноўныя мэты, ствараючы пэўныя настроі. Зрэшты, цэнзурнае абмежаванне ў грамадзтве, дзе галоўным відовішчам быў тэатар, даволі хутка прыйшлося адмяніць. У Атэнах значную частку таго грамадзкага ўпрыгожыў, які ў наш час належыць прэсе, браў на сябе тэатар.

Галавакружэньне ад посьпехаў

На будзэм ідэалізаваць іншага вядучага грэцкага полісу — Спарту. Але траба зразумець карані яе кансерватызму — гэта была аграрная супольнасць з традыцыяналісткімі грамадзкімі дачыненнямі, алігархіяй і палітычнай праграмай, скіраванай на захаванье статус-кво. Яшчэ ў другой палове VI стагоддзя да н.э. вакол Спарты склаўся Пэляпанскі саюз — першое буйное ваенна-палітычнае аб'яднанне ў грэцкім съвеце. Уздзел у Пэляпанскім саюзе быў добрахвотным, а выхад зь яго — адносна свабодным. У пытаннях замежнай палітыкі Саюз дзеянічаў у інтарэсах арыстакратыі, ваюючы з тыраніямі ды

дэмаракратыямі. Мяккас стаўленьне да саюзнікаў, адсутнасць фінансавай эксплуатацыі, павага аўтавіноміі стварылі ўмовы для трываласці Пэляпанскаага саюзу, які праіснаваў каля 200 гадоў — больш, чым іншыя ваенна-палітычныя аб'яднанні ў Грэцыі.

Такая рознасць палітычных праграм Пэляпансу і Атэнам мусіла прывесці да маштабнага канфлікту. Усё началося з імкнення чарговых саюзнікаў Атэнай у 432 г. да н.э. выйсці з такога цяжкага для іх Саюзу. Гэта пацягнула за сабой карніялія супраць іх. За «рэнэгатаў» заступілася Спarta — і распачалася грандыёзная Пэляпанская вайна, якая доўжылася з 431 па 404 г. да н.э.

Паколькі сілы праціўнікаў былі роўныя, а самі яны належалі да аднаго этнасу, ваенныя дзеяніні вызячаліся асаблівай жорсткасцю. Шалі вагаў увесе час схіляліся то ў адзін, то ў іншы бок. Ранейшыя замежнапалітычныя посьпехі прывялі да пераацэнкі атэнскімі кіраунікамі ўласных сіл, што выклікала правядзенныя шырокай агрэсіўнай палітыкі, не забясьпечанай дастатковымі матэрыяльнымі, палітычнымі і ваеннымі рэсурсамі, супрацьпаўстаўленні Атэнай астатнім Грэцыям і, урэшце, калісальнюю паразу.

Зьведала крах уся стратэгія Атэнай, якая з такой цяжкасцю выбудоўвалася ў папярэдні дзесяцігодзідзе. Спарты прафікставала суворыя ўмовы міру: Атэнскі марскі саюз распускаўся, зынішчаўся амаль увесе атэнскі флот, горад пазбаўляўся ўмацаванняў, у Атэнамі вярталіся ўсе выгнаныні, дэ-

макратычныя парадкі зынішчаліся, а ўлада перадавалася трываласці кіраунікам. Фактычна ўсталёўваўся арыстакратычны лад кіраванія. Радыкальная дэмаракратыя была пахаваная пад уласнымі руінамі.

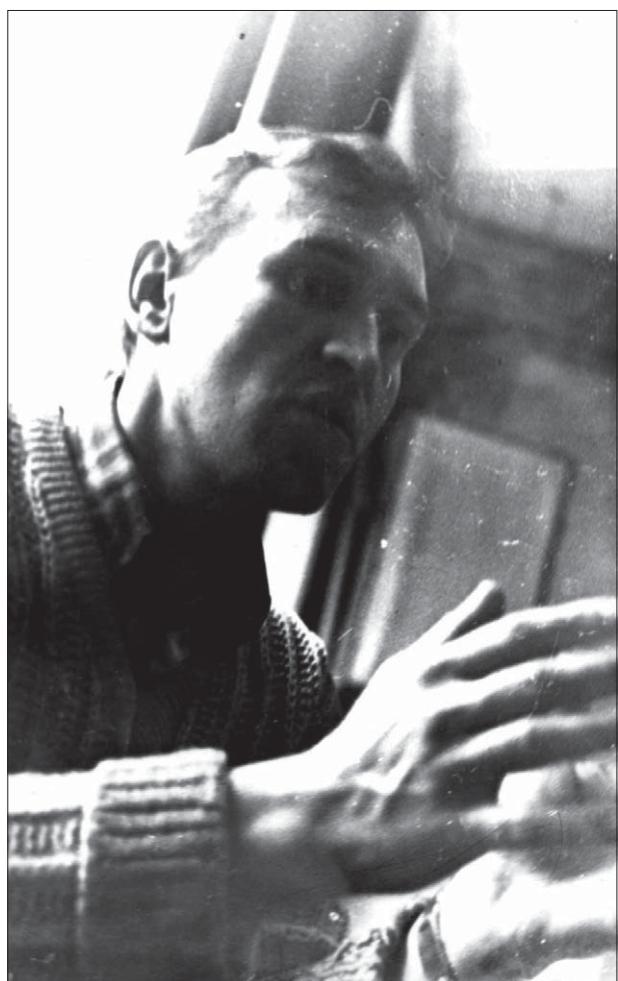
Пагроза мэсіянізму

Ці вынікае агрэсіўнасць з самай прыроды дэмаракратыі? Неабязкоўна. Экспансіянізм вырастает з ідэакратыі, калі грамадзтва ў значайнай ступені кіруеца ідэалічнымі лёзунгамі. Прыкладам было атэнскае самаўхваленіе ўласных парадкаў. Замест таго каб казаць, што дэмаракратыя зьяўляеца найлепшым ладам для іх саміх, атэняне сцьвярджалі, што дэмаракратыя — гэта ідэальны лад для ўсіх. У ваяўнічым мэсіянізме хаваеца страшная пагроза дэмаракратыі для самой сябе.

Замест таго каб казаць, што дэмаракратыя — гэта ідэальны лад для ўсіх. У ваяўнічым мэсіянізме хаваеца страшная пагроза дэмаракратыі для самой сябе.

ЗМАГАНЬНЕ АТЭНЫ З ТЫТАНАМИ. Фрагмент Пэргамскага алтара, IV ст. да н. э.

Таямніца Сыса

УЛАДЗІМЕР ЛОБАЧ

Паляунічы

Анатолю Сису

Бі. А ты бі на ўзьлёт
А калі недарод
Багі ўсё адно падкажуць
Што на пачатку
А што пасярод
Стралай!
А багі ўсё зъвяжуць
Сваёю боскай сълной
Як будзе час табе
Дык павернесься
Толькі адкінь преч спакой
На гэтых дарогах ня вернесься
Не рассыпай сябе...

19.05.05

Паэт Анатоль Сис пайшоў на неба. Шыя ягоны быў лёгкі, бо паміж Вялікаднем і Радаўніцай дарога на нябесы адкрыта многім малітвамі. А калі яшчэ ўлічыць, як дўгата чакаў ён гэтага моманту!.. Гадоў 15 таму ён так і адказаў мне на пытаньне «Чым цяпер будзеши займацца?» — «Цяпер засталося толькі памерці». Ягоным вершам тут, на зямлі, замінала ягоная чалавечая прысутнасць.

У гісторыі Анатоля Сыса наймацней уражвае ягонае стаўленне да паэзіі як да сапраўды большае рэальнасці. Большае за жыцьцё. Ягоныя вершы — гэта не салён і не стадыён, не эстэтыка і паэтыка, а замова шантуну-ўлюбленца Бога. Шантун і выглядае дзіваком, бо жыве паміж намі і небам. І ведае цану нашай мітусыні, якой мы часцяком за гэтай самай мітусыні не заўважаем. Як не заўважаем і не надаём такога абсалютнага значэння пазіі.

Аднак Анатоль Сис быў ня толькі шаманам, але і адукаваным чалавекам. Вось чаму ягонае самадамаўленне давалася яму так цяжка — бо рабілася съядома. Сис ведаў, што ўсяму свой крэс. І калі б Купала пражыў век Багдановіча — не было бы Купалы. А калі б Багдановіч меў Купалавы гады — не было бы і Багдановіча. Першы папросту б не дасыпей, другі б — размазаў уласны даробак. Сис разумеў, што сам ён адбыўся напрыканцы 1980-х. І далей рабіў усё, каб не замінаць сваім уласным вершам жыць. Пў і блазнаваў, каб ня быць атасамленым з тым вобразам паста, які ўжо сфармаваўся ў публікі. Каб сур'ёнасцю свайго чалавечага аблічча не пісаць чысьціню свайго паэтычнага вобразу. Выдаваць па кніжцы ў год, ездзіць на дачу і сядзець на нарадах, безумоўна, было прасьцей, але для ягонай паэзіі гэта быў канец. Стакроць цяжкай было зусім усьядомлена, яшчэ жывучы, дэкліраваць сваю цялесную съмерць альбо іншасць. Проста быць проста вар'ятам, і зусім ня тое — самому абраць сабе гэткі шлях. Магчыма, ягоны подзывіг якраз у гэтым — столькі гадоў не спакусіцца, не размазацца, не сапсавацца і дажыць такі да таго дня паміж Вялікаднем і Радаўніцай, калі твой шлях акажацца адкрытым.

Паэт Анатоль Сис пайшоў на неба з тым самым пачуцьцём нязьдзейнасці, што і калісці Гарун. Такое самае ў твай краіне абложнае беспрасвевце, падобнае ці то на сон, ці то на съмерць. Зъянілася нібыта ўсё, але ўнутраны стан паэта, ягонае грамадзянскае пачуцьцё засталося тым самым. І ўсе твае клічнікі пад касым дажджом бячася згінаюцца ў прыкрыя і непрыгожыя пытальнікі, быццам кла-
ніюцца камусьці...

ўгадаў, усе хапалі штучныя.
Яны больш на сапраўдныя па-
добныя, чым самі сапраўдныя.

Так з многім у жыцьці — не
адно з садавінай ды гароднінай.

* * *

Каханыне — пачуцьцё, якое ня
мае штучных аналягай. Яго
нельзя зрабіць, стварыць — яно
самаствараеца. Як яблык на
дрэве, як груша...

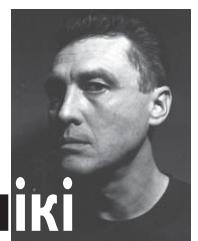
У гэтым яно найбліжэй да твор-
часці. Але ня творчасць, якая
скарыстоўвае ўсё і ўсіх, штучнае і
натуральнае — і каханыне.

* * *

Надта шмат, каб адмаўляць.
Надта мала, каб паверыць.

СЯРГЕЙ ДУБАВЕЦ

**АДАМ
ГЛЁБУС**

Сучаснікі

1977. Хацкевіч і сонечнасць

Кажуць, калі табе лёг на душу нейкі верш, эта значыць, што сам паэт ужо пранік у цябе і ўплывае на твае адчу-
ваныні, думкі, паводзіны. У творчасці Анатоля Сыса ўсё складаецца з гэтых пранікненняў. Ён пераўясабляеца ў Апанаса Філіповіча, Сяргея Палуяна, Язэпа Драздовіча, калі піша іхныя мана-
лёгі і тым самым акрэслівае сваё, близкае яму кола. Ён пранікае, ці то каб напоўніць іхныя вобразы сабою, ці то каб праз сябе зразумець і адчуць іх. Ёсьць у яго і «Маналёг Алеся Гаруна».

Гараць камяні ў мaim вогнішчы,
расцьцеленія агнём,
нібы ваучаняты ў логівішчы
сонечным прамянем.

У твар мне шугае полымя,
ды я ўсё адно бяру
каменьні рукамі голымі
і гэткім, як сам, дару.

Бяруць і да сэрцаў туляць:
няхай нас ратуе боль
і вучыць пра бліжніх думаць,
пра тых, хто гібее ў золь,

пра тых, хто прамёрз да костак,
хто шлях да агню згубіў,
хто д'яблу чырвоным хростам
Айчыну сваю пазбыў.

Дай бог, каб маё каменьне
аднойчы іх апякло,
прымусіла ўстаць з каленяў,
пайсці на маё съвято.

Я — тут! Я шугаю полымем!
Праз боль я зъ сябе бяру
каменьні рукамі голымі
і гэткім, як сам, дару.

Дай бог, каб маё каменьне
Жар-птахам дайсці змагло
да тысячных пакаленіньні
і сэрцы іх апякло.

Ёсьць паэты зразумелыя і ясныя, а
ёсьць тыя, што застаюцца таемнымі,
нават калі бачыш такога і гаворыш з ім
штодня. Сыса цягнула да такіх, і сам ён
стаў урэшце вялікай загадкай. Навалі-
шыся ўсім съветам, мы больш-менш
зразумелі, раскрылі таямніцу Багданові-
ча і таямніцу Купалы. Але якая гэта
была агромністая праца цэлых пака-
леніньні! У літаратуру прыходзіць по-
вялы творцы і іхнае самалюбства цъве-
ляць старыя, адкладзены на потым та-
ямніцы. Быццам задача таямніц — за-
бяспечваць жывое жыцьцё культуры.
Сёняні да тых неразгаданых тайнаў да-
далася яшчэ адна — тайна Анатоля
Сыса.

Паводле svaboda.org

шуку на «Свабоду». Той сказаў, што
ўсё нармальна: Гавал за Быкава
просіць...

І каго гэта Гаўлу, презыдэнту,
прасіць?.. Гэта колькі ж на такое
трапляе демакраты?

Мы не дачакаемся...

Ды гэтага мала: Лукашук яшчэ
спытаў, ці ня мог бы я або Якуб Лап-
атка для чэскай паліцыі з паліцыі
Фінскай даведку ўзяць?.. Ну, што
Быкав, пакуль тут жывёт, у магазыне
карэльскія камісія прызнала Генадзя
Хацкевіча безадказным».

10.02.2005, 15:24

1987. Хацкевіч і мыла

Паветраны тэрарыст? Так, Хацкевіч — паветраны тэрарыст. Прынамсі, у асноўнай савецкай газэце, падаючы сыпіс паветраных тэрарыстаў СССР, на Гену не забыліся. «Мастак зь Менску, зрабіў спробу ўткніц самалёт. Пақунак з двума кавалкамі гаспадарчага мыла ён называў бомбаю і запатрабаваў ад пілётаву ля-
цець у Парыж. Камандзір карабля прыняў рапшэнне не мяняць маршрут, кара-
бель прыязмліўся ў Растове. Група захопу хутка абясцікіла тэрарыста. Мэ-
дыцынскія камісія прызнала Генадзя
Хацкевіча безадказным».

10.02.2005, 15:24

Знакі прыпынку

**УЛАДЗІМЕР
НЯКЛЯЕЎ**

дзьве грушы. Яблык сапраўдны
і штучны, грушы таксама — і ён
праплануе ўгадаць, якія сапраўдныя.

ўгадаў, усе хапалі штучныя.
Яны больш на сапраўдныя па-
добныя, чым самі сапраўдныя.

Так з многім у жыцьці — не

адно з садавінай ды гароднінай.

* * *

Каханыне — пачуцьцё, якое ня
мае штучных аналягай. Яго
нельзя зрабіць, стварыць — яно
самаствараеца. Як яблык на
дрэве, як груша...

* * *

Надта шмат, каб адмаўляць.
Надта мала, каб паверыць.

* * *

Памёр Астаф'еў. Пісьменнік,
ад якога пачуў я словы пра грэх
пісьменніцтва.

* * *

Пазваніў Быкаву пра Астаф'е-
ва пагаварыць, ён закашляўся ў
трубку астмай: «У мяне тэрмін
да студзеня...»

Я яму: «Вы пра што?.. Вы
што, Васіль Уладзімеравіч?..»

Аказаўся, ён пра тое, што ў
Германіі жыць яму да студзеня,
а далей — невядома... Калі чэхі
не паруяцца.

* * *

Перазваніў, каб дазнацца, як
чэхі пра Быкава рупицца, Лука-

шуку на «Свабоду». Той сказаў, што
ўсё нармальна: Гавал за Быкава
просіць...

І каго гэта Гаўлу, презыдэнту,
прасіць?.. Гэта колькі ж на такое
трапляе демакраты?

Мы не дачакаемся...

Ды гэтага мала: Лукашук яшчэ
спытаў, ці ня мог бы я або Якуб Лап-
атка для чэскай паліцыі з паліцыі
Фінскай даведку ўзяць?.. Ну, што
Быкав, пакуль тут жывёт, у магазыне
карэльскія камісія прызнала Генадзя
Хацкевіча безадказным».

Во гэта ўжо больш-менш па-на-
шаму.

Лапатка схадзіў — даведку далі.
Прычым спакойна. Ня краў, аказа-
лася.

Хто ведае гімн

У Менску пабываў вялікі футбол. 4 чэрвяна нацыянальная зборная сыграла ўнічью з славенцамі, у сераду прымала зборную Шатляндіі. На стадыёне прысутнічаў Алег Раевец.

Прыўзняты настрой

Аптымізму заўзятарам, якія жывуць надзеяй убачыць беларускую дружыну на мундзялі-2006 у Інімечыні, дадаў сымпатычны старт зборнай. І хоць у сваёй кваліфікацыйнай групе беларусы перад суботнім гульняй займалі 4-е месца, яны правілі на матч мениш, здабыўшы пры гэтым лётась нічью ў гасціцах з моцнай Нарвегіяй і ганарова саступіўшы Італіі — 3:4.

Гульня пачыналася а 20-й гадзіні, у чым былі плюсы і мінусы. Мінус у тым, што, з увагі на выходны дзень, час даволі позні. Так, у Глазга матч Шатляндіі — Малдова пачынаўся а 15-й па Грынвічу. Дадатна было ў тым, што нарэшце перастала неміласэрна грэць сонца. Таксама можна было пасыпець паглядзець па тэлевізары матч Расея — Латвія і даведацца з Інтэрнэту вынік матчу ў Глазга.

На пярэдадні гульні славенцы асьцярожнічалі ў заявах, падкрэсліваючы, што цалкам задаволіцца нічёй, бо праз траўму і дыскваліфікацыю матч прапускалі два вядучыя гульцы зборнай.

Беларусы загадзя адносілі да фаварытага — і букаўкеры, і спэцыялісты. Цікава, што ў традыцыйным аптымізме адзінства журналістіў «Прэссбола» толькі адзін, Сяргей Дацкевіч, паставіў на лік 1:1, астатнія шчыра верылі ў перамогу беларусаў. З 11 славенскіх журналістаў на пічпо паславілі чацвёра.

На пярэдадні матчу лыжку дзёгцю ў агульны беларускі перадсвяточны настрой падпіла параза ў пятніцу моладзевай дружыны. Выхаванцы Юр'я Пунтуса на менскім стадыёне «Трактар» саступілі славенскім раўнналеткам — 1:2, чым ускладнілі сабе жыцьцё.

Перад пачаткам

Тое, што стадыён «Дынама» будзе запоўнены, сумненінья не выклікала. Людзей не адштурхнулі і нятаннія квіткі. Самы да-

Ольга Дарашкевич

рагі, на заходнюю трыбуну, каштаваў 20 тыс. рублёў. За вароты былі ў чатыры разы танінейшыя. Ужо ў чацвер ля касаў было людна, а спэкулянты дзелавіта праланоўвалі свае паслугі. Чамусыцы не прадавалі білетаў на «казырок», які, маўляў, знаходзіца на рэканструкцыі. Як паказаў матч, на казырок усё ж пускалі. Яго сэктары былі запоўненныя прыкладна на чвэрць міліцыйнамі і людзьмі ў цывільнym.

Нясмелая ручайкі заўзятараў, што пачыналіся на праходах ад электрычак да вакзалу, на скрыжаванні вуліц Кірава і Свярдлова зыліся ў сапраўдную раку. Да варот стадыёну рухалася велізарная людзкая маса. Адпаведнага настрою дадавалі таксоўкі і легкавікі, што праносіліся па вуліцы Свярдлова, з заўзятарамі, якія высоўваліся з акон і махалі сцягамі. Добрая палова заўзятараў ішла на стадыён у так званых «нацыянальных» колерах зборнай — чырвона-зялёных саколках з такога ж колеру шалікамі і сцяжкамі.

Прычым былі гэта ня толькі школынікі, але і студэнты, паважаныя мужчыны, нават лэдзі. Няўжо дзесяць гадоў панаваныя новай-старой сымболікі адигралі сваю ролю? А вось бел-чырвонабелых сцягоў я ня ўбачыў.

Мяне двойчы абшукалі — перад варотамі стадыёну і на ўхаводзе ў сэктар. Зрэшты, такі парадак. Уладкаваўшыся на глядацкім месцы, я адчуў жаданыне ўбачыць «Олд Трафард» у Манчэстэры ці Алімпійскі стадыён у Рыме — каб паразаўць атмасферу ў Англіі ці Італіі з атмасферай, што панавала перад суботнім паядынкам у Менску. Ці нашмат адсталі беларускія заўзятары ад сваіх эўрапейскіх калег? У суботу іх дудкі заглушылі Іску Абалин, Дзымітрыя Смольскага, а таксама «Тягні-штурхая», якія з імправізаванай сцэны забаўлялі глядачоў перад матчам.

Падчас гульні падтрымка шматкроць узрасла. Дудкі, біцьшы пакулакамі ў зэдлікі, што стварала пэўны фон, авацыі — вось яно, хвілінае яднанье народу.

Адрэналін першага тайму

Беларусы пачалі гульню жавава і адразу правялі пару атак. Аднак славенцы ня сталі адседжавацца ў абароне і сымела агрэзнуліся, першымі стварыўшы небяспечны момант у матчы. Настырнасьць прадстаўнікі маленькай албанскай рэспублікі дала плён. На 17-й хвіліне гол-прыгажун са штрафнога забіў паўабаронца бельгійскага «Бруге» Насыца Чэх. Віну на сябе ў прапушчаным голе пасыла матчу ўзяў наш галкінёр Юры Жайноў.

Ен слушна пабудаваў сыценку,

закрыўшы левы ад сябе кут, але Чэх

якраз прабіў у правы, які і мусіў

контраляваць Юры.

Беларусы не разгубіліся і праз хвіліну зраўнілі лік. Пасыля падачы Віталя Булыгі з мэтраў дванаццаці ў вароты пацліў Валянцін Бялькевіч, пакінуўшы з носам галкінера Самира Ханданавіча. А ўжо і ў прэсе, і на заўзятарскіх форумах раздаваліся галасы, якія хацелі сыпісаць гульца кіеўскага «Дынама» на абочыну футбольнай гісторыі. Шок на

трыбунах зъмяніўся нечуваным уздымам. Людзі скакалі ад радасці хвіліны трывалі.

Потым славенцы ачомаліся і звязлі беларускія атакі на нішто. Абаронца катарскага «Аль-Арабі» Фабіян Цыпрат так «закрыў» Аляксандра Глеба, што найлепшага гульца «Штутгарту» на полі практична не было відаць.

Пры канцы тайму наагул у душу закралася падазрэньне: ці выступаючыя беларусы? Пасыля ўдару галавой абаронцы заграбскага «Дынама» Бопшчына Цэсара мяч трапіў у бэльку. Усе шумна ўздыхнулі. Дзякую богу, перапынак.

Лік па гульні

І ў другім тайме славенцы працягвалі зъязыніць небяспечны набегі на вароты беларусаў, прымушаючы балельшчыкаў разпораз хапацца за сэрца. Сэбасцян Цыміроўчік, што выйшаў на замену, і Клемэн Лаўрыч («Дынама», Дрездэн) стваралі адзін небяспечны момант за другім. Як на 74-й хвіліне гульні той жа Лаўрыч, што знаходзіўся на лініі варатаўскай, ня трапіў па мячы пасыля навесу Цыміроўчіка, для ўсіх засталося загадкай. У той момент сэрца мне давялося шукаць у раёне пятак. Пасыля эпізода ля нашай брамы цвёрда даў сабе слова: «На матч з Шатляндіяй абавязкова вазьму з сабой валяр'янку».

Наступны шанец злазіць па вальяр'янку здарыўся пры канцы гульні. Ужо на апошній дабаўленай хвіліне Валянцін Бялькевіч выдаў ювэлірны пас Віталю Булыгу, які выйшаў сам-насам з галкінэрам славенцаў. Форвард самарскіх «Крылаў» зь дзесяці мэтраў прабіў міма варот. Лік першага тайму захаваўся — 1:1.

На пасыяматчавай прэс-канферэнцыі трэнэр беларусаў Анатоль Байдачны адзначыў, што дрэнна згулялі форварды, аднак яшчэ нічога ня страчана. І тут ён мае рацыю: увесень мы праводзім дзявяць гульні дома з галоўнымі канкурэнтамі — Італій і Нарвегіяй. А дома, як вядома, і сцены дапамагаюць. Прынамсі, гэта велізарная армада гледачоў, якая цягам 90 хвілін перажыла кожную падзею на палі. Так што футбалістам ёсьць для каго гуляць.

Вяртанье з футболу было ня менш ясёлым. У трапейбус наўбліася гурба заўзятараў-школьнікаў, якія паўдараўгі дудзелі над вухам. Потым ім гэта надаўчыла, і яны зацягнулі беларускі гімн. Аказалася, што яны ведаюць усе куплеты яго новай вэрсіі, а таго, хто забываў слова, упічувалі: «Сорамна, гімн жа штодня гучыць па тэлевізары». Вось такі ў Беларусі нарадзіўся новы від патрэбтаў.

СЪЦІСЛА

Макс — заваёўнік Парыжу

Максім Мірны і швэд Ёнас Б'ёркман выйграли Адкрыты чэмпінат Францыі па тэнісе ў парным разрадзе. У фінале яны перамаглі братоў Майка і Боба Брайнаў. Для беларусаў гэта першая перамога на «Ролан Гарос» і пятая на

турнірах «Вялікага Шлему». У 2000 г.

Мірны перамог на US Open у пары зь Лейтанам Г'юітам (Аўстралія), у 2002 г. тамсама з індыйцам Махешам Бхуапаці, а ў 1998 і 2000 г. на Ўімблдоне і US Open у міксыце ў пары з Сэрэнай Уільямз.

Парыскі посыпех дазволіў дуэту Мірны/

Б'ёркман узяўніца на першас месца ў рэйтынгу парных тэнісісташ.

Латышы пратэстуюць

Прадстаўнік футбольнай федэрацыі Латвіі Крысаніс Клавінс выступіў з заяўлі, што падчас правядзення футбольных матчаў

моладзевых і нацыянальных зборных Расея — Латвія

заўзятарам-латышам пагражалі расейскія заўзятары. Таксама Клавінс абвінаваціў расейцаў у зняважлівых лёзунгах. «Нас называлі фашистамі і непрыстойна выказваліся на адрасе Латвіі», — кажа футбольны чыноўнік. У

паліткарэктнай Эўропе за такія ксэнофобскія лёзунгі штрафуюць альбо зборныя, альбо стадыёны.

Гуляем за «Зылінам»

Вызначыўся супернік «Нёману» ў першым раўндзе Кубку Інтэртона УЭФА. Гарадзенцы згуляюць з чэскім «Зылінам», што

финішаваў 10-м у сваім чэмпіянаце. Першы матч — 19 чэрвяна (нядзеля) на менскім стадыёне «Тарпэда». Пачатак а 18-й. Гульня ў адказ —

25 чэрвяна. Цікава, што ў першай лізе беларускага чэмпіянату таксама гуляе ЗЛІН.

Толькі расшыфроўваеца ён як і аднайменны завод-спонсар — Завод ліцця і нармаліяў.

ІНФАРМАТАР

Даведкі Менску

008 — аварыйная Менскай гарадзкой тэлефоннай сеткі.
009 — інфармацыя аб нумарах тэлефонаў кватэр і ўстаноў.
053 — коды (міжгароднія і міжнародныя).
064 — даведка па разылках за тэлефонныя размовы.
065 — цэнтральная аварыйна-дыслетарская служба.
067 — даведка бытавых паслуг.
068 — Менгардаведка па паролях.
066 — прыём тэлеграм і рэклямных аўвестак.
069 — даведка аптэкс.
071 — замова міжгародніх і міжнародных размоў.
075 — тарыфы ЖКГ.
080 — замова міжнародных перагавораў і факсаў.
085 — платная даведка.
088 — служба дакладнага часу.
090 — Менскагаріфасэрвіс: інфармацыя аб адрасах, нумарах тэлефонаў, разыме працы устаноў і неабходнай колькасцю дакументаў.
091 — даведка менскіх кінатэатраў.
092 — начны Менск: назвы, адрасы, тэлефоны начных дысятак і крамаў.
093 — адпачынак і забавы: інфармацыя

аб рэпертуары тэатраў, кошце квіткоў, працягласці спектакляў, а таксама аб рэжыме працы, кошце паслуг гарадзкіх паркаў, камптарных, більярдных і фітнес-клубаў, басейнаў, саўнай, казіно ды інш.
094 — гараскоп: штотыднёвы гараскоп для ўсіх знакаў Задыяку.
095 — прагноз надвор'я.
096 — казка па тэлефоне. Пры танальнім наборы ёсьцьмагчымасць выбару казкі.
097 — імяніны: інфармацыя аб імянінах на бягучы дзень па праваслаўным і католіцкім календары, пахожданьне і кароткая характеристыка імён.
099 — бясплатная даведка аб нумарах аварыйных, спэцыяльных і мэдычных службай.
Мэдычныя, касметалягічныя, вэтэрынарныя паслугі ў Менску. Наяўнасць лекаў у аптэках г. Менску. Кошт адной хвіліны размовы 540 р. Час працы: з 8.00 да 22.00 — 8-902-101-05-05.
Дэзяжурны ДАІ — 259-14-44.
Дэзяжурны МА УМНС

— 242-86-11, 242-86-12.
Дэзяжурны УУС — 254-23-93.
Дэзяжурны штабу грамадзянскай абароны — 227-35-69.
Платная даведка па кватэрных нумарах тэлефонаў — 226-08-52.
Платная даведка па нумарах тэлефонаў у іншых гародох Беларусі — 226-08-42.
Рамонт тэлефонных ліній — 262-11-11, 288-46-46, 210-01-08.
Даведка па Менскім раёне — 500-09-09.
Бюро знаходак у транспарце (трамвай, трайлебус) — 284-81-84.
Браніраванье авіябліетаў па СНД на міжнародныя рэйсы — 206-67-95, 206-67-97, 227-62-54.
Браніраванье і замова чыгуначных білетаў дастаўкай — 051, 596-62-46.
Браніраванье аўтобусных білетаў на міжгароднія рэйсы — 227-40-83, 227-41-89.
Грузавая таксоўка — 001, 052.
Замова таксовак — 001, 006, 007, 052, 057, 061, 081, 084.
Даведка аўтавакзалаў — 004, 227-40-83.
Даведка аэрапортаў

ПАРТЯ З ГРОСМАЙСТРАМ

Асцярожнае **21...Kf6-h7** азначае, што чорныя сышлі ў глухую абарону. Супернік выбраў **22. Kd2-e4**, нацэліўшыся на поле f6. Вілка яшчэ не пагражае, аднак, калі белым удастца перавесці ў цэнтар кана a4, будзе не да жарту.

Некаторыя сталія ўдзельнікі махнулі рукою на партыю — даромна. Шанцы адбіць атаку ёсьць — на меншыя, чым у быхаўскіх асадных людзей 350 год таму. Да сласці ход можа кожны праз e-mail: nn@promedia.by ці праз www.bychess.narod.ru. SMS — 754-04-53. Варыянты прымаюцца да панядзелка, 19:00.

Сергіеневы яблыкі

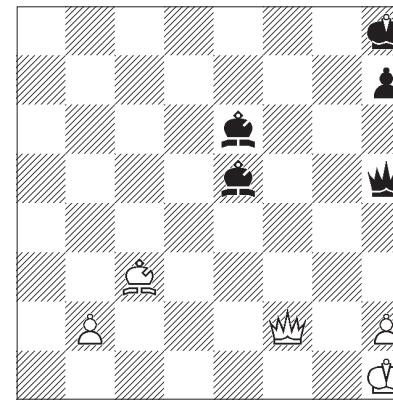
Міхailу Сергіеню даўно за 50. Паводле адукцыі ён інжынэр-механік, займаўся бізнесам. Сем гадоў таму нечакана для сябе стаў шахматным трэнэрам — хадзіў з сынам на заняткі ў СДЮШАР-11, узяў у трэнера мэтодыку, вырашыў паспрабаваць... Цяпер яго вучня за два гады становяцца чэмпіёнамі краіны — праўда, пакуль толькі сярод дзяцей малодшага школьнага веку, але хто ведае, што ў іх наперадзе... «Сергіенем троуба нарадзіцца», — кажа дыржтар школы, дзе працуе таленавіты настаўнік.

— Асаблівых сакрэтаў у мяне няма. Штогод хаджу па менскіх школах, запрашаю вучняў. Напачатку групу наўедваюць 20 чалавек, на другім годзе наўчаньня засядаюцца 12—14, на трэцім 7—9 — адсёў як і ў іншых трэнэраў. Адзінае, што я заўсёды аддаю перавагу развязываючай сыстэме. Памойму, корпаньне ў дэбатах не дае дзяцям расыці як сълед, для іх яно — нудота. Ім трэба паказаць, як пас-

тавіць простыя маты, расказаць пра ўзаемадзеянне фігур. Для гэтага лепш за ўсё падыходзіць эндшпільнія пазыцыі. У кожнага з вучняў пытаюся, як трэба гуляць у той ці іншай пазыцыі. Важна, каб разылік варыянтаў усе ўмелі рабіць «у галаве». Потым ужо варта пераходзіць да мігельшпілю — задаваць задачкі, камбінацыі, тады можна і пачаткі вывучаць. Цяпер многа добрых кніг, але, па-моему, лепшага падручніка, чым «Шахматы» Майзеліса (1960 г.), ніхто не прыдумаў. Эфект гэтай кнігі аbumоўлены тым, што яна насычана жартоўнымі, творчымі заданнямі.

Сачу, каб усе наведвалі заняткі. Калі «сачкуюць», трэнэр трэба кантактаваць з бацькамі. Бо раз-другі не прыйшло малое — і ўся праца ідзе ў глум. Да выканання вучнямі нормы першага разраду не дазваляю ім гуляць у бліц, «швэдскі» і да т.п. — такія забавы расысяваюць увагу. Штогод яны мне здаюць «экзамэн».

Як бы вы згулялі?

Заданыне з кнігі С.Давыдзюка «Шахматыстам-пачаткоўцам» (Мн.: Беларусь, 2002). Ход бе-льных.

Аніка: 1. Ff8+ Cf8 2. Ff6+ Cf6 3. Cf6x.

ВР

ВАРТА БАЧЫЦЬ

леньні на поўначы Ресеі змагаюцца з бандай злачынцаў.

Карціна А.Пропшкіна драматычная, жорстка-рэалістычная, напруженая — з адчувальна атмасферою «халоднага лета». Выдатная гульня актораў — Валерыя Прыймыхава і Анатоля Папанава.

СТВ, 20.15

«Іншыя».

ЗША—Гішпанія—Францыя, 2001, рэж. Александра Амэнабар.

Містычны трэлер.

У аграмадным доме живе герайні (Ніколь Кідман) з дваймі дзецьмі. Дзеци хварэюць — ім не бяспечнае сонечнае сівяцло, і таму ўсе пакоі ў доме завешаныя заслонамі і зачыненыя на ключы. Але акрамя гаспадыні, дзяцей і слуг у доме зьяўляюцца «іншыя»...

Карціна цікавая настолькі сваім сюжэтам (хаця гледачы, не абазнаны ў містыцы, будуть шакаваны), колькі майстэрскай атмасфэрою. Цемра, нязўнае сівяцло, сівечкі, ляскат ключоў — і анемічнае гістэрыка Ніколь Кідман.

«Лад», 21.55

«Няскончаная п'еса для мэханічнага піяніна».

Расея, 1976, рэж. Мікіта Міхалкоў.

Драма паводле п'есы А.Чэхава «Платонаў».

Да «Сібірскага цырульніка» М.Міхалкоў здымай сапраўднае кіно. «Няскончаная п'еса» — квінтэсэнцыя інтэлігэнцікіх пакутаў, памножаная на мэханіку піяніна, трагікамэдія недарэчнай з «солінымі партыямі» споведзяй і «крыкам марала», віртуозная ўпітрыкадравая плястыка — і съветлавая драматургія апэратора Паўла Лебешава.

Нядзеля, 12 чэрвень

АНТ, 16.40

«Белая сонца пустыні».

Расея, 1969, рэж. Уладзімер Матыль.

Расейскі востэрн (істэрн) — настолькі вядомы, што не патрабуе камэнтароў.

Андрэй Расінскі

Пятніца, 10 чэрвень

НТВ, 22.35

«Вострай доктара Мора».

ЗША—Аўстралія, 1996, рэж.

Джон Франкенхаймэр.

Жудасная фантастыка паводле роману Гэрберта Ўэлза, дзеяньне якой перанесена ў сучаснасць.

Дж.Франкенхаймэр — майстар паўлітчычных фільмаў: звераючыся забіваюць ня толькі зубамі, але і з дапамогаю «каланікавых», а сродак кантролю за натоўпам — мадыфікаваны тэлевізійны пульт.

Субота, 11 чэрвень

СТВ, 7.50

«Бясконцая гісторыя».

Нямеччына—ЗША, 1984, рэж.

Вольфганг Пётэрсэн.

Прыгодніцкая казка-фэнтэзі.

Дзесяцігадовы Бастыян, які ўпякае ад школьных хуліганаў, знаходзіць у букіністичнай кнігарні старую кнігу. Разгарнуўшы яе, Бастыян трапляе ў дзіўны сьвет краіны Фантазіі, дзе лётаюць сабакі, жывуць пачепшныя цмокі, а велікан

харчуецца камнямі. Але Фантазіі пагражае Нілто, і толькі сапраўдны ваяр-летуценык здольны выраватаваць яе.

Нямецкі рэжысэр («Эпідэмія», «Троя») пасыпахова працуе ў Галівудзе, пры гэтым імкнецца захаваць аўтарскі почырк. Карціна атрымала эўрапейскую па духу і галівудскую па тэхніцы.

Премія «Сатурн» Амэрыканскай акадэміі фантастыкі. Намінацыя на найлепшы фільм году ў жанры фэнтэзі.

«Лад», 15.55

«Мой амэрыканскі дзядзьзька».

Францыя, 1980, рэж. Ален Рэнэ.

Філязофская драма.

Ален Рэнэ — наватар кінамовы, які імкненца пранікнуць у чалавечую падсвядомасць, схапіць пынкі съядомасці, пагуляць з уяўным і рэальным («Хірасіма, мая любоў»). Фільм «Мой амэрыканскі дзядзьзька» пацвярджае статус Рэнэ як эксперыментатара, але адначасова гэта кіно, зъвернутае да шырокай публікі.

Два мужчыны ў жанчына трапляюць у стрэсавыя ситуацыі. Ад-

начасова біёляг Анры Лябары каментуе паводзіны людзей, які паводзіны жывёл. Але ў навуковыя тлумачэнні не канчатковыя, бо абыгрываюцца жартайўлівымі вобразамі «чалавека-папукоў».

Ролі выконваюць: Жэрар Дэпард'е, Ніколь Гарсія, Ражэ Г'ер. Фільм апраўданы настаялькі сюжэтам (хаця гледачы, не абазнаны ў містыцы, будуть шакаваны), колькі майстэрскай атмасфэрою. Цемра, нязўнае сівяцло, сівечкі, ляскат ключоў — і амемічнае гістэрыка Ніколь Кідман.

БТ, 19.15

«Халоднае лета пяцьдзесят

трэцяга».

Расея, 1988, рэж. Аляксандар Прошкін.

Сацыяльна-крыміналная драма.

Пасыяя съмерці Сталіна абвешчана амністыя для крыміналінікаў. Два палітычныя зняволенія Ка-пальч і Лузга ў закінутым пася-

дзе варта быць

ВЫСТАВЫ

Чэхі ў Вячоркі

На сядзібі БНФ (Варвашэні, 8) працуе фотавыстава, якая апавядкае пра шматгадовы шлях Чехіі да волі і да Эўрапейскага Звязу. На выставе прадстаўлены цыкл здымкаў Олдыхых Шкахі «Жнівен 1968, Прага», паказаны падзеі 1970—1980 гадоў, у тым ліку сходы дысайдэнтаў, пратэсты супраць савецкай акупациі, дэмантрасцыя на Вацлаўскім пляцы ў Празе ў лістападзе 1989 году; здымкі першага прэзыдэнта Чехіі Вацлава Гаўла, шэраг здымкаў са съвятаванням у Празе з нагоды ўступу Чэскай Рэспублікі ў Эўразіяў у траўні 2004 году.

Дызайн-біржа-2005

З 14 да 17 чэрвня ў выставным павільёне на Я. Купалы, 27 працуе «Дызайн-біржа-2005». Разьдзелы выставы: дызайн-кантакт, дызайн-адукцыя, дызайн-прадукт, дызайн-сатэліт, дызайн-інфа, дызайн-уроўненіе.

Берасьце праваслаўнае
З 22 да 27 чэрвня ў Берасьці (Лёгкаатлетычны манеж, вул. Леніна, 23) адбудзеца выставка-кірмаш «Берасьце праваслаўнае».

Беларусь на старых мапах

У Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі **да 10 чэрвня** працуе выставка «Беларусь на старых мапах...». Гэта працяг папярэдніх выставы, прысьвечанай расейскай і нямечкай картаграфіі.

A Dolce Vita e oltre...

Да 12 ліпеня ў Нацыянальным музеі гісторыі і культуры Беларусі (вул. К. Маркса, 12) працуе выставка італьянскага музею моды «Mu-Mo» «A Dolce Vita e oltre...» фонду «Мастацтва Сартыраны». Экспазыцыя з 70 жаночых строяў рэканструюе італьянскую моду 50—90-х гадоў XX ст. Экспанаты музею — вынік працы сучасных вядомых атэлье, вырабы haute couture і pret-a-porte, якія належачь знакамітым жанчынам мінулага стагодзьдзя.

У пошуках Алі Булагы

Да 30 чэрвня ў галерэі візуальных мастацтваў «Nova» (Веры Харужай, 16) працуе выставка фатадздымкаў Лізы Сэлін (Швэція). Уваход вольны.

Праездам

Да 20 чэрвня ў Музэі сучаснага выяўленчага мастацтва (пр. Скарыны, 47) працуе выставка фатадздымкаў Георга Однэра (Швэція). Квіткі: 2000.

КАНЦЭРТЫ

Белдзяржфілярмонія

9 (чц) — вечар рамансу.

Зала камэрнай музыки

10 (пт) — канцэрт арганнай музыки. Квіткі: 6000.

ДК Прафсаюза

10 (пт) — вечар джазавай музыки. Джаз-квартэт «Нью-Ёрк—Масква» з прэм'ерай «52/street блюз».

Ростра

10 (пт) у бібліятэцы Я. Купалы (Веры Харужай, 16) адбудзеца акустычны выступ гурту «Ростра». Пачатак у 20.30.

ТЭАТРЫ

Опера

9 (чц) — «Барыс Гадуноў».

11 (сб) — «Кармэн».

12 (нед) — «Вянок папулярных малёдый».

16 (чц) — «Яўген Анегін».

18 (сб) — «Рыгалета».

25 (сб) — вечар старадаўняга рамансу.

Купалаўскі тэатар

9 (чц) — «Згублены рай».

10 (пт), 24 (пт) — «Уваходзіць свабодны чалавек».

12 (нед), 13 (пн) — «Эрык XIV».

14 (аўт) — «С.В.».

дзе варта быць

ВЫСТАВЫ

Чэхі ў Вячоркі

На сядзібі БНФ (Варвашэні, 8) працуе фотавыстава, якая апавядкае пра шматгадовы шлях Чехіі да волі і да Эўрапейскага Звязу. На выставе прадстаўлены цыкл здымкаў Олдыхых Шкахі «Жнівен 1968, Прага», паказаны падзеі 1970—1980 гадоў, у тым ліку сходы дысайдэнтаў, пратэсты супраць савецкай акупациі, дэмантрасцыя на Вацлаўскім пляцы ў Празе ў лістападзе 1989 году; здымкі першага прэзыдэнта Чехіі Вацлава Гаўла, шэраг здымкаў са съвятаванням у Празе з нагоды ўступу Чэскай Рэспублікі ў Эўразіяў у траўні 2004 году.

Дызайн-біржа-2005

З 14 да 17 чэрвня ў выставным павільёне на Я. Купалы, 27 працуе «Дызайн-біржа-2005». Разьдзелы выставы: дызайн-кантакт, дызайн-адукцыя, дызайн-прадукт, дызайн-сатэліт, дызайн-інфа, дызайн-уроўненіе.

Берасьце праваслаўнае
З 22 да 27 чэрвня ў Берасьці (Лёгкаатлетычны манеж, вул. Леніна, 23) адбудзеца выставка-кірмаш «Берасьце праваслаўнае».

Беларусь на старых мапах

У Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі **да 10 чэрвня** працуе выставка «Беларусь на старых мапах...». Гэта працяг папярэдніх выставы, прысьвечанай расейскай і нямечкай картаграфіі.

A Dolce Vita e oltre...

Да 12 ліпеня ў Нацыянальным музеі гісторыі і культуры Беларусі (вул. К. Маркса, 12) працуе выставка італьянскага музею моды «Mu-Mo» «A Dolce Vita e oltre...» фонду «Мастацтва Сартыраны». Экспазыцыя з 70 жаночых строяў рэканструюе італьянскую моду 50—90-х гадоў XX ст. Экспанаты музею — вынік працы сучасных вядомых атэлье, вырабы haute couture і pret-a-porte, якія належачь знакамітым жанчынам мінулага стагодзьдзя.

У пошуках Алі Булагы

Да 30 чэрвня ў галерэі візуальных мастацтваў «Nova» (Веры Харужай, 16) працуе выставка фатадздымкаў Лізы Сэлін (Швэція). Уваход вольны.

Праездам

Да 20 чэрвня ў Музэі сучаснага выяўленчага мастацтва (пр. Скарыны, 47) працуе выставка фатадздымкаў Георга Однэра (Швэція). Квіткі: 2000.

КАНЦЭРТЫ

Белдзяржфілярмонія

9 (чц) — вечар рамансу.

Зала камэрнай музыки

10 (пт) — канцэрт арганнай музыки. Квіткі: 6000.

ДК Прафсаюза

10 (пт) — вечар джазавай музыки. Джаз-квартэт «Нью-Ёрк—Масква» з прэм'ерай «52/street блюз».

Ростра

10 (пт) у бібліятэцы Я. Купалы (Веры Харужай, 16) адбудзеца акустычны выступ гурту «Ростра». Пачатак у 20.30.

ТЭАТРЫ

Опера

9 (чц) — «Барыс Гадуноў».

11 (сб) — «Кармэн».

12 (нед) — «Вянок папулярных малёдый».

16 (чц) — «Яўген Анегін».

18 (сб) — «Рыгалета».

25 (сб) — вечар старадаўняга рамансу.

Купалаўскі тэатар

9 (чц) — «Згублены рай».

10 (пт), 24 (пт) — «Уваходзіць свабодны чалавек».

12 (нед), 13 (пн) — «Эрык XIV».

14 (аўт) — «С.В.».

ВЫСТАВЫ

15 (ср), 16 (чц) — «Ідылія».

17 (пт), 26 (нед) — «Каханье ў стылі барока».

19 (нед), 20 (пн) — «Чорная панна Нясьвіжу».

21 (аўт) — «Івона, прынцеса Бургундзкая».

22 (ср) — «Кім».

27 (пн) — «Смак яблыка».

Малая сцена

14 (аўт) — «Балада пра каханье».

21 (аўт) — «Адчыніце кантралёру!»

26 (нед) — «Дом, дзе съпяць прыгажуні».

Тэатар беларускай драматургіі

9 (чц), 20 (пн) — «Містэр Ро-зыгрыш».

10 (пт) — «Адэль».

13 (пн) — «Параходы жарсыці».

14 (чц) — «Песьні ваўка».

15 (ср) — «Адвечная песня».

16 (чц) — «Нязваны госьце».

21 (аўт) — «П'емонці зьевер».

22 (ср) — «Трыбунал».

23 (чц) — «Кабала съятош».

Тэатар імя Горкага

9 (чц) — «Сон дзядзькі».

10 (пт) — «Суцишальнік удоў».

11 (сб) — «Опера жабракоў».

Музычны тэатар

10 (пт) — «Вясёлая ўдава».

12 (нед) — «Марыца».

Моладзевы тэатар

9 (чц) — «Вясельлю быць, або 3 хлусні мыты не бяруць».

Тэатар эстрады

10 (пт) — «Экзэрсісы на міжвольныя тэмвы».

Тэатар-студыя кінактора

9 (чц), 10 (пт) — «Апошня жанчына сэнёра Хуана».

11 (сб), 12 (нед) — «Выкраданне Алены».

КЛЮБНАЕ ЖЫЦЬЦЁ

Графіci

(671-58-65, 280-01-54)

11 (сб), 18.00 — «Californication Party»: «Red Hot Chili Peppers» Tribute.

14 (аўт), 20.00 — «Крамбамбуля».

21 (аўт), 20.00 — «Крама».

Рэактар

(288-61-60, 649-0

ЛЕВЫМ ВОКАМ

У бой ідуць толькі бабкі

Як я быў ахвярай інфармацыйнай вайны. Фэльетон Лёліка Ушкіна.

«Чулі, бабы, Чарнобыль зноў бабахнуў?» — пачуў пару тыдняў таму на прыпынку. Аўтар цытаты — звычайная кабета з тых, якія любяць тачыць лясы на лаўках. «Ну, цётка яўна з прыветам», — падумаў і пабег хутчэй, каб ня чуць базараў пра тое, што ад нуклідаў адзіны сродак — ёдамарын, якім трэба парыць ногі на нач.

Праз пару дзён высьветлілася, што цётка з прыпынку была зусім не з прыветам, а зь відавочнымі прыметамі складу злачынства.

КДБ паведаміў, што чуткі аб чарнобыльскім выбуху распаўсюджваюць мэтанакіравана. Натуральна, цяпер я глядзеў на эпізод на прыпынку абсалютна ў

іншым ракурсе.

Ясна, што ў кабеты былі некія прагматычныя ўстаноўкі кампасытраваць людзям мазгі. Якія? Ну напрыклад, яна ды-рэктар аптэчнага кіёску, набыла вагон ёдамарыну, а ён нафіг нікому не патрэбен. Вось і пускае чуткі, каб падбухто-рыць піпл набываць заляжалы тавар. А можа, яе чарнобыльскія прагоны выкліканыя сексуальнай дэвіяцыяй? Сакавітымі і яскравымі фарбамі апісваючы выбух рэактара, лахудра малое сабе ў фантазіях эякуляцыю гэтага самага.

Яшчэ праз пару дзён гештальт языка-т мадам зноў кардынальна аблівіўся.

На адрас «Беларускіх навін» прыйшло мыла са штабу «Беларускага нацыяналь-на-вызвольнага войска» (БНВВ). Генэралы рапартавалі, што адказнасць за арганізацыю дыstryб'юцыі чарнобыльскіх жахаў цалкам ляжыць на іхніх баевіках.

У кантэксце гэтай інфармацыі цётка з прыпынку стала тэрарысткай БНВВ. Відавочна, тэрарыстка прыйшла інструктаж ў неякіх летніках Войска, пасля чаго была закінута ў наш тыл з паставленай задачай: «Катацца па маршруце 57-га аўтобуса і травіць байкі пра яздзерны Апакаліпсіс».

І тут пяць капеск уставілі ўкраінцы. Нейкай эзопаўскай мовай яны асыярожна прызналі, што чуткі пра аварыю быццам бы мелі нейкі грунт, але радыяцыя ў норме.

Цяпер я ўжо канчаткова заблытаўся — хто вы, цётка з прыпынку? Няўжо праша-раны і аўтарытэтны экспэрт МАГАТЭ? У любым выпадку — хэпі-энд.

А вось чэкістам рана пасылаць ганца па шампусік. Хто ведае, ці не рыхтуе БНВВ шагідаў. Фанатычных бабак, якія настолькі ня любяць любімага презыдэн-

та, што могуць сеяць чуткі 24 гадзіны нон-стоп, пакуль усё не паадвальваецца.

Каб у будучыні перамагаць у інфармацыйных войнах, трэба рыхтавацца да контраперацый. Стварыць «Атрад цётак асаблівага прызначэння» (АЦАП). Калі, крый божа, з-пад пад'ездаў зноў пале-зуш зэстаблізуочыя чуткі, бабкі закры-юць фронт сваімі ляльнымі кантрачуткамі.

Напрыклад, нехта кажа ў аўтобусе: «Вы чулі, Смаленская і Ігналінская АЭСы накрыліся? Хочаш жыць — ужывай ёдамарын унутрывенна па пяць кубікаў!» І тут у бой ідзе баец АЦАП: «Тожа мне навіна, а вось мне казалі, што заробак у бюджетніку хутка будзе 600 баксаў, а звязроў у заапарку гэтак добра кор-міць, што ад зэбры дэльфін нарадзіўся!»

І, такім чынам, інфармацыйная атака адбіта.

ПАДПІСНЫ ІНДЭКС 63125

легенда беларускага друку

Падпіску на «НН»
прыміаюць
на любой пошце,
а ў Менску —
і на шапкі
«Белсаюздруку». Падпісацца можна
адразу
на паўгодзідзе.
Для прыватных
асобаў — 4510
рублёў на месяц,
для арганізацыяў — 5631 рублёў.
Падпіска на шапкі
«Белсаюздруку»
каштуе 3440
рублёў на месяц.
«Наша Ніва» —
гэта 24 старонкі
без чужога слова
штоўтадзень.

Дык падпісвайся!

Найтаньнейшая падпіска: сьпіс шапкі

Найтаньнейшая падпіска на «НН» — на шапкі «Менгарсаюздруку». Каштуе такая падпіска на месяц усяго 3440 рублёў. Забіраць сваю газету можна ў любой зручнай для вас гандлёвой кропцы «Белсаюздруку» ўжо ў чацвер па абедзэ. Друкуюць адресы пунктаў, дзе можна аформіць падпіску «Да запатрабаваньня».

Участак падпіскі «Белсаюздруку»:
вул. Валадарскага, 16, пак. 200

227-88-41

Пункты прыёму падпіскі:
вул. Жукоўскага, 5, корп. 1

224-32-03

вул. Раманаўская Слабада, 9

200-83-04

вул. Кашавога, 8

230-29-20

Крамы:
№1 вул. Жукоўскага, 5

224-03-76

№2 пр. Скарэны, 44

284-83-59

№3 пр. Скарэны, 76

232-46-23

№4 вул. Леніна, 15

227-11-92

№5 вул. Енісейская, 6

243-16-30

№6 вул. Філімонава, 1

235-63-11

№7 вул. Коласа, 69

288-30-20

№8 вул. Сурганава, 40

232-45-10

№9 пр. Ракасоўскага, 140

247-30-15

№10 бульвар Шаўчэнкі, 7

233-74-88

№11 пр. Пушкіна, 77

255-80-71

№12 вул. Кіхаватава, 80

278-77-61

№13 вул. Каліноўскага, 82/2

264-06-42

№14 вул. Валадарскага, 22

227-75-55

№15 вул. Танка, 16

203-82-39

ПРЫВАТНЫЯ АБВЕСТКІ

КАНТАКТЫ

«Малады Фронт» за Беларусь! Далучайся! www.mfront.net.

Т.: 755-69-90

Гасціннай Горадні чакае менскіх ЗБСаўскіх вандроўнікаў.

Вас абавязковыя суправодзяць... Дышнік.

Шукаю прыватных спонсараў для забесьпячэння

мінімальных умоў правядзення Святага вольнай беларускай

пазіі «Ляўкі-2005» 9—10 ліпеня. Патрабна 150 у.а. Аナンім-

насць гарантую. Пісаць на e-mail: lauki2005@yahoo.ie.

Віктару

Запрашаем да супольных дзеяньняў і каардынациі бацькоў, якія збораюцца аддаваць сваіх дзятак у садок. Можам

падзяліцца актуальнай інфармацыяй пра сучасны стан беларускай дашкольнай адукцыі ў Менску. Крысыцна

Вітушка: 236-18-77, 632-27-43, Аляксей Глушко: 226-57-54,

422-22-22

Запрашаем на адпачынак у летнік археалагічнай камунікаціі «Сфера Палятыды». Т.: 77-626-75. www.palatida.org

КНІГ

Кніга Паўла Севярынца «Нацыянальная ідэя. Фэнамэн

ліёгія Беларусі» ў Інтэрнэце: www.mfront.net

Прапаную кнігу па гісторыі, этнографії, фальклёры, сучас-

ных аўтараў, постмадэрнізму, аўдый. Абмен, дапамагу

знайсці патронасне выданне, сформаваць бібліятэку.

T. 753-91-96

ПРАЦА

Яканская выканою пісъмовыя працы па беларускай гісторыі,

літаратуры і мове. Звязватацца загадзя пасля 17-й. Т.: 235-

18-72. Юрі

Наша Ніва

незалежная газета

заснаваная ў 1906, адноўленая ў 1991

галоўны рэдактары «Нашай Ніве»:

З. Вольскі (1906), А. Уласаў (1906—1914),

Янка Купала (1914—1915), А. Луцкевіч,

У. Знамяроўскі (1920), С. Дубавец (1991—2000).

сакратарка рэдакцыі Наста Бакшанская

галоўны рэдактар Андрэй Дыніко

фотарэдактар Арцём Лява

нам. галоўнага рэдактара Андрэй Скурко

мастакі рэдактар Сяргей Харэўскі

выдавец і заснавальнік Фонд выдання газеты

«Наша Ніва»

АДРАС ДЛЯ ДОПІСАЙ:

220050, Менск, а/с 537

Tel/fax: (017) 284-73-29, 8-029-613-32-32,

8-029-707-73-29.

E-mail: nn@promedia.by

On-line: www.nn.by

© НАША НІВА. Спасылка на «Нашу Ніву» абавязковая, 12 палос

фарматам A2, 6 друк. арк. Друкарня РУП «Выдавецтва «Беларускі